

М 66702,
26.890
3-33

ЗАПОРІЖЖЯ

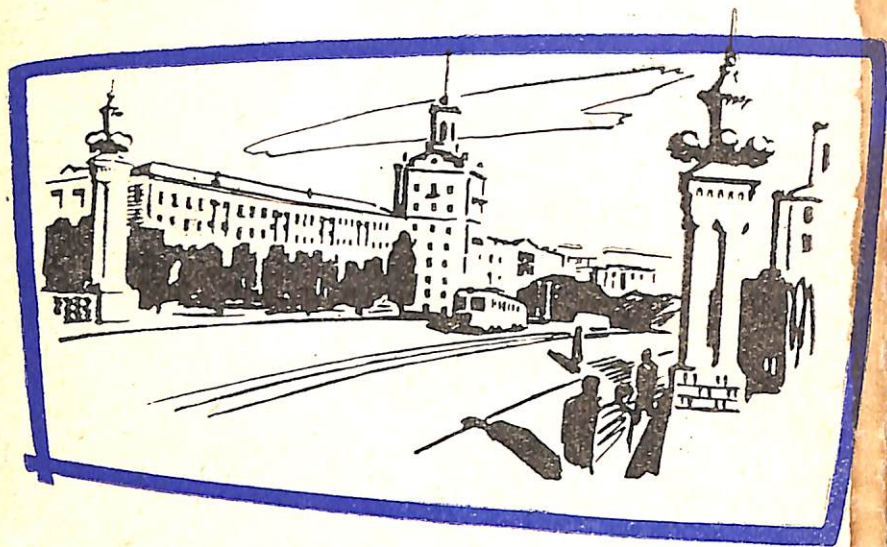
91(059)

3-33

ПУТІВНИК

91(069) 26.890 (ЧЧкр-43п)
3-33

ЗАПОРІЖЖЯ

5526182

20299
M

путівник

Запорізька обласна
БІБЛІОТЕКА
ім. М. ГОРЬКОГО

ВИДАВНИЦТВО „ПРОМІНЬ“
ДНІПРОПЕТРОВСЬК 1967

~~ПЕРЕВІРНО~~ ПЕРЕВІРНО

91(C2)(069)

3 33

Художник К. К. Чернишов

2-8-4
322-67M

Запоріжжя — велике соціалістичне місто на півдні України. Воно розташоване на Дніпрі, в його нижній течії, на стику двох великих штучних водоймищ — озера Леніна та Каховського моря, утворених за роки Радянської влади. Запоріжжя — місто металургів, енергетиків, хіміків, машинобудівників, адміністративний та культурний центр Запорізької області Української РСР. Область займає майже таку площу, як Бельгія. По виплавці чавуну з Запоріжжям не можуть зрівнятися Італія, Швеція, Австрія, Бразилія.

За успіхи в розвитку соціалістичного сільського господарства в 1958 році область нагороджено орденом Леніна.

Запоріжжя широко відоме за межами Радянського Союзу. Воно приваблює до себе численних екскурсантів і з братніх країн соціалістичного табору, і з багатьох капіталістичних країн світу. Клімат Запоріжжя помірно-континентальний. Середньорічна температура повітря близько 10° С. Кількість опадів на рік близько 450 мм. Переважні вітри — східні і південно-східні. Найвищою точкою в межах міста є район телевізійної вишки — 86,7 метра над рівнем моря.

За кількістю населення Запоріжжя займає шосте місце в Українській РСР. За переписом 15 січня 1959 року в Запоріжжі жило 435 тисяч чоловік, а на 1 січня 1967 р. — близько 620 тисяч чоловік.

Місто простягається зі сходу на захід на 25 км, з півдня на північ — на 33 км. Загальна площа міста 33100 гектарів.

За адміністративним поділом місто має райони: Ленінський, Орджонікідзевський, Жовтневий і Шевченківський.

Запоріжжя — значний транспортний центр. Залізничні магістралі зв'язують його з Москвою і Чорноморським узбережжям, з Києвом, Донбасом і Криворіжжям. На території міста розташовано 6 залізничних станцій, з яких вокзали Запоріжжя-I і Запоріжжя-II — головні. Є також порт на озері Леніна і пристань «Запоріжжя» в старій частині міста. На східній околиці міста проходить автомагістраль Москва—Сімферополь. Відстань від Запоріжжя до Москви залізницею 1106 км; до столиці Української РСР — Києва — 642 км. Найближчий морський порт — Бердянськ на Азовському морі, до якого віддаль залізницею біля 200 км.

Серед південних міст Союзу Запоріжжя — одне з найкрасивіших і найбільш упорядкованих. Влітку воно вкрите зеленню парків, скверів, фруктових садів. Вздовж широких, залитих сонцем асфальтованих проспектів і вулиць виструнчилися дерева, полум'яніють, мов жар, квітники.

А навкруги — чудова природа. Широкий Дніпро з мальовничими, то скелястими, то пологими берегами, славетний острів Хортиця з зеленими садами та лісами — все це надає місту своєрідної краси. Перехоплений могутньою дугою греблі Дніпровської ГЕС, Славутич

утворює глибоке озеро Леніна, серед якого милує зір чарівний острівець, який теж носить безсмертне ім'я великого вождя.

Місто не втрачає своєї чарівної краси ні влітку, ні взимку.

Ще кращим воно стане в наступні роки. За п'ятирічку (1966—1970) в місті виростуть нові заводи, будуть збудовані нові квартали світлих багатоповерхових будинків, кінотеатри, клуби, Палаці культури і інші культурні заклади.

Натхнені рішеннями XXIII з'їзду КПРС, трудящі Запоріжжя успішно здійснюють його величні плани і готують трудові подарунки до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Автори путівника розповідають про героїчне минуле нашого міста, про радісне сучасне і світле майбутнє, знайомлять з його заводами, науковими і культурними закладами та історичними пам'ятниками.

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС

Місто Запоріжжя займає територію дуже цікаву в історичному відношенні. Про це свідчать археологічні пам'ятники, виявлені в його межах.

У ході дослідження стоянки неоліту (новокам'яного віку) учасники археологічної експедиції АН УРСР у 1927 році знайшли знаряддя праці з каменю й кісток, а також глиняний посуд, виготовлений людьми, які жили тут понад 7 тисяч років тому. До числа пам'ятників, які свідчать про життя людей бронзової епохи, належать, у першу чергу, могильники (місця поховання) та залишки стародавніх поселень. Протягом останніх десятиріч розкопано могильники на острові Хортиця, в районі порту імені Леніна, на лівому березі біля

колишнього Кічкаського мосту і поблизу телевізійної вишки. Вони дали радянській археологічній науці багато цікавого матеріалу. Місця стародавніх поселень досліджено на острові Хортиці та на ділянці шлюзу Дніпрогесу ім. В. І. Леніна. Тут виявлено фундаменти кам'яних будівель і речі особистого вжитку людей, що жили приблизно 5 тисяч років тому.

Стародавні племена, які населяли нижнє Подніпров'я в другому тисячолітті до нашої ери, успішно займались металургійним промислом. В цьому нас переконують речі, виявлені на острові Хортиці і на території колишнього села Вознесенки, зокрема, ливарні форми для лиття бронзових кельтів (древні сокири) і наконечників для списів, а також готові бронзові вироби — серпи та наконечники для списів.

Поблизу управління «Дніпроенерго» було розкопано могильник, що складався з 45 курганів, з яких 28 були досліджені археологами. Тут виявлено залізні ножі, тригранні бронзові наконечники стріл, золоті пряжки, грецький чорнолаковий посуд та інші речі. Матеріали розкопок дають можливість стверджувати, що ці могильники виникли на початку залізного віку, в той час, коли в степах Приазов'я і нижнього Дніпра кочували скіфи, а пізніше — сармати.

Дуже цінними знахідками, що проливають світло на сиву слов'янську давнину, є п'ять залізних мечів, знайдених на дні Дніпра в котловані греблі під час будівництва Дніпрогесу, і велика кам'яна споруда овальної форми, в середині якої містився так званий Вознесенський скарб. Він складався з різних предметів, виготовлених у VIII ст. нашої ери з заліза, бронзи, срібла й золота.

На території Запоріжжя винятково цікавими є місця поселення стародавніх слов'ян XI—XII ст. Одне з таких поселень виявлено на правому березі Дніпра, проти теперішньої греблі Дніпрогесу. Тут досліджено 57 жилих землянок, в них знайдено багато різноманітних речей побутового призначення. Такий же характер мали поселення, що були розташовані на лівому березі (там, де зараз починається шлюз) та в північній частині острова Хортиці.

Археологічні матеріали доводять, що на території нинішнього

Запоріжжя люди жили постійно протягом багатьох тисячоліть. За цей час відбулися величезні зміни в їх господарській діяльності, суспільному устрої, культурі і побуті. Значну роль відіграли стародавні слов'яни, які вже в перших століттях н. е. вели осілий спосіб життя. Слов'янське населення пішло звідси, треба думати, лише після появи тут татарських орд.

У період панування Золотої орди та її паростка — Кримського ханства — в XIII—XVIII ст. південні степи Східної Європи не мали осілого населення. Тут кочували ногайці, які спільно з кримськими татарами здійснювали спустошливі наскоки на російські та українські міста і села з метою пограбування і захоплення людей у полон.

На початку XVI ст. за порогами Дніпра з'являється запорізьке козацтво. Засновниками його були переважно українські селяни та міська біднота, які рятувалися втечею від нестерпного соціального і національного гніту польських магнатів. Козаки споруджували укріплені табори, сліди яких де-не-де збереглися до наших днів. Так виникла і Запорізька Січ, яка відіграла видатну роль у возз'єднанні України з Росією і в боротьбі проти польських панів та султанської Туреччини.

Запорізьке козацтво проіснувало до кінця третьої чверті XVIII ст. Його військово-адміністративний центр — Запорізька Січ — протягом двох з лишком століть не раз переміщувався в пониззі Дніпра. В останній період свого існування Січ знаходилась на річці Підпільній, нижче теперішнього Нікополя. Територія Запоріжжя тоді була зайнята козацькими зимівниками-хуторами. Один з них поклав початок існуванню села Вознесенки, на місці якого зараз здійснюються світлі будинки центральної частини міста.

* * *

Сучасне Запоріжжя (до 1921 р. — Олександрівськ) — одне з найкрасивіших міст Радянського Союзу. Таким воно стало після перемоги Великого Жовтня. В царській Росії його вважали містом

четвертого класу, воно було одним з восьми повітових міст колишньої Катеринославської губернії.

Свій початок Запоріжжя бере як форштадт (передмістя), що виник у 1770 році в зв'язку з будівництвом кріпості Олександрівськ—найбільшої з семи кріпостей Дніпровсько-Азовської укріпленої лінії. Олександрівська кріпость, обведена високими земляними валами та глибокими ровами, займала площу в 105 десятин. Вона захищала тили російських військ і допомогла здобути перемогу над султанською Туреччиною і Кримським ханством.

Першими жителями Олександрівської кріпості та її форштадта були зігнані на будівництво кріпості з центральних губерній селяни, військові, що служили у кріпості, а також поселенці, так звані «порочні люди», які відбували тут заслання. Пізніше сюди стали переселятись запорізькі козаки.

Населення займалось переважно розведенням худоби, городництвом, рибальством та полюванням. Потроху розвивалося кустарне ремесло і дрібна торгівля. Багаті городяни «чумакували» — возили волами сіль з Криму. До 1800 року жителі землеробством майже не займались.

Після ліквідації Запорізької Січі (1775 р.) і приєднання Криму (1783 р.) Росія почала швидко освоювати причорноморські і приазовські землі.

Закінчення воєнних дій позитивно позначилось на стані Олександрівська. Місто почало розвиватись: зростає кількість жителів, розширюється площа. Поступово Олександрівськ ставав торговельним центром за порогами Дніпра. Сюди привозили на продаж дерев'яні вироби з Правобережжя, з Тули надходили мисливські рушниці, порох та господарські залізні вироби, з Криму — сіль, вина, необроблена вовна, сап'ян, шовк, різні вироби із шкіри і східні прянощі.

У 1785 році Олександрівськ-форштадт був перейменований на посад і включений до Новомосковського (до 1798 р.), а потім Павлоградського (до 1806 р.) повіту.

Після другої російсько-турецької війни (1787—1791 рр.) Дні-

провсько-Азовська укріплена лінія виявилась непотрібною, оскільки державний кордон з Туреччиною пройшов по Чорному морю. В 1798 році Олександрівська кріпость була ліквідована.

З цього часу Олександрівськ почав набирати вигляду міста. Виникають нові ремісничі майстерні, встановлюється посада городничого, відкривається «поштова експедиція». В Олександрівську в першу чергу збудували в'язницю, шинки і церкву, яка згодом була перебудована в Покровський собор. В зв'язку з цим і вулицю, на якій він стояв, названо було Соборною (тепер проспект Леніна в старій частині міста). А щоб відкрити першу школу, царським чиновникам потрібно було 15 років. Лише в 1806 році в місті була визначена посада лікаря, старшого лікарського учня і баби-повитухи, але «за неимением таких людей» ці вакансії ще багато років не були зайняті.

В кінці XVIII і на початку XIX ст. в Олександрівському посаді і в його околицях відбулися важливі економічні і адміністративні зміни, які зумовили перетворення в 1806 році посаду на повітове місто. Незважаючи на це, Олександрівськ залишався до середини XIX ст. глухою окраїною, відірваною від економічного і культурного життя центральних губерній Росії. Тут було лише кілька підприємств по переробці сільськогосподарських продуктів, а також швацькі, жерстяні, колісні, ткацькі, ковальські, бондарні та інші кустарно-ремісничі майстерні. Важко жилося трудящим. Міська біднота за мізерну плату працювала по 14—18 годин на добу, часто голодувала. Зате багатії все більше наживались.

Місто своїм виглядом нагадувало степове село. Майже всі будинки споруджувались з хмизу і глини, вкривались соломною або очеретом. Дерев'яні будинки — лічені, цегляних — жодного (крім тих, що були у кріпості). Часті пожежі знищували жалюгідні хатини. Не вщухали епідемії чуми, сибірської язви, віспи, тифу; багато збитків людям завдавали спустошливі повені і засухи.

В середині XIX ст. письменник О. С. Афанасьєв-Чужбинський у своїх записках писав про Олександрівськ: «В місті... тиша і ніякої промисловості... Кращий будинок в Олександрівську — в'язниця».

В 70-ті роки XIX ст. Олександрівськ був з'єднаний залізницею із станцією Лозова, а згодом і з Кримом. На початку XX ст. через місто пройшла друга залізнична вітка, що зв'язала Донбас з Нікополем і Кривим Рогом. Пересічення двох залізничних магістралей і річковий шлях по Дніпру позитивно вплинули на розвиток міста. Тут споруджуються залізничні майстерні, паровозне депо, заводи сільськогосподарських машин і знарядь. Заводи, на яких працювали тисячі робітників, належали чужоземцям: Коппу і Гелькеру, Бадовському, Мензису, Леппу і Вальману, Гільдебранту і Прісу.

За даними міської управи, в місті у 1902 році було: 7 заводів сільгоспмашинобудування, 5 цегельно-черепичних, пивоварний, 3 миловарні, лісопильня, 8 великих парових млинів, 10 слюсарно-механічних і 30 кустарно-ремісничих майстерень.

Швидкий розвиток промисловості міста в другій половині XIX ст. зумовив кількісне зростання робітничого класу. На кінець 1900 року в Олександрівську налічувалося близько 5 тисяч робітників.

Робітники жили і працювали в жахливих умовах, на роботі часто калічилися, хворіли, багатьох непосильна праця передчасно зводила в могилу. Та це не хвилювало заводчиків, бо біля заводських воріт завжди стояли черги безробітних.

Економічна криза кінця XIX ст. не обійшла промисловість Олександрівська. Олександрівські заводчики скорочували виробничу програму, знижували розцінки, збільшували робочий день, проводили масові звільнення робітників.

Стихійні виступи олександрівських робітників проти експлуаторів почалися в 80-х роках. Вони мали економічний характер. Такими були і перші страйки олександрівських залізничників у 1893 і 1894 роках. Тоді олександрівські робітники ще не мали своїх профспілкових та інших громадських організацій.

Під впливом революційного робітничого руху в Росії в Олександрівську виникають перші соціал-демократичні гуртки. Засновниками їх були кадрові робітники, які приїжджали на заводи міста з Катеринослава, Харкова, Києва, Москви, Петербурга і Донбасу.

Вони приносили з собою повчальний досвід революційної боротьби передових робітничих колективів Росії.

Велику роль у політичному вихованні робітників і створенні соціал-демократичних гуртків відіграв досвідчений підпільник ленинської школи І. В. Бабушкін, який працював деякий час у катеринославській організації РСДРП і був організатором катеринославського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу».

Одним із перших почав працювати гурток у Південних залізничних майстернях, яким керував робітник-слюсар Й. Гудзенко, що прибув до Олександрівська з Києва. В травні 1901 року було встановлено безпосередній зв'язок з редакцією ленинської газети «Искра». На кінець 1901 року в місті існувало понад 10 робітничих гуртків, в яких брали участь близько 100 чоловік.

В лютому 1902 року олександрівська соціал-демократична група видала на гектографі тиражем 200 примірників першу листівку, присвячену конфлікту між робітниками і адміністрацією заводу Бадовського.

В березні 1902 року обрано Олександрівський загальноміський комітет РСДРП.

Посилюється зв'язок з передовими селянами навколишніх сіл Вознесенки, Миколаївки, Балабина, Кушугума, Розумівки, Малокатеринівки, Верхньої Хортиці, Кічкаса та робітниками міст Нікополя, Мелітополя, Бердянська, станцій Пологи і Федорівка.

Пролетарі Олександрівська внесли свій вклад в революційно-визвольний рух у Росії. У відповідь на звірачий розстріл трудящих в Петербурзі олександрівські робітники 10 лютого 1905 року оголосили загальноміський страйк. А з 6 по 25 жовтня 1905 року — взяли активну участь в загальноросійському політичному страйку, який відіграв велику роль у зміцненні зв'язків більшовиків з масами робітничого класу. 10 грудня робітники Катерининських (тепер ЗЕВРЗ) залізничних майстерень, а потім і робітники Південних майстерень та всіх заводів міста почали новий політичний страйк, що став теж загальним. В ході страйку було оформлено бойовий страйковий комітет, розпочато підготовку до збройного повстання.

З 12 по 14 грудня 1905 року олександрівські робітники боролись на барикадах проти царських військ, жандармерії і поліції. Грудневе збройне повстання в Олександрівську, як і в інших містах Росії, зазнало поразки. За участь у збройному повстанні військовий суд засудив до смертної кари вісім чоловік і більше п'ятдесяти — до різних строків каторжних робіт.

Роки столипінської реакції були тяжкими і для робітників Олександрівська. За участь в революції або співчуття повсталим царизм жорстоко мстився. Але ні арешти, ні терор не зламали волі революційних мас, керованих більшовиками. Разом з усім пролетаріатом Росії олександрівські робітники з новою силою піднялися на боротьбу проти царського деспотизму.

Помічник начальника Катеринославського губернського жандармського управління 6 травня 1912 року доносить:

«23 и 24 апреля забастовали из числа находящихся в г. Александровске заводов заводы Мензиса и Кацена...

Причиной забастовки рабочих, в общем около 300 человек, послужили Ленские события. Путем агентуры главари забастовок были тогда же обнаружены и арестованы, что удержало от забастовок другие заводы» (Дніпропетровський держархів, ф. 2, с., спр. 2558, арк. 22).

Звістку про повалення самодержавства трудящі міста зустріли з великим піднесенням. Робітники заводу Дека, Катерининських залізничних майстерень, а потім і всіх інших підприємств вийшли 28 лютого 1917 року (за ст. стилем) на політичну демонстрацію. Біля будинку повітової земської управи (тепер будинок облвиконкому) відбувся загальноміський багатотисячний мітинг. Учасники мітингу за закликem більшовиків з розгорнутими червоними прапорами і революційними піснями вирушили до в'язниці і звільнили політичних в'язнів.

8 березня на зборах представників від усіх заводів, установ і військових частин місцевого гарнізону була обрана Олександрівська Рада робітничих, солдатських та селянських депутатів. Однак в її складі в більшості виявились меншовики і есери.

Робітники Олександрівська під керівництвом більшовиків Й. Т. Лепіка, О. О. Кравцова та інших з перших днів Лютневої революції рішуче боролись з капіталістами за завоювання політичних свобод, полегшення умов праці, підвищення зарплати, встановлення восьмигодинного робочого дня.

Заводчики всіляко намагалися залякати революційні маси: припиняли виробництво, приховували сировину, таємно збували готову продукцію. Робітники поставили перед Радою вимогу забезпечити охорону заводів.

3 жовтня 1917 року в Олександрівську на загальноміських партійних зборах був обраний перший міський комітет РСДРП(б), який встановив постійний зв'язок з ЦК РСДРП(б) і одержував від нього систематичну допомогу.

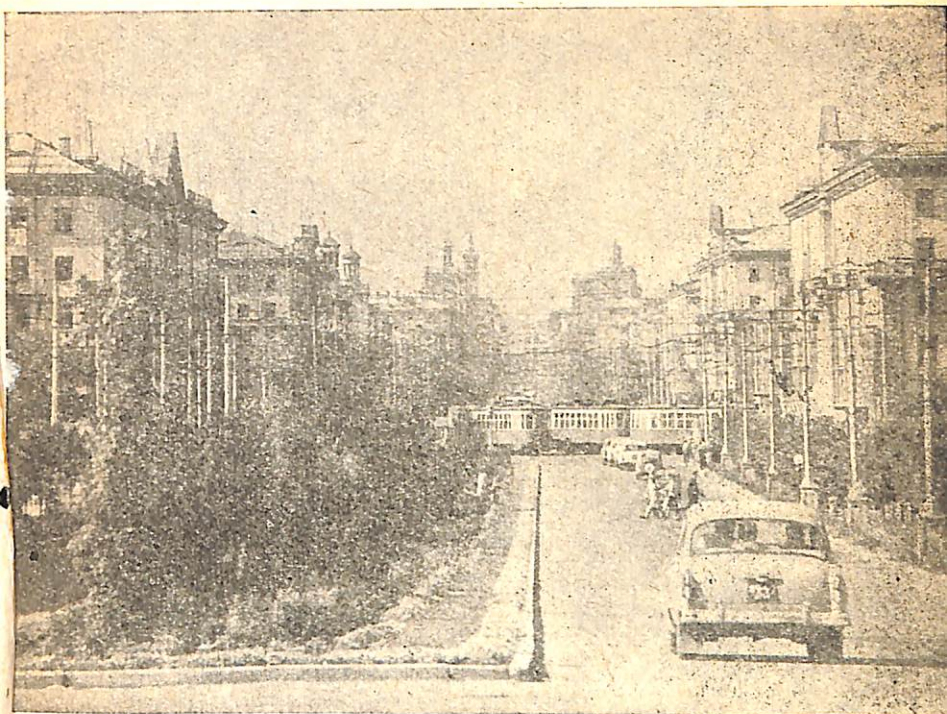
Під керівництвом більшовиків робітники на мітингах і зборах висловлювали недовіря Тимчасовому урядові, вимагали переходу всієї влади до Рад. На багатьох заводах міста почалися страйки, які проходили організовано і з великим успіхом.

Налякані вороги революції запросили допомоги у петлюрівської жовто-блакитної Центральної ради, і до Олександрівська прибули банди українських буржуазних націоналістів.

Керуючись вказівками В. І. Леніна і ЦК партії, олександрівські більшовики вели підготовку збройного повстання в місті для завоювання влади і встановлення диктатури пролетаріату.

Звістка про взяття влади Радами в Петрограді, про створення першого Радянського уряду на чолі з В. І. Леніним, про прийняття Другим Всеросійським з'їздом Рад декретів про мир і про землю швидко поширилась по містах і селах.

Складною, тривалою і впертою була боротьба за Радянську владу в Олександрівську. Проти робітників тут діяли не лише темні сили Тимчасового уряду та його прислужники — меншовики і есери, а й озброєні до зубів орди буржуазно-націоналістичної Центральної ради. Більшовики Олександрівська формували на всіх заводах міста збройні загони з найбільш надійних робітників, вели роз'яснювальну політичну роботу серед солдатів місцевого гарнізону.

Запоріжжя — одне з красивіших міст півдня України.

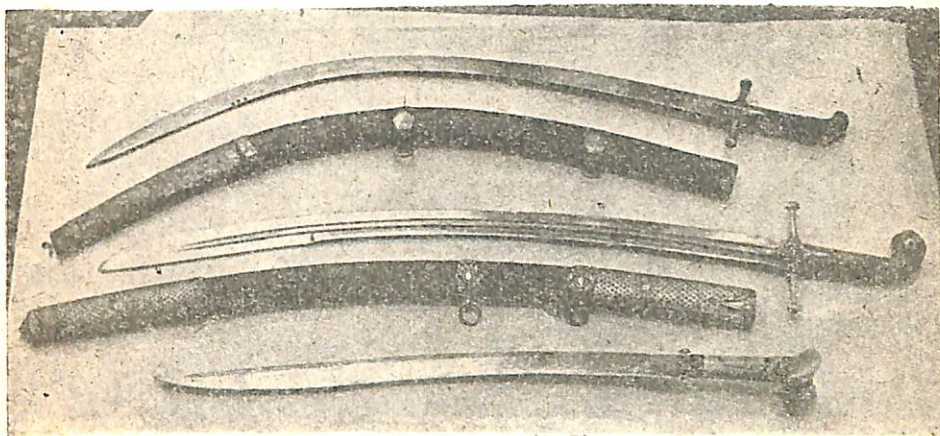

Л. І. Брежнев від імені Президії Верховної Ради СРСР поздоровляє трудівників Запорізької області з високою нагородою — орденом Леніна, яким область нагороджена за успіхи, досягнуті в розвитку сільського господарства.

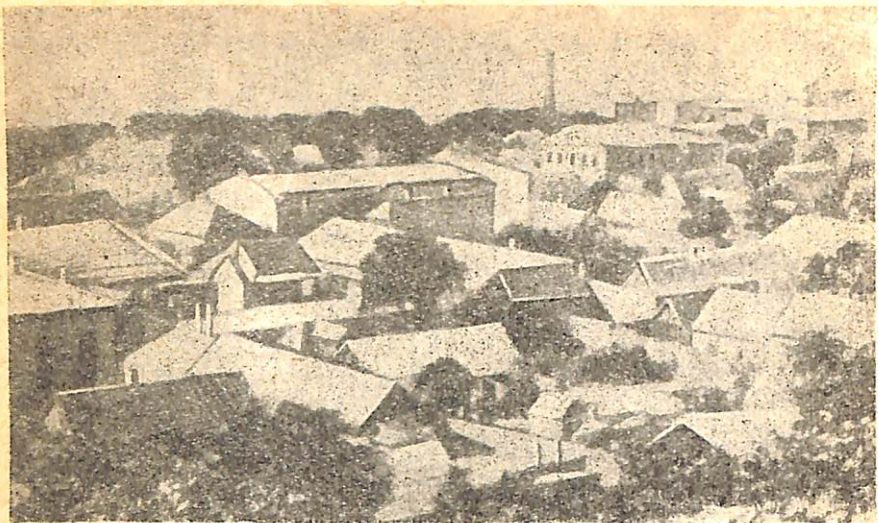

Вид з греблі Дніпрогесу.

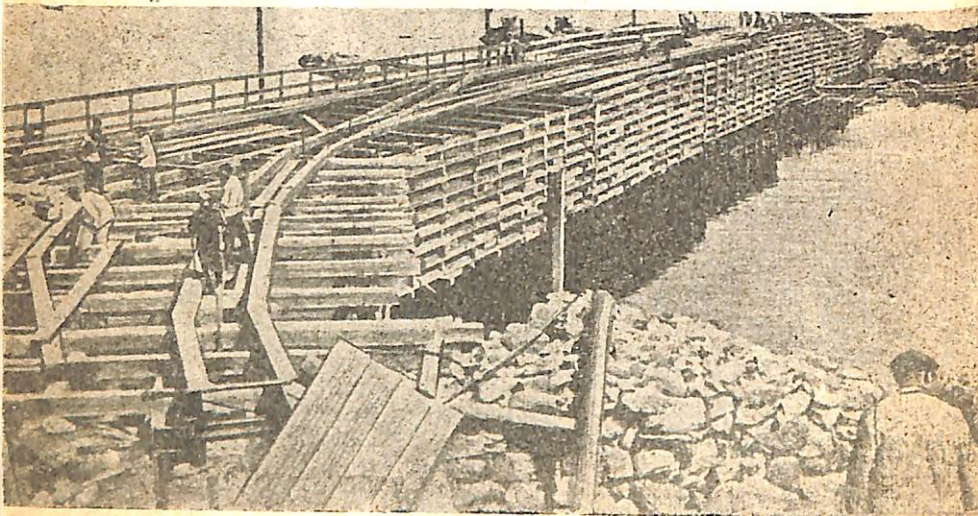

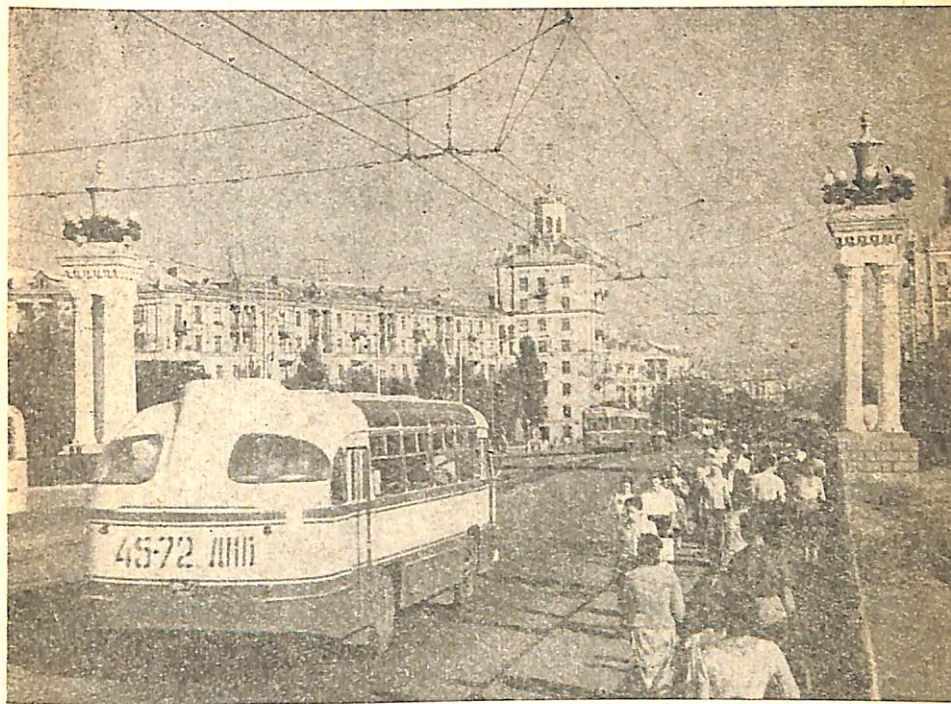
Зброя запорізьких козаків.
(Експонати обласного краєзнавчого музею).

Таким був старий Олександрівськ. (1903 рік).

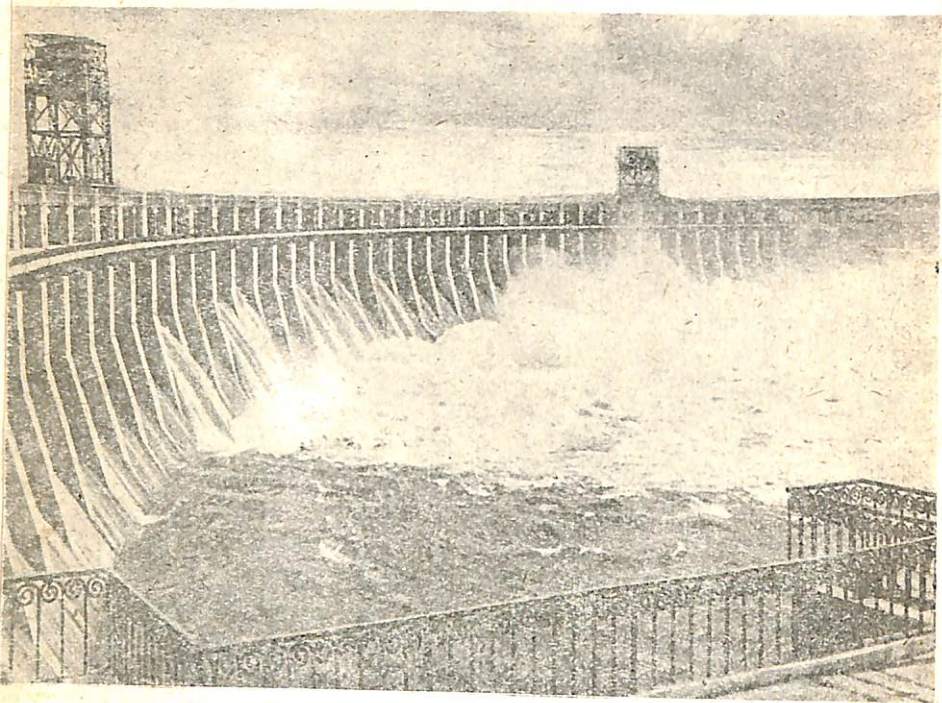

Таким стало Запоріжжя за роки Радянської влади.

Так починалось спорудження греблі Дніпрогесу.

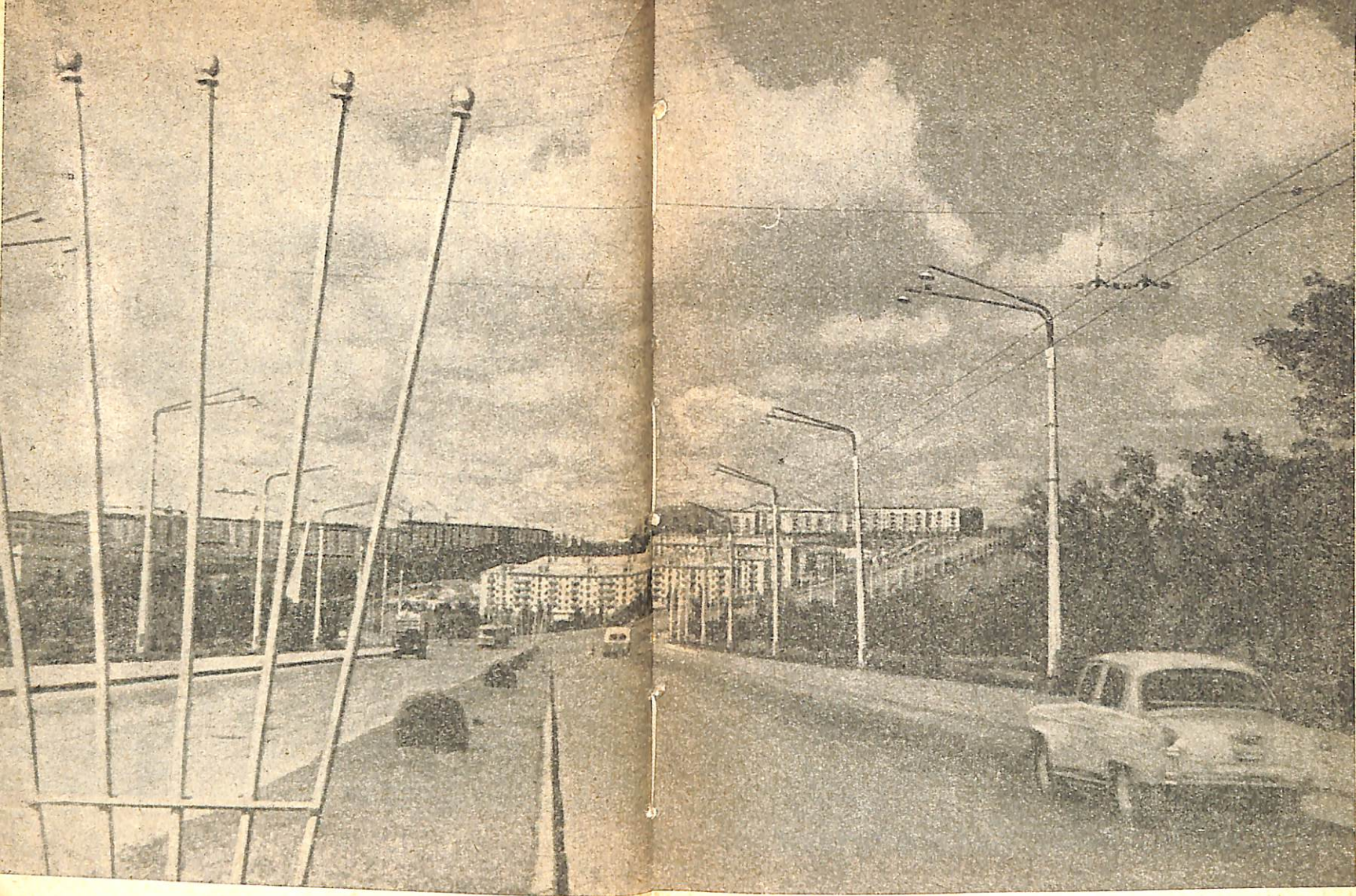

Дніпрогес ім. В. І. Леніна.

Будинок громадських організацій.

Дамба через Капустяну балку.

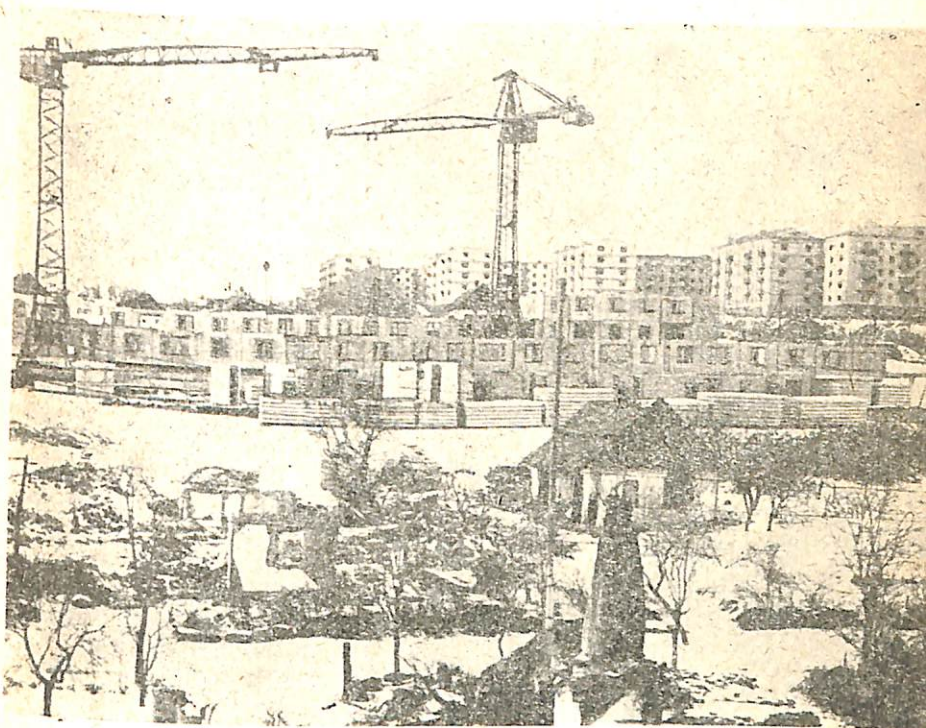
Готель «Дніпро»

Перукарня

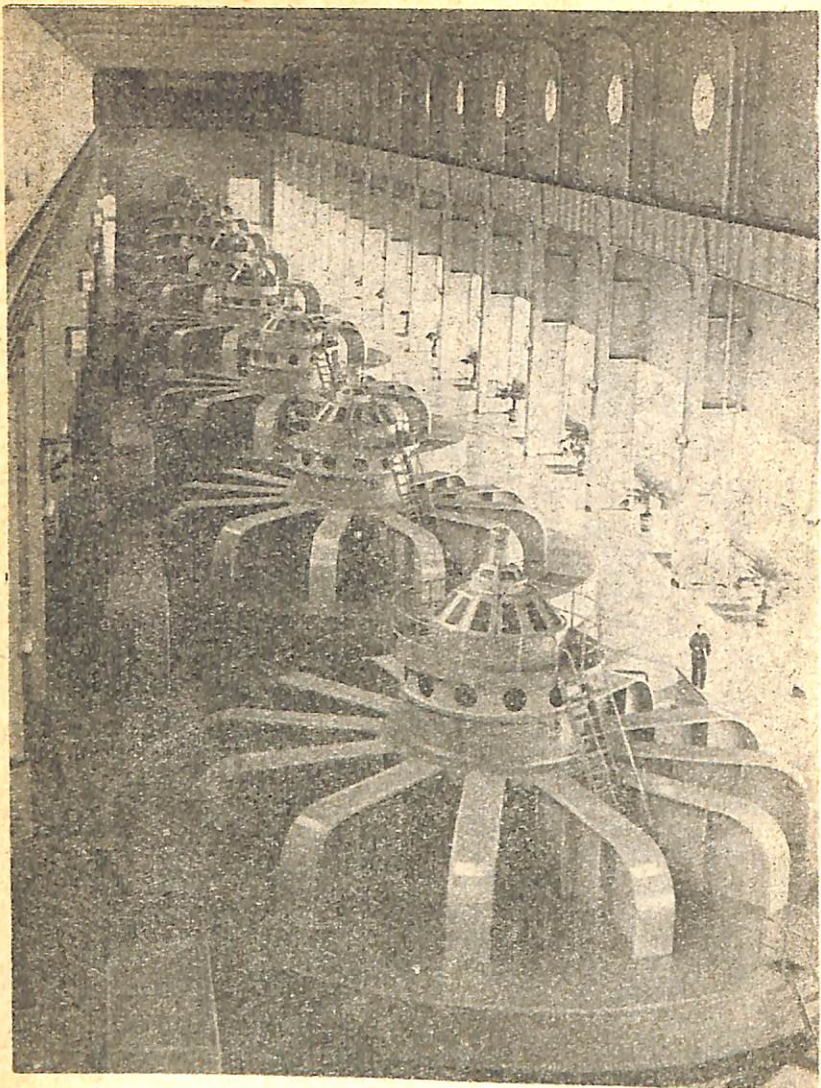

Готель «Дніпро».

Місто наступає.
Кілька років тому тут було село Вознесенка.

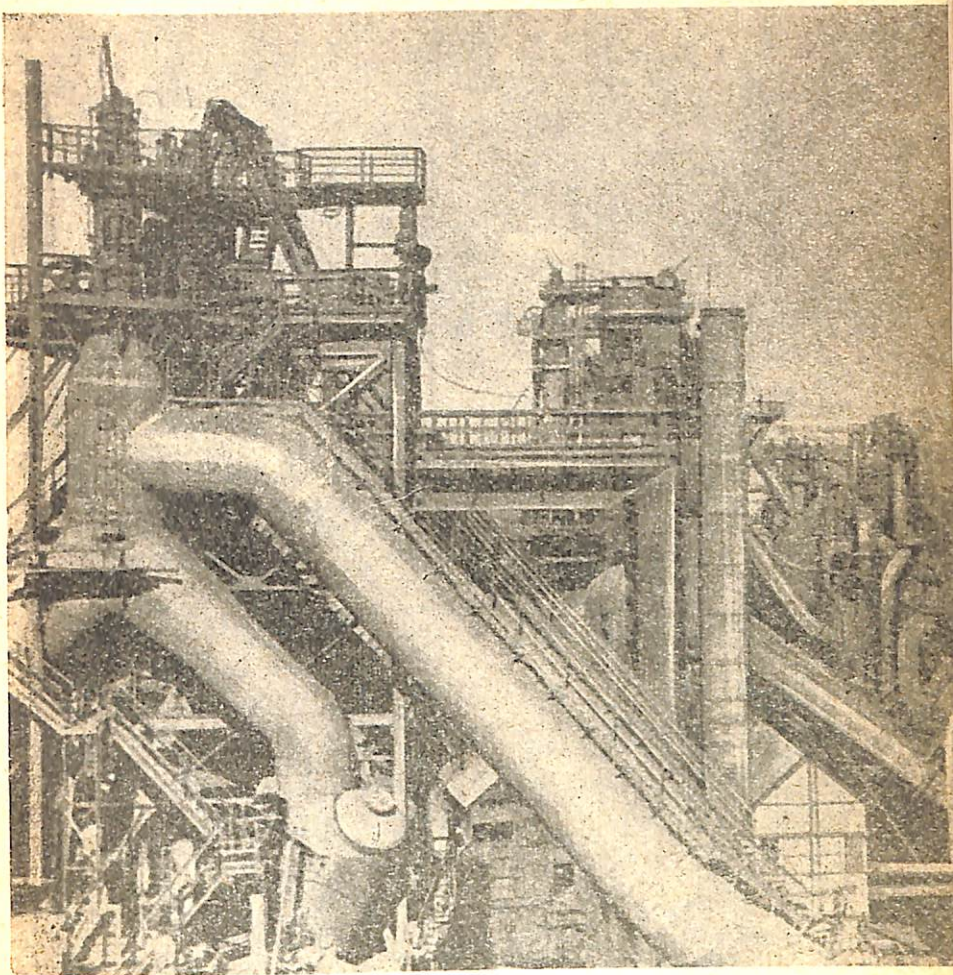

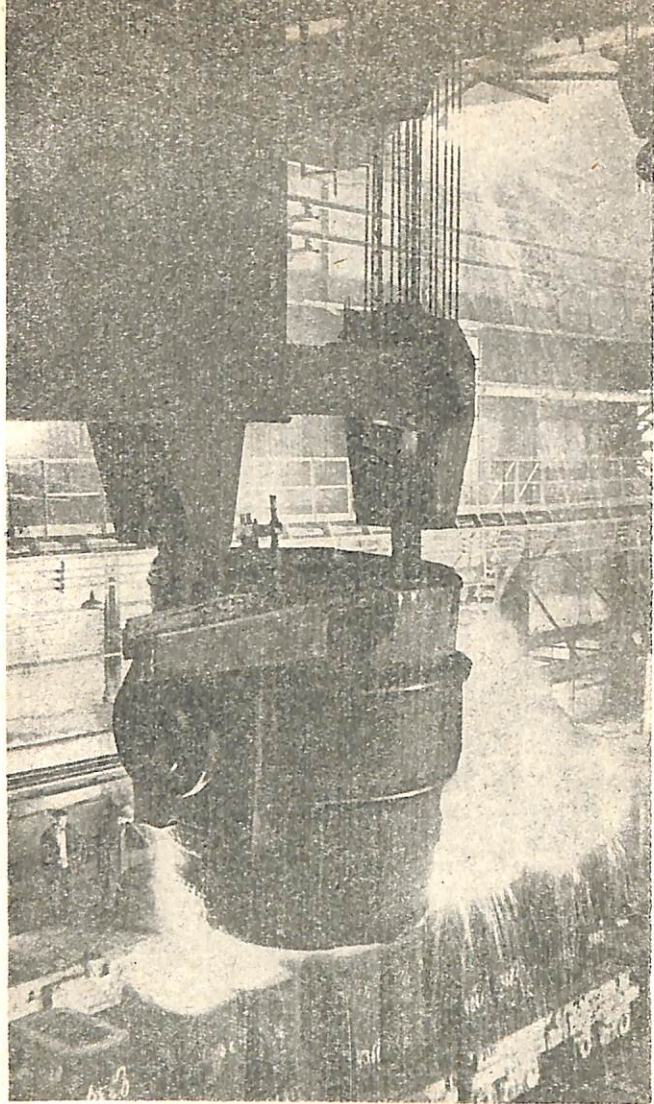

В машинному залі Дніпрогесу.

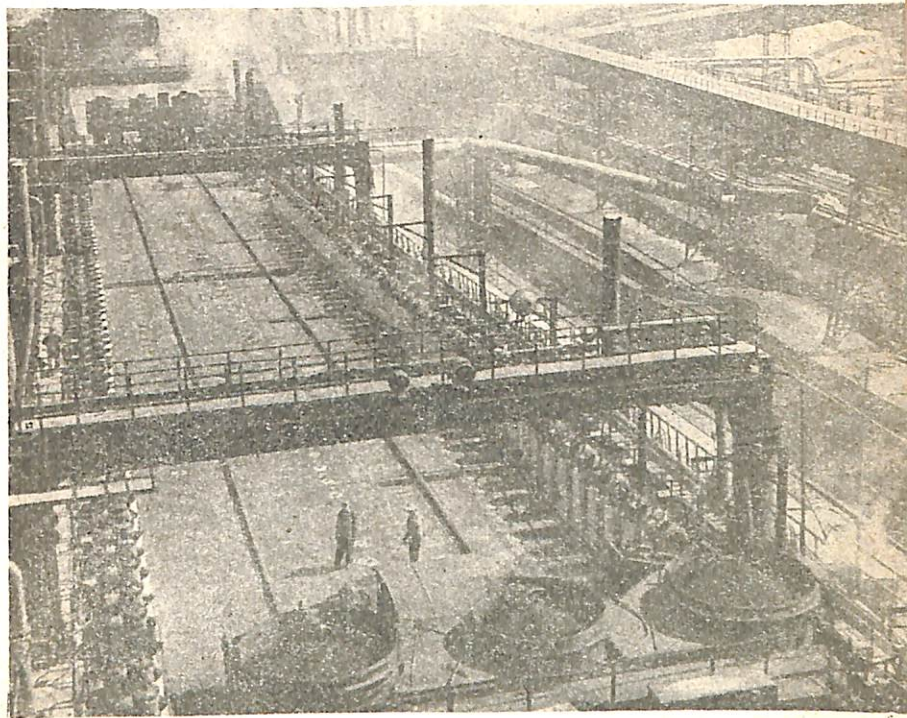
Завод «Запоріжсталь» ім. Г. К. Орджонікідзе.

Розливка сталі в мартенівському цеху «Запоріжсталі».

Запорізький коксохімзавод.

Мікролітражний автомобіль «Запорожець», модель 1966 року.

В ЦК партії для придбання зброї був відряджений посланець від олександрівської організації РСДРП(б). Допомога була подана. Крім того, зброю одержали від катеринославських більшовників, а частину дістали на місці у солдатів, які поверталися з фронту.

Запеклі бої олександрівських робітників, солдатів і матросів з контрреволюційними силами тривали з 12 до 15 грудня 1917 року. Перевага збройних сил була на боці ворогів революції.

Та недовго тримались контрреволюціонери в місті. На прохання трудящих з Петрограда і Москви на допомогу пролетаріату України, що боровся за Радянську владу, були надіслані балтійські моряки і червоногвардійці — робітники Петрограда і Москви. Російські брати прибули 2 січня 1918 року на станцію Південну (тепер Запоріжжя-1) Олександрівська. Разом з олександрівськими робітниками вони негайно зайняли другу станцію, Катерининську (тепер Запоріжжя-ІІ), Олександрівську пристань, взяли під охорону залізничні мости, шляхи. Контрреволюційні банди були безсилі чинити опір і склали зброю.

В місті була встановлена Радянська влада, створено перший Ревком. 24 лютого 1918 року Олександрівська Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів звернулася до трудящих з закликом стати на захист Радянської Батьківщини — вступати до лав робітничо-селянської Червоної Армії. Першими прийняли рішення про загальне озброєння для захисту Радянської влади робітники заводу «Лепп і Вальман» (тепер завод «Комунар»). Їх наслідували інші підприємства міста.

Проте в квітні 1918 року загонам Червоної Армії довелось відступити з Олександрівська. Місто опинилось під п'ятою кайзерівських окупантів, викликаних на Україну запродацями з Центральної ради.

Вони встановили кривавий терор.

Наприкінці 1918 року розгромлені Червоною Армією окупанти залишили Олександрівськ. В місті зразу ж була поновлена Радянська влада. Але в середині червня 1919 року Олександрівськ знову опинився в руках ворогів Радянської влади — денікінських білогвар-

М 66702

дійців. Знову — шибениці, катування радянських людей, грабежі, які тривали до початку 1920 року.

6 січня 1920 року над Олександрівськом замайорів червоний прапор Радянської влади.

Це був тяжкий період. Місто перебувало в зоні воєнних дій проти білогвардійців. У вересні 1920 року до міста вдерлись врангелівські банди, які тримались тут до жовтня. У жовтні 1920 року в Олександрівську остаточно утвердилася Радянська влада.

Розгромивши зовнішню і внутрішню контрреволюцію, радянський народ під керівництвом Комуністичної партії приступив до відбудови зруйнованого народного господарства. Піднімався з руїн і Олександрівськ, який у 1920—1922 роках був центром нової губернії.

Враховуючи побажання трудящих і клопотання місцевих організацій, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет у 1921 році місто Олександрівськ перейменував на Запоріжжя (від слів — за порогами).

За період громадянської війни та інтервенції кількість населення міста зменшилась майже на 15 тисяч чоловік. На березень 1923 року тут налічувалось всього 43886 жителів.

Міське господарство швидко відновлювалось. У стислі строки відбудовано і реконструйовано підприємства. Але по-справжньому бурхливе зростання економіки і культури Запоріжжя почалося з моменту будівництва Дніпровської ГЕС імені В. І. Леніна. Можливість комплексного використання електроенергії Дніпрогесу, донецького вугілля, криворізької залізної руди і нікопольського марганцю обумовила створення в Запоріжжі великих підприємств по виробництву чорних і кольорових металів, машинобудівних та інших.

До Великої Вітчизняної війни в місті вже працювало понад 100 підприємств, з них 21 завод союзного значення і 45 — республіканського. Первісток радянського комбайнобудування — завод «Комунар» лише за 1940 рік дав соціалістичному сільському господарству 7340 комбайнів. Гордістю міста стали такі заводи, як «Запоріжсталь», «Дніпроспецсталь», Дніпровський алюмінієвий, феросплавів, електродний, коксохімічний та інші.

дійців. Знову — шибениці, катування радянських людей, грабежі, які тривали до початку 1920 року.

6 січня 1920 року над Олександрівськом замайорів червоний прапор Радянської влади.

Це був тяжкий період. Місто перебувало в зоні воєнних дій проти білогвардійців. У вересні 1920 року до міста вдерлись врангелівські банди, які тримались тут до жовтня. У жовтні 1920 року в Олександрівську остаточно утвердилася Радянська влада.

Розгромивши зовнішню і внутрішню контрреволюцію, радянський народ під керівництвом Комуністичної партії приступив до відбудови зруйнованого народного господарства. Піднімався з руїн і Олександрівськ, який у 1920—1922 роках був центром нової губернії.

Враховуючи побажання трудящих і клопотання місцевих організацій, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет у 1921 році місто Олександрівськ перейменував на Запоріжжя (від слів — за порогами).

За період громадянської війни та інтервенції кількість населення міста зменшилась майже на 15 тисяч чоловік. На березень 1923 року тут налічувалось всього 43886 жителів.

Міське господарство швидко відновлювалось. У стислі строки відбудовано і реконструйовано підприємства. Але по-справжньому бурхливе зростання економіки і культури Запоріжжя почалося з моменту будівництва Дніпровської ГЕС імені В. І. Леніна. Можливість комплексного використання електроенергії Дніпрогесу, донецького вугілля, криворізької залізної руди і нікопольського марганцю створення в Запоріжжі великих підприємств по виробництву чорних і кольорових металів, машинобудівних та інших.

До Великої Вітчизняної війни в місті вже працювало понад 100 підприємств, з них 21 завод союзного значення і 45 — республіканського. Первісток радянського комбайнобудування — завод «Комунар» лише за 1940 рік дав соціалістичному сільському господарству 7340 комбайнів. Гордістю міста стали такі заводи, як «Запоріжсталь», «Дніпроспецсталь», Дніпровський алюмінієвий, феросплавів, електродний, коксохімічний та інші.

317 промислових споруд. В руїнах лежало чудове творіння радянського народу, його гордість — Дніпрогес імені В. І. Леніна.

Збитки, заподіяні Запоріжжю фашистськими варварами, становили 1 мільярд 697 мільйонів карбованців.

14 жовтня 1943 року війська Південно-Західного фронту, зламавши опір німецько-фашистських військ, штурмом оволоділи Запоріжжям.

Ще гриміли бої на півдні області, а запоріжці при допомозі всієї країни вже приступили до відбудови рідного міста, 23 лютого 1944 року почали зводити з руїн Дніпрогес імені В. І. Леніна. В березні 1947 року перша черга Дніпрогесу дала промисловий струм. Відбудова всіх промислових підприємств і міського господарства була, в основному, закінчена в 1948 році. При цьому підприємства були відбудовані на більш високій технічній основі, зі значно більшими виробничими потужностями ніж до війни.

Промисловість міста вже в 1950 році дала продукції більше ніж перед війною. Бурхливо розвивалась промисловість міста протягом п'ятої п'ятирічки. За цей період (1951—1955 рр.) випуск металу зріс майже вдвое. Небаченого розвитку досягла промисловість Запоріжжя за роки семирічки.

Тепер у Запоріжжі працюють: Дніпровська ГЕС імені В. І. Леніна, металургійні заводи «Запоріжсталь» імені Серго Орджонікідзе, «Дніпроспецсталь» імені А. М. Кузьміна, Дніпровський алюмінієвий завод імені С. М. Кірова, трансформаторний, феросплавний, коксохімічний, судноремонтний, скляний, електродний, вогнетривкий, абразивний, електровозоремонтний заводи, інструментальний імені Войкова, автомобільний завод «Комунар», підприємства легкої і харчової промисловості, будівельних матеріалів та інші.

За післявоєнні роки неспізнано змінилося обличчя Запоріжжя. Згідно з генеральним планом реконструкції тут створюється нове, соціалістичне місто. На місці руїн, залишених війною, на пустирях споруджені численні житлові будинки, магазини, школи, інститути, технікуми, лікарні, дитячі ясла і садки, кінотеатри, сквери, спортивні майданчики. На головній магістралі міста — проспекті Леніна, що

сягнув більш як на 15 кілометрів, вирости багатопверхові будинки. В основу генерального плану Запоріжжя покладені загальні принципи радянського градобудівництва — чітке функціональне зонування міської території, організація зручних зв'язків між житлом і виробництвом, рівномірний розподіл установ, створення єдиної системи озеленення. При будівництві міста вдало використано характер рельєфу і оточуючої природи.

За останній період місто виросло і як великий культурний центр області. Тут працює 135 загальноосвітніх шкіл, з них 7 шкіл-інтернатів, 27 шкіл робітничої молоді, більше десяти технікумів та інших середніх спеціальних закладів.

В Запоріжжі працюють машинобудівний, педагогічний, медичний інститути, загальнонауковий факультет Дніпропетровського державного університету, філіали Дніпропетровського металургійного та інженерно-будівельного інститутів і Донецького інституту радянської торгівлі, інститут удосконалення лікарів, ряд науководослідних інститутів.

В місті працюють український музично-драматичний театр, обласна філармонія, десятки клубів, будинків і Палаців культури, 128 масових бібліотек з книжковим фондом, що перевищує 1,9 млн. книг, 30 кінотеатрів, телевізійна студія, музей.

Головна магістраль міста Запоріжжя — проспект Леніна — починається біля залізничного вокзалу Запоріжжя-І, перетинає стару частину міста, далі, через Капустяну балку, йде величною дамбою, піднімається на найвищу географічну точку міста — площу Жовтневу, проходить новою частиною міста (тут ширина проспекту 50 метрів) і кінчається на майдані імені Леніна біля греблі Дніпрогесу. Тут встановлено пам'ятник Іллічу. Звідси відкривається велична панорама Дніпрогесу, озера Леніна, правобережного району міста.

На всьому його протязі є багато різноманітних архітектурних ансамблів і окремих споруд. Але особливо виділяються будинки концертного залу імені М. І. Глінки, музично-драматичного театру імені М. О. Щорса, індустріального технікуму, готелів «Театраль-

ний» та «Дніпро». Влітку прикрашають проспект декоративні дерева, смуги газонів, квітники.

В старій частині міста, від майдану Пушкіна, звідки відкривається чудова панорама заводського району з його неповторним обличчям, що характеризує індустріальну велич міста, проспект Леніна прикрашає молодий бульвар.

Правобережна частина міста заснована в 1928 році. Тут були побудовані одноповерхові котеджі для робітників і службовців Дніпробуду.

У період фашистської окупації всі ці будівлі були зруйновані. Після вигнання загарбників будівництво жилих кварталів почалося заново. Тепер ця частина міста займає значно більшу територію, ніж до Великої Вітчизняної війни. У південно-західному напрямку створено селище трансформаторного заводу, в північно-східному напрямку широко розгорнулось спорудження індивідуальних будинків.

У межах правобережного району побудовано загальноосвітні середні школи, дитячі садки, ясла, установи охорони здоров'я, кіно-театри, бібліотеки, їдальні, магазини. Тут знаходяться фармацевтичний факультет Запорізького державного медичного інституту, інститут удосконалення лікарів, гідроенерготехнікум, Палац культури енергетиків, музичне училище.

Селище трансформаторного заводу, розташоване між Дніпром і територією заводу, займає більше 100 гектарів. Воно забудоване типовими будинками, головним чином трьох- і п'ятиповерховими.

Влітку район потопає в зелені і квітах. Тут декілька бульварів і парків. Чудовий бульвар імені академіка О. В. Вінтера.

Чарівна також головна вулиця селища трансформаторного заводу — Кремлівська, яка починається біля «Півкола». Широка, пряма, вона простяглася паралельно до берега Старого Дніпра. Красиві й інші вулиці. Всі вони вдало сплановані, добре впорядковані і озеленені.

Правобережна частина міста має винятково сприятливі умови для життя. Це дійсно місто-сад.

На березі Дніпра розташовані пляжі, побудовані водні станції. Для відпочинку є також парки культури: металургів, будівельників, енергетиків, «Дубовий гай». Ведеться будівництво центрального парку культури і відпочинку на площі 350 гектарів, що простягнеться вздовж Дніпра на 10,5 кілометра від «Дубового гаю» (стара частина міста) до порту імені Леніна (нова частина).

Все кращає Запоріжжя. За семирічку житлова площа збільшилась майже на 1 мільйон 200 тис. кв. м. Місто в значній мірі газифіковане: на кінець 1966 р. протяжність вуличної газової мережі зросла в 10 разів.

Дальший розвиток дістали водопостачання, каналізація, міський транспорт. Трамвайний парк збільшився з 196 вагонів до 323, троллейбусний — з 32 машин до 162. На Павло-Кічкасі споруджено друге трамвайне депо. Довжина трамвайних ліній збільшилася з 92,3 км до 101,2 км, а троллейбусних з 30,4 км до 64,8 км. Стали до ладу нові троллейбусні лінії.

На майдані біля греблі Дніпрогесу споруджено величний пам'ятник В. І. Леніну.

В районі колишнього села Вознесенки завершується будівництво центральної частини міста.

Ще кращим стане Запоріжжя в новій п'ятирічці (1966—1970 рр.).

ПРОМИСЛОВІ ПІДПРИЄМСТВА

Місто Запоріжжя — великий індустріальний центр СРСР. В ньому діє більше 120 промислових підприємств, на яких працюють понад 200 тисяч робітників, інженерно-технічних працівників та службовців.

Заводи і фабрики міста випускають більше 400 різних видів продукції, в тому числі чорний метал, алюміній, кокс, прокат, електроди, трансформатори, мікролітражні автомобілі, високовольтну апаратуру, ртутні випрямлячі, металоконструкції, мостові і баштові крани, хімічні вироби, шамотні і хромомагнетитові вироби, верстати і різний інструмент, метизи, кремній, карбід, глинозем, різні запасні частини, фарби, побутові вироби. Великих розмірів набрало вироб-

ництво будівельних матеріалів. Значне місце посідає також легка та харчова промисловість.

Промислові вироби Запоріжжя надходять не лише у всі республіки СРСР, але й до 67 країн світу.

ДНІПРОВСЬКА ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА ГІДРОЕЛЕКТРОСТАНЦІЯ імені В. І. ЛЕНІНА (ДНІПРОГЕС)

Думка підкорити стихійні сили Дніпра зародилася дуже давно. Та марними були сподівання на здійснення її в умовах царської Росії. Лише за Радянської влади, коли всі багатства країни належать народу, стало можливим здійснення споконвічної мрії — підкорення людині сивого Дніпра.

Наприкінці березня 1920 року IX з'їзд РКП(б) в своєму рішенні «Про чергові завдання господарського будівництва» вказав на те, що головною умовою економічного відродження країни є неухильне здійснення єдиного господарського плану, основою якого повинна бути електрифікація країни. Тоді ж з ініціативи В. І. Леніна почалась розробка плану електрифікації Росії (ГОЕЛРО).

У грудні 1920 року VIII з'їзд РРФСР затвердив план ГОЕЛРО, важливою частиною якого було спорудження Дніпровської гідроелектростанції — на той час найбільшої в Європі.

У березні 1921 року створено Дніпробуд — організацію, якій доручалось провести необхідні дослідження (топографічні, геологічні та гідрологічні) району майбутнього будівництва на Дніпрі.

До 1926 року був складений технічний проект Дніпрогесу і тоді ж схвалений урядом. Вирішено вести будівництво власними силами, залучаючи зарубіжні фірми лише як консультантів.

8 листопада 1927 року на відзнаку десятиріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції, за постановою урядів СРСР і УРСР, була закладена Дніпровська ГЕС. В основу греблі замуровано бронзову дошку з написом:

«Року 1927; 8 листопаду, в день десятиріччя Великої Жовтневої революції, виконуючи заповіт Вождя всесвітнього пролетаріату В. І. Леніна, зусиллями працюючих першої у світі Робітничої Держави Союзу Радянських Соціалістичних Республік, закладено Урядами СРСР та УРСР Дніпровську гідроелектричну станцію в 650.000 кіловат могутності — потужна підойма соціалістичного будівництва СРСР».

Дніпровська ГЕС будувалась нижче останнього порога Дніпра, перед островом Хортиця, на відстані 8 кілометрів від Запоріжжя. Авторами проекту були: учасник розробки плану ГОЕЛРО інженер-гідролог академік І. Г. Александров (1875—1936 рр.) та архітектурна група на чолі з академіком В. О. Весніним (1882—1950 рр.). Начальником будівництва призначено академіка О. В. Вінтера (1878—1957 рр.).

Гідровузол складався з греблі довжиною близько 760 метрів, висотою 60 метрів, вигнутої дугою назустріч течії Дніпра, трикамерного шлюзу і самої станції, що прилягає до греблі з правого берега.

10 жовтня 1932 року Дніпрогес став до числа діючих, йому було присвоєно ім'я В. І. Леніна. Через рік Дніпровським шлюзом пройшли перші пароплави.

З пуском Дніпровської ГЕС швидко почали розвиватись промисловість і сільське господарство області. В місті збудовано заводи «Запоріжсталь», алюмінієвий, ряд машинобудівних та ін.

До Великої Вітчизняної війни Дніпрогес виробляв за рік електроенергії більше, ніж усі електростанції дореволюційної Росії разом взяті. В роки Великої Вітчизняної війни німецько-фашистські варвари зі звірячою люттю зруйнували всі споруди ГЕС.

23 лютого 1944 року Уряд СРСР прийняв рішення про відбудову Дніпровської ГЕС імені В. І. Леніна.

В березні 1947 року станція вже дала промисловий струм в систему Дніпроенерго, а 8 червня того ж року через шлюз пройшли річкові транспорти. В 1950 році Дніпрогес був відбудований повністю на більш високій технічній основі.

Дніпрогес по праву називають школою підготовки кадрів гідробудівників. Уславлені дніпробудівці спорудили Каховську, Кременчуцьку і Дніпродзержинську ГЕС, чимало їх беруть участь у будівництві гідроелектростанцій на Волзі і на ріках Сибіру. Дніпрогес є також дослідним виробництвом, де вивчається застосування автоматики в управлінні гідроелектростанціями.

Дніпрогес — найпотужніша станція Дніпровського каскаду, величний пам'ятник основоположнику Комуністичної партії і Радянської держави, творцю ГОЕЛРО — Володимиру Іллічу Леніну.

Після побудови Кременчуцької ГЕС стало можливим здійснити давній задум — подвоїти потужність Дніпрогесу. У найближчі роки розпочнуться роботи по будівництву другої ГЕС на лівому березі Дніпра потужністю 850 тисяч кіловат.

Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7, тролейбусами № 2, 3.

МЕТАЛУРГІЙНИЙ ОРДЕНА ЛЕНІНА ЗАВОД «ЗАПОРІЖСТАЛЬ» імені СЕРГО ОРДЖОНІКІДЗЕ

Будівництво заводу почалось 22 січня 1931 року, в сьому річницю з дня смерті генія пролетарської революції В. І. Леніна.

Вибір місця будівництва визначила перспектива одержання дешевої електроенергії Дніпровської ГЕС імені Леніна, технічної води, а також наявність зручних транспортних зв'язків з родовищами донецького кам'яного вугілля, криворізької руди та нікопольського марганцю.

Перша доменна піч була задута 15 листопада 1933 року.

За розмірами виробництва і за технічною досконалістю «Запоріжсталь» — один з найбільших заводів СРСР. По виробництву різних марок сталі він до Великої Вітчизняної війни займав перше місце в СРСР і не мав рівного собі в Європі.

Під час німецько-фашистської окупації Запоріжжя загарбники зруйнували завод. Протягом 1944—1949 років завод був відбудований на новій технічній основі. В складі металургійного заводу пра-

цюють доменний, мартенівський, прокатні цехи. Управління багатьма агрегатами автоматизоване.

За успішне виконання завдань Радянського уряду 3 грудня 1947 року завод «Запоріжсталь» нагороджено орденом Леніна.

«Запоріжсталь» — школа висококваліфікованих кадрів чорної металургії не лише для Радянського Союзу, а й для братніх країн народної демократії і ряду прогресивних країн, що звільнились від колоніального гніту. Запорізькі сталевари — майстри швидкісних плавок. На заводі успішно здійснюється комплексна механізація і автоматизація виробничих процесів. Тут у 1959—1966 роках досягнута максимальна в країні і в світі продуктивність 200-тонних мартенівських печей.

Колектив «Запоріжсталі» виступив ініціатором всесоюзного змагання за виконання семирічки за 5 років. Борючись за практичне здійснення рішень XXI і XXII з'їздів партії і Програми КПРС, запоріжсталівці в 1961 році по виробництву прокату досягли рівня 1965 року. В 1962 році сталевари мартенівського цеху вийшли на рівень 1965 року. Металурги успішно виконують завдання першого року нової п'ятирічки.

«Запоріжсталь» по праву називають правофланговим чорної металургії країни.

Іхати трамваями № 2, 3, 12, тролейбусами № 1, 4 і автобусом.

ЕЛЕКТРОМЕТАЛУРГІЙНИЙ ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА ЗАВОД «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» імені А. М. КУЗЬМІНА

«Дніпроспецсталь» дав першу плавку 10 жовтня 1932 року.

Німецько-фашистські варвари зруйнували будівлі заводу вщент.

В жовтні 1948 року «Дніпроспецсталь» видав першу плавку електросталі після відновлення. Поступово вводились в експлуатацію ковальський, другий сталеплавильний, прокатний цехи, найбільший в Радянському Союзі третій електроплавильний і термічний цехи.

До 1952 року завод випускав найпростіші профілі прокату, а з 1953 року тут почали виробляти складні види прокату: дрібні полоси, ресори з параболічними кромками, швелери з нержавіючої сталі і т. п. За останні роки значно розширено марочний асортимент. Завод виробляє понад 220 різних марок сталі і є одним із провідних металургійних заводів СРСР.

У 1959 році було застосовано електродугове нагрівання зливків, вакуумну обробку рідкого металу в електропечах. На заводі проводять роботи по автоматизації плавки в електропечах, здійснюється нова технологія виплавки електросталі у вакуумі і під шаром шлаку.

На «Дніпроспецсталі» відкрито музей історії заводу, в якому є три відділи: будівництво заводу, праця електрометалургів під час війни і в роки післявоєнної відбудови заводу; третій відділ розповідає про сучасне заводу.

Іхати трамваями № 2, 3, тролейбусами № 1, 4, автобусом.

КОКСОХІМІЧНИЙ ЗАВОД

Завод працює з 15 квітня 1934 року. Зараз випускає понад 30 різних видів продукції коксохімічної промисловості, в тому числі сульфатні добрива для соціалістичного землеробства.

Під час тимчасової німецько-фашистської окупації всі основні споруди — коксові батареї, вугільні башти, димові труби, приміщення цеху ректифікації — були повністю зруйновані. Протягом 1944—1949 років завод відбудовано і реконструйовано.

Завод відіграє значну роль в народному господарстві країни. Протягом семиріччя на заводі значно розширено асортимент і збільшено кількість продукції, особливо тієї, яка використовується як сировина при виготовленні пластмас, лаків, барвників, різноманітних лікувальних препаратів і препаратів для боротьби з шкідниками сільського господарства. Колектив цього заводу першим в місті завоював високе звання підприємства комуністичної праці.

Іхати трамваями № 4, 7 та автобусом.

ЗАПОРІЗЬКИЙ ОРДЕНА ЛЕНІНА ТРАНСФОРМАТОРНИЙ ЗАВОД

21 липня 1947 року Радянський уряд ухвалив постанову про будівництво Запорізького трансформаторного заводу. В жовтні 1949 року на новому заводі був складений перший трансформатор на 1000 кіловольт-ампер напругою 10 кіловольт. З кожним роком ставали до ладу все нові й нові корпуси.

Всі цехи оснащені унікальним устаткуванням, найновішими верстатами: запилювальними, карусельними, координатно-розточувальними, універсально-фрезерними, високочастотними установками, пневмогідравлічними пресами потужністю від 50 до 3500 тонн. Високівольтна лабораторія і випробувальна станція використовують устаткування, якого не має жоден завод Європи.

Завод випускає більше 80 різних типів трансформаторів, серед них і трансформатори напругою 500 тисяч вольт.

Запорізькі трансформаторобудівники постачають енергетичне устаткування для найкрупніших будов Радянського Союзу і країн соціалістичного табору. Продукція заводу експортується також в Індію, ОАР та інші країни.

За семирічку Запорізький трансформаторний завод збільшив випуск трансформаторів більш як у 3 рази.
Іхати тролейбусами № 2, 3 та автобусом.

ЗАПОРІЗЬКИЙ ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА АВТОМОБІЛЬНИЙ ЗАВОД «КОМУНАР»

До Великої Жовтневої соціалістичної революції на території «Комунара» розміщалося 4 заводи, які виникли в другій половині XIX століття. Це були невеличкі, погано обладнані підприємства, що належали іноземним капіталістам. Три з них випускали сільсько-господарські машини і знаряддя, а останній — ковкий чавун.

Після перемоги Радянської влади заводи націоналізовано і створено єдине промислове підприємство, яке за проханням робітників на честь Паризької Комуні було названо «Комунар». З 1925

року почалася реконструкція заводу: споруджені нові цехи, конвейер. Це дозволило в 1927 році налагодити випуск жнивварок-самокидок і сінокосарок, а в 1930 році випустити перші 10 радянських комбайнів, один з яких був відправлений у Москву XVI з'їзду Комуністичної партії. 2 липня 1930 року колектив заводу «Комунар» одержав від з'їзду поздоровлення з перемогою і побажання нових успіхів у творчій роботі на благо Батьківщини.

Всього до Великої Вітчизняної війни завод «Комунар» випустив 95 934 комбайни.

Фашистські варвари завод «Комунар» майже повністю зруйнували. Після Великої Вітчизняної війни він був відбудований і до 1952 року випускав комбайни, потім змінив свій промисловий профіль. З березня 1956 року знову був переведений на випуск сільськогосподарських машин: виготовляв навісні жнивварки до комбайнів та інші сільськогосподарські машини.

З 1 вересня 1960 року завод «Комунар» випускає мікролітражні легкові автомашини «Запорожець». В найближчі роки він стане одним з найпотужніших заводів у Європі по випуску таких автомобілів.

Іхати трамваями № 1, 3, 11, 13, тролейбусом № 3.

ДНІПРОВСЬКИЙ ОРДЕНА ЛЕНІНА АЛЮМІНІЄВИЙ ЗАВОД імені С. М. КІРОВА

На базі дешевої електроенергії в 1931—1933 роках у Запоріжжі було побудовано великий алюмінієвий комбінат. В червні 1933 року комбінат (з 1934 року — завод) дав перші зливки. У 1940 році країна одержувала від нього алюмінію більше, ніж виплавляли Німеччина, Англія та Франція.

Під час тимчасової німецько-фашистської окупації комбінат був зруйнований. Після Великої Вітчизняної війни, як і інші підприємства міста, завод став до числа діючих. ДАЗ першим в країні освоїв виготовлення злиwkів для дроту, лиття брил і болванок. Завод — піонер виробництва в СРСР сплаву силуміну і кристалічного кременію.

Тут став до ладу цех залізних порошків, з яких виробляють деталі для машин і механізмів, в тому числі і для автомобілів «Запорожець».

Іхати тролейбусом № 1 або автобусом.

ЗАВОД ФЕРОСПЛАВІВ

Першу плавку на заводі випущено в 1932 році.

Продукція заводу — ферохром, феровольфрам, феромарганець, феросиліцій — іде на металургійні підприємства.

Під час тимчасової окупації міста німецько-фашистські загарбники завод повністю зруйнували. Відбудовано його разом з іншими заводами.

Іхати трамваями № 4, 7, 9.

ДНІПРОВСЬКИЙ ЕЛЕКТРОДНИЙ ЗАВОД

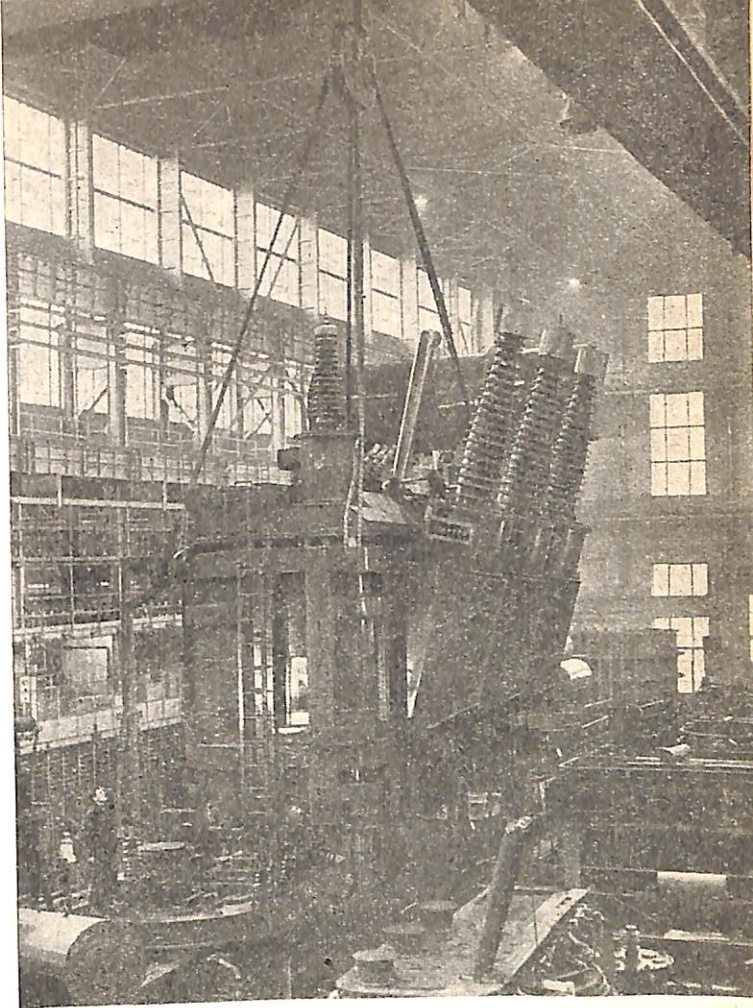
До Великої Жовтневої соціалістичної революції вітчизняної електродної промисловості у нас не було зовсім, електроди доводилось завозити з-за кордону, що було вкрай невигідно країні. Тому Радянський уряд у першій п'ятирічці передбачив будівництво електродних заводів, серед яких був визначений і Дніпровський електродний завод (ДЕЗ).

Будівництво заводу було розпочато в 1930 році, а 21 вересня 1933 року випущено перші вітчизняні аноди.

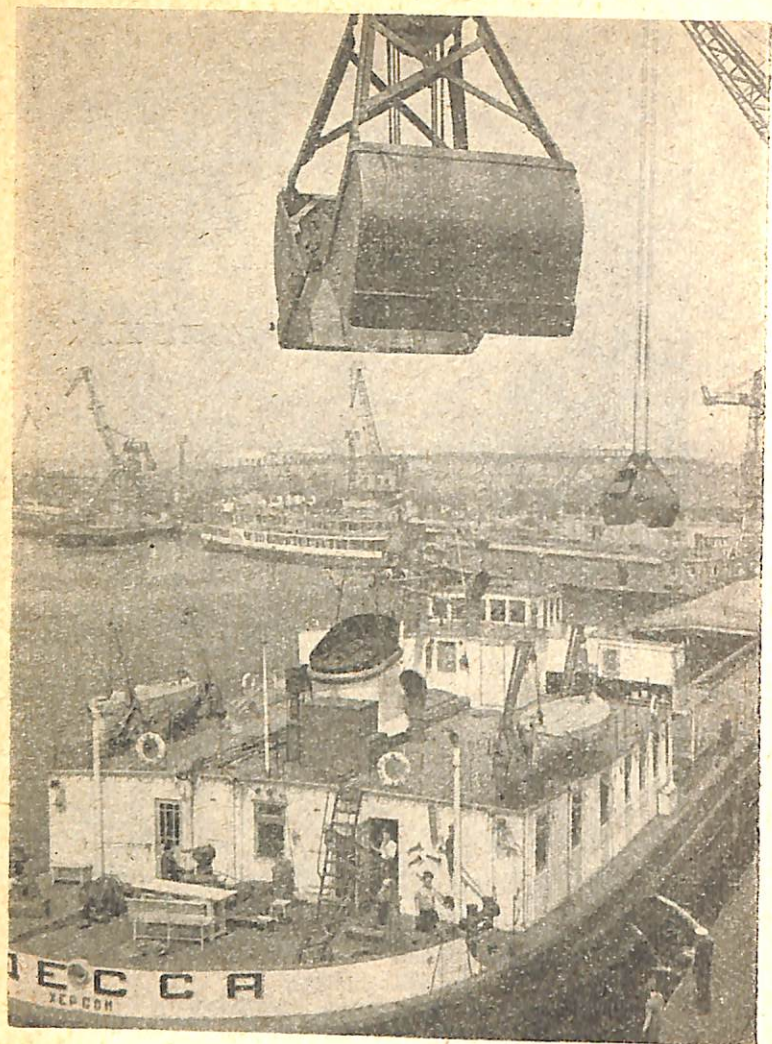
За роки тимчасової німецько-фашистської окупації завод майже повністю був зруйнований.

Після Великої Вітчизняної війни завод не лише відновлено, але й реконструйовано, устатковано найновішою технікою. Зараз він освоїв випуск більш як 30 різновидностей продукції: графітовані та вугільні електроди, анодну, електродну та подову масу і багато іншого. Це один з передових заводів електродної промисловості Радянського Союзу.

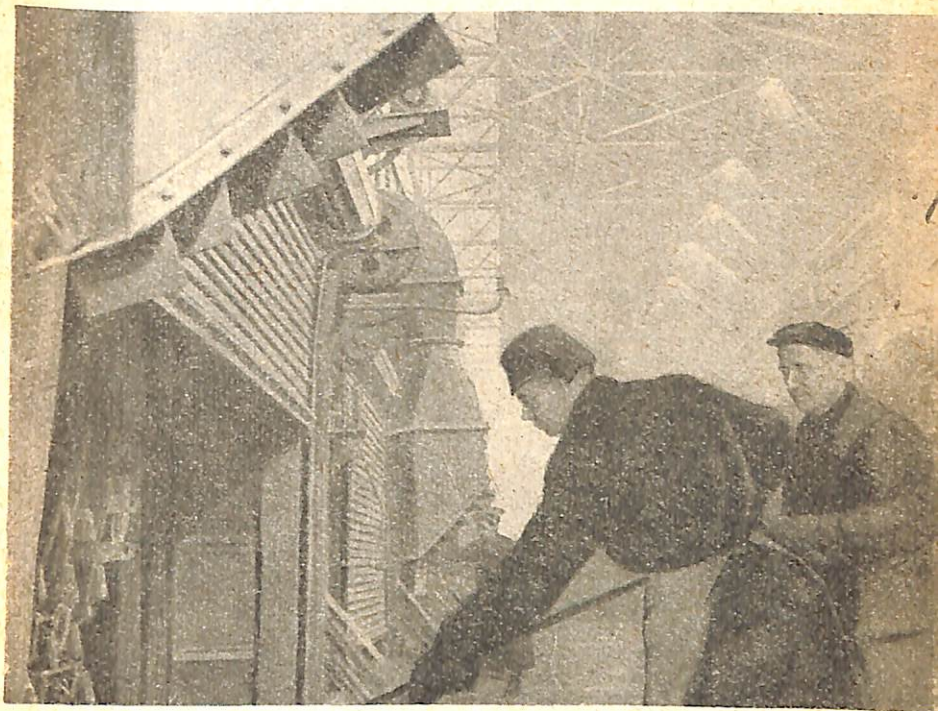
Іхати на завод з нової частини міста автобусом.

**На трансформаторному заводі виготовляють
найпотужніші в світі трансформатори.**

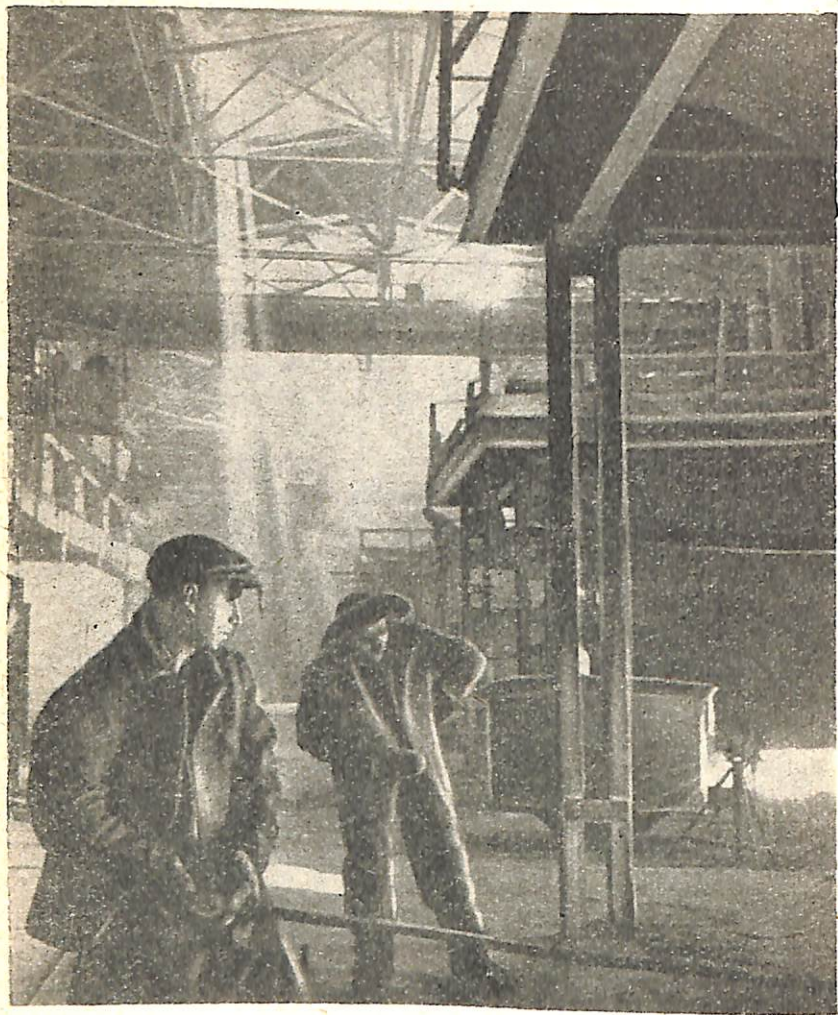

Тут виплавляють алюміній.

В порту ім. В. І. Леніна.

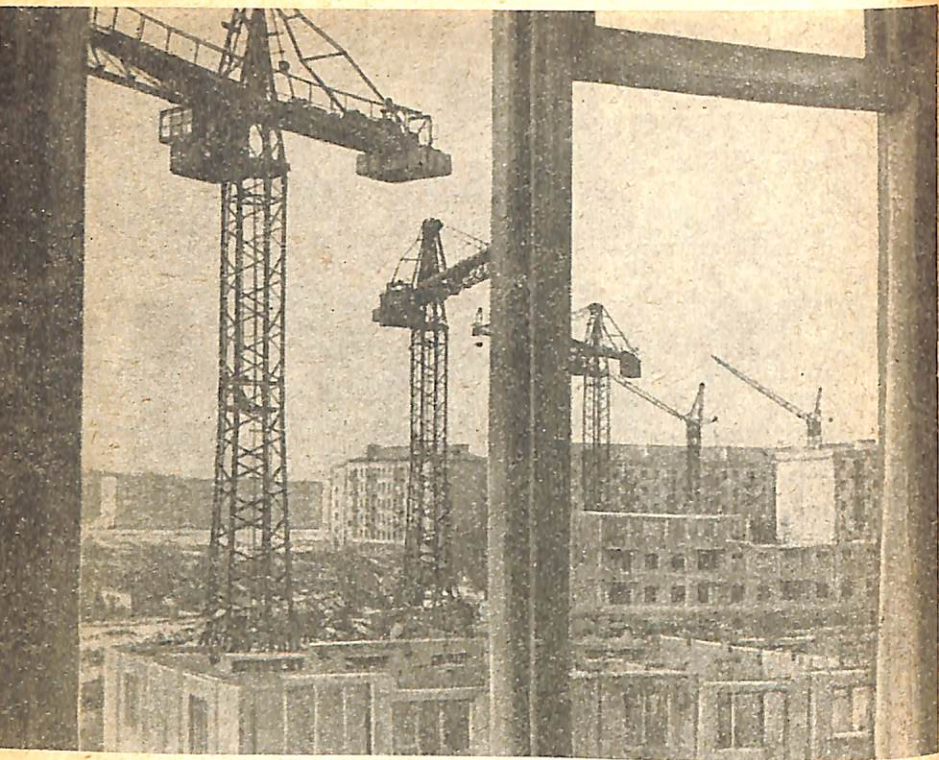

В плавильному цеху заводу феросплавів.

На заводі «Дніпроспецсталь».

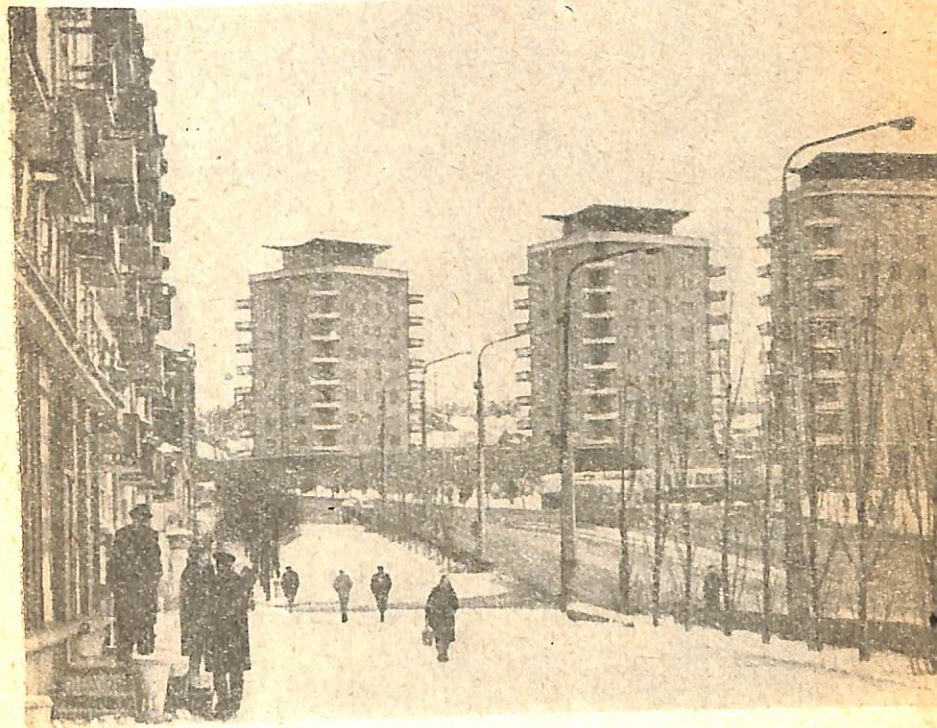

Місто будується.

Будинки на Транспортній площі.

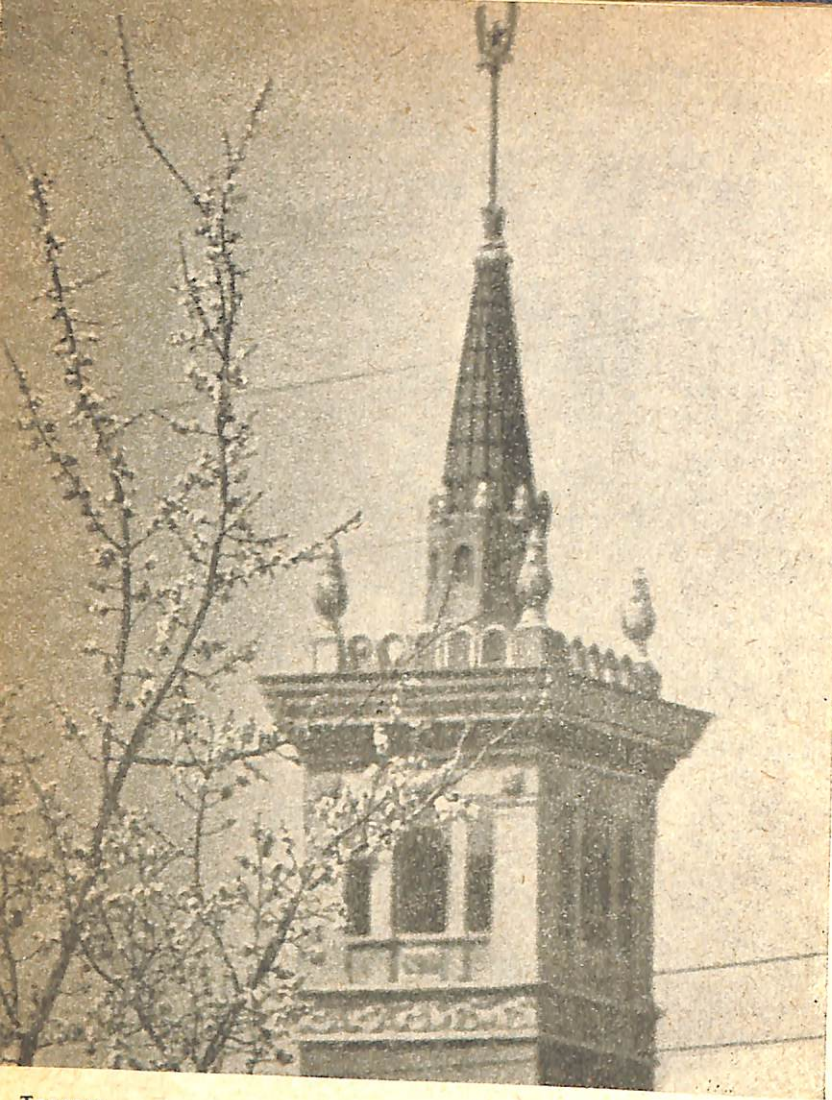

Запоріжжя — місто-сад.

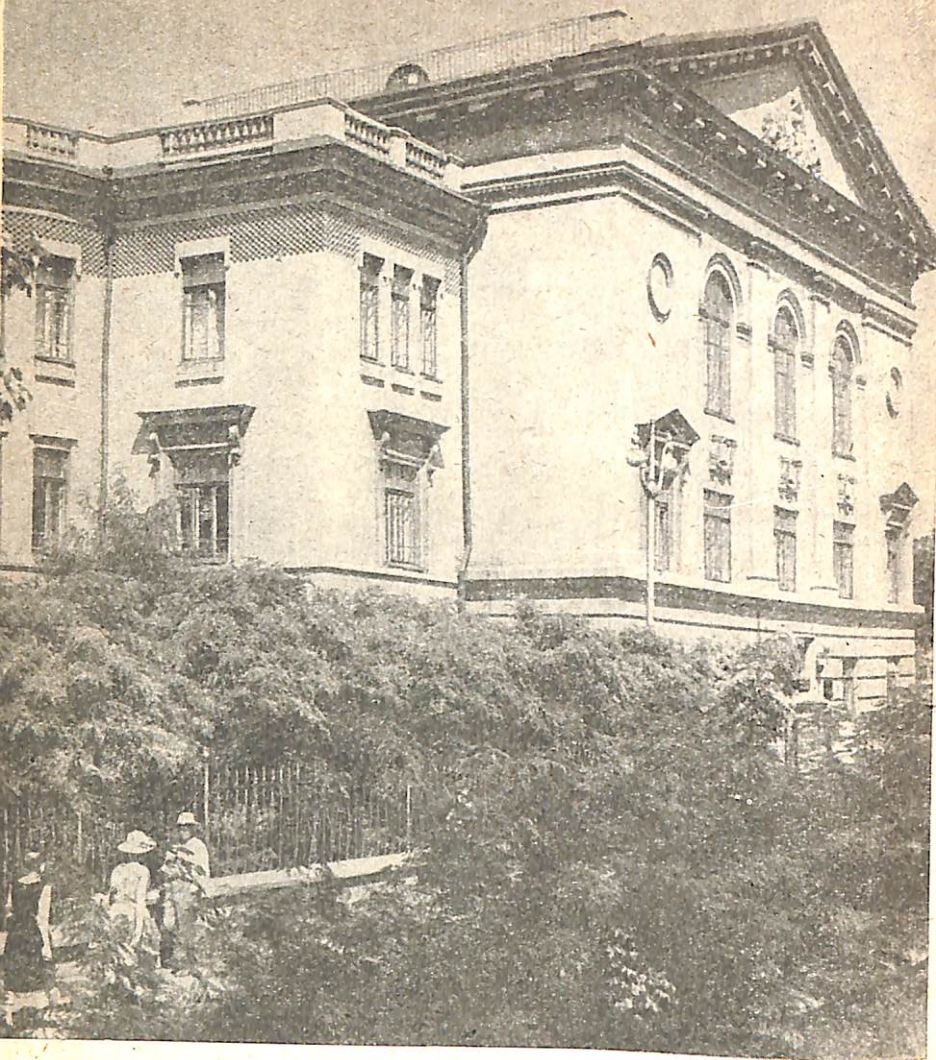

Травень.

Педагогічний інститут.

Институт титану.

Студенти ідуть з занять.

Медичний інститут.

Металургійний технікум ім. А. М. Кузьміна.

ЕЛЕКТРОВОЗОРЕМОНТНИЙ ЗАВОД

До Великої Жовтневої соціалістичної революції тут були Катерининські залізничні майстерні, збудовані на початку ХХ ст. Вони вважались на той час першокласними. В них працювали висококваліфіковані, політично розвинені робітники, яких прислали сюди для роботи з старих промислових центрів Росії. І не випадково в 1905 році Катерининські залізничні майстерні стали одним із центрів підготовки і проведення грудневого збройного повстання в Олександрівську. Біля входу до одного з цехів електровозоремонтного заводу є меморіальна дошка, на якій написано: «Тут у грудні 1905 року відбулось повстання робітників залізничних майстерень».

Колектив заводу багато корисного зробив у період боротьби за перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції і в громадянській війні. Залізничники з ентузіазмом виконували замовлення частин Червоної Армії по ремонту бронепоездів і зброї. Багато робітників брали безпосередню участь у боротьбі з ворогами Країни Рад.

За роки Радянської влади майстерні реконструйовано і перетворено на паровозоремонтний завод. Німецько-фашистські загарбники вщент зруйнували його. Та вже в січні 1944 року, через 4 місяці після визволення Запоріжжя, з воріт відновленого заводу вийшов перший відремонтований паровоз.

У зв'язку з переведенням залізничного транспорту на тепловозну і електровозну тягу працівники заводу одержали відповідальне завдання: реконструювати підприємство і перейти на ремонт електровозів.

В лютому 1959 року відремонтовано перший електровоз.

Зараз на заводі проводять ремонт електровозів усіх систем.

Іхати тролейбусами № 2, 3, 6,

трамваями № 1, 3, 11, 13 до зупинки Малий ринок.

ІНСТИТУТИ І ТЕХНІКУМИ

Як і по всій нашій країні, в Запоріжжі за роки Радянської влади виняткового розмаху набула народна освіта.

Переконаливими показниками щодо цього є такі дані: у загально-освітніх і спеціальних школах, технікумах, інститутах і інших учбових закладах Запоріжжя у 1966/67 році навчалось понад 110 000 учнів і студентів. Вихованням їх зайнято майже 6 тисяч викладачів, 150 докторів і кандидатів наук.

В цьому розділі путівника подаються відомості лише про вищі учбові заклади, науково-дослідні інститути, технікуми та деякі спеціалізовані учбові заклади.

ЗАПОРІЗЬКИЙ МАШИНОБУДІВНИЙ ІНСТИТУТ імені В. Я. ЧУБАРЯ

У 1900 році в Олександрівську (Запоріжжі) було відкрито технічне училище, яке готувало фахівців середньої кваліфікації для промисловості. Училище ввійшло в історію міста Запоріжжя як одне з вогнищ соціал-демократичного руху.

У 1904 році сюди вступив учитись Влас Якович Чубар, пізніше— один з видатних діячів Комуністичної партії і Радянської держави на Україні.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції училище було перетворено на індустріальний технікум, який в 1930 році реорганізовано на інститут сільськогосподарського машинобудування.

Під час Великої Вітчизняної війни приміщення інституту було повністю зруйновано. Зразу ж після закінчення Великої Вітчизняної війни інститут відновив свою діяльність як автомеханічний. Пізніше його реорганізовано на машинобудівний.

Інститут має денне, вечірне і заочне відділення. При інституті є аспірантура.

В інституті добре обладнані кабінети, достатня навчально-технічна база, висококваліфіковані науково-технічні педагогічні кадри. Наукові працівники інституту в співдружності з інженерно-технічними працівниками і робітниками заводів беруть участь у розв'язанні важливих народногосподарських завдань.

*Адреса: вул. Жуковського, 64,
їхати трамваями № 6, 10, 12, 14.*

ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

До Великої Жовтневої соціалістичної революції в Олександрівську існувала учительська семінарія, перетворена у 1920 році на 3-річні педагогічні курси, що готували вчителів для початкових шкіл.

У 1923 році на базі цих курсів відкрився педагогічний технікум, який у 1930 році було реорганізовано в інститут.

Напередодні німецько-фашистської окупації міста інститут евакуювався в тил. Приміщення його було зруйноване ворогом.

В 1943 році інститут відновив свою роботу в тимчасовому приміщенні, а з 1955 року працює у відбудованому приміщенні. Він має чотири факультети: філологічний, фізико-математичний, педагогічний та іноземних мов.

Є заочне та вечірне відділення, а також аспірантура.

Інститут має достатню навчально-матеріальну базу. Є власна обсерваторія, планетарій, бібліотека з фондом понад 250 тисяч томів, читальний зал, добре обладнані кабінети і майстерні, великий студентський гуртожиток.

*Адреса: вул. Жуковського, 66,
їхати трамваями № 6, 10, 12, 14.*

ЗАПОРІЗЬКИЙ МЕДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

На високому березі Старого Дніпра, серед зелені упорядкованого скверу чітко виділяється світлий будинок з колонадою і баштою. І вересня 1959 року тут почав свою роботу Запорізький фармацевтичний інститут (заснований в 1919 році в Одесі); з 1 січня 1965 року — Запорізький медичний інститут.

В інституті працює 18 кафедр. Є заочне і вечірне відділення.

Інститут готує лікарів, провізорів, спеціалістів контрольних лабораторій, галенових фабрик та інших підприємств фармацевтичної промисловості. Має власне дослідне поле лікарських рослин.

*Адреса: Правий берег, вул. Мінська, 10.
їхати тролейбусом № 3
до зупинки вулиця Мінська.*

ЗАПОРІЗЬКИЙ ФІЛІАЛ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

Філіал відкрито в Запоріжжі в 1954 році. Він готує інженерів промислового і житлового будівництва. Студенти навчаються без відриву від виробництва.

Філіал має навчальний корпус і лабораторії: хімічну, фізичну, будівельних матеріалів і опору матеріалів. Є власна бібліотека, читальний зал.

При філіалі працюють курси по підготовці до вступу в інститут.

*Адреса: вул. Цимлянська, 25. Іхати трамваями № 2, 3, 12,
тролейбусом № 1, автобусом № 10.*

ЗАПОРІЗЬКИЙ ФІЛІАЛ ВСЕСОЮЗНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ЕЛЕКТРИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Філіал існує з 1930 року. Він ставить своїм завданням розробку наукових питань електрифікації сільського господарства в умовах півдня СРСР.

Філіал має 4 лабораторії: електрифікації рослинництва, тваринництва, електричних станцій і мереж, використання променевої енергії. З 1946 року ведеться багатогалузеве експериментальне господарство. Більш як сто виробничих процесів електрифіковано.

Філіал веде значну науково-дослідну роботу. За останній період розроблено конструкції теплиць і парників з електрообігрівом ґрунту і повітря, температура якого регулюється автоматично. Розроблено засоби і технологію сушіння фруктів, електрифіковано процеси годування тварин та птиці.

Науковці філіалу за останній час опублікували понад 250 наукових робіт.

Філіал міститься на острові Хортиця. Іхати автобусом.

ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ УДОСКОНАЛЕННЯ ЛІКАРІВ імені О. М. ГОРЬКОГО

Інститут переведено з Одеси у вересні 1955 року.

В інституті розгорнуто педагогічну і науково-дослідну роботу на 18 кафедрах, очолюваних професорами і доцентами. Клініки і лабораторії інституту устатковані найновішими діагностичними і науково-дослідними апаратами і приладами.

Тут щорічно проходять курси по підвищенню кваліфікації близько 1000 лікарів різних фахів. При інституті є дворічна клінічна ординатура. Він має свої філіали в Одесі та Ялті.

Інститут подає велику допомогу районам і сільським медичним закладам області.

*Адреса: бульвар Вінтера, 20, їхати тролейбусами № 2, 3,
зупинка Поліклініка.*

ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ УДОСКОНАЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ

Інститут існує з 1939 року як науково-методичний центр працівників шкіл, дошкільних дитячих закладів і відділів народної освіти області.

У складі інституту працюють такі кабінети: педагогіки, української і російської мови та літератури, математики, фізики, історії та географії, біології та хімії, іноземних мов (англійської, німецької, французької), політехнічного навчання, фізичного виховання, позашкільної та позакласної роботи, навчального кіно, початкових класів.

При інституті є бібліотека з книжковим фондом 30 тисяч томів.

*Адреса: проспект Леніна, 74. Їхати трамваями № 10, 12, 13, 1, 3, 6,
тролейбусами № 2, 3, 5, автобусом. Зупинка майдан Радянський.*

ЗАПОРІЗЬКИЙ ПРОЕКТНО-КОНСТРУКТОРСЬКИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Інститут організовано в 1960 році на базі конструкторсько-технологічного бюро.

Інститут допомагає підприємствам впроваджувати механізацію та автоматизацію у виробничі процеси, проводити модернізацію устаткування, втілювати нову техніку та технологію в машинобудівну, легку та харчову промисловість.

*Адреса: проспект Металургів, 30. Іхати тролейбусами
№ 2, 3, трамваями № 1, 2, 4, 7.*

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ТРАНСФОРМАТОРОБУДУВАННЯ ТА ВИСОКОВОЛЬТНОЇ АПАРАТУРИ

Інститут засновано в 1959 році. Колектив інституту працює над створенням і удосконаленням нових конструкцій силових трансформаторів, реконструкцією високовольтного комплексного устаткування, розподільного відцентрового устаткування шахтних трансформаторних підстанцій, контрвипрямлячів і кабелів.

База для роботи інституту — Запорізький трансформаторний завод.

*Іхати автобусом; тролейбусами № 2, 3.
Зупинка ЗТЗ.*

ЗАПОРІЗЬКИЙ ФІЛІАЛ ІНСТИТУТУ АВТОМАТИКИ

На виконання рішень червеневого Пленуму ЦК КПРС (1959 р.) в Запоріжжі створено інститут автоматики для проведення науково-дослідної роботи по автоматизації і механізації виробничих процесів у чорній і кольоровій металургії, для розробки технологічних схем

виробничих процесів і нових приладів. В його складі лабораторії: прокатна, доменна, сталеливарна і механізації трудомістких процесів.

Інститут міститься в приміщенні центральної заводської лабораторії «Запоріжсталі».

Іхати трамваями № 2, 3, 12, тролейбусами № 1, 4, автобусом до зупинки Лабораторія.

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПРОЕКТНИЙ ІНСТИТУТ ТИТАНУ

Інститут створено в 1959 році на базі філіалу Московського державного спеціального проектного інституту, що тут був. Це комплексний проектно-дослідний заклад, який веде наукову роботу в галузі кольорової металургії.

Адреса: проспект Леніна, 180.

Іхати тролейбусами № 2, 3, 4, 5, трамваями № 1, 2, 4, 7.

ЗАПОРІЗЬКИЙ МЕТАЛУРГІЙНИЙ ТЕХНІКУМ імені А. М. КУЗЬМІНА

Технікум засновано під час будівництва «Запоріжсталі». За період свого існування він підготував тисячі спеціалістів середньої кваліфікації для металургійної промисловості.

З 1959/60 навчального року технікум працює в новому приміщенні, збудованому за проектом архітекторів В. С. Маргуліса і А. Н. Савицького.

Денний відділ готує спеціалістів з металознавства і термічної обробки металів, прокатного виробництва, електрометалургії сталі та феросплавів, доменного виробництва.

Вечірній відділ, крім вищеназваних, готує також спеціалістів устаткування металургійних заводів, аналітичної хімії, електроустаткування промислових підприємств і установ.

Технікум має добре обладнані виробничі майстерні.

Адреса: вул. Немировича-Данченка, 71.

Іхати тролейбусами № 1, 5,

зупинка Набережна.

ЗАПОРІЗЬКИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ ТЕХНІКУМ

У 1935 році з Харкова до Запоріжжя був переведений коксохімічний технікум, який на новому місці змінив свій профіль. Денний відділ технікуму готує технічні кадри за такими спеціальностями: контрольно-вимірювальні і регулюючі прилади, металургія рідкісних і важких кольорових металів, устаткування металургійних заводів.

На вечірньому відділі без відриву від виробництва готуються фахівці тих же спеціальностей, що і на денному.

Адреса: проспект Леніна, 194.

Іхати трамваями № 1, 2, 4, тролейбусами

№ 2, 3, 4, 5, зупинка вулиця Миру.

ЗАПОРІЗЬКИЙ ГІДРОЕНЕРГЕТИЧНИЙ ТЕХНІКУМ

З 1935 року на базі Дніпрогесу імені В. І. Леніна у Запоріжжі існував Дніпровський вечірній енерготехнікум, в якому навчалось всього 60 чоловік. У червні 1940 року відбувся перший випуск.

На початку 1945 року технікум поновив заняття вже як денний стаціонарний Запорізький гідроенерготехнікум.

На денному відділі технікум готує спеціалістів: санітарно-технічного обладнання будинків, монтажу і експлуатації гідроенергетичних установок, машин і механізмів технічного флоту, експлуатації і

ремонту будівельних машин і устаткування, гідротехнічного будівництва.

Вечірній відділ без відриву від виробництва готує спеціалістів: санітарно-технічного обладнання будинків, електроапаратобудування, обробки металів різанням, електроустаткування промислових підприємств і установок.

Адреса: Правий берег, вул. Кияшка, 16-а.

Іхати тролейбусами № 2, 3.

Зупинка Механічний завод.

ЗАПОРІЗЬКИЙ БУДІВЕЛЬНИЙ ТЕХНІКУМ

Технікум існує з 1948 року на базі Запоріжбуду. Готує кадри за такими спеціальностями: промислове і цивільне будівництво, експлуатація і ремонт будівельних машин та устаткування, виробництво будівельних деталей і залізобетонних конструкцій, ремонт і експлуатація автомобільного транспорту.

У технікумі є вечірнє відділення.

Адреса: вул. 40 років Радянської України, 43.

Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7 і автобусом,

зупинка проспект Жданова.

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ

Дослідна станція організована в 1956 році на базі приміського радгоспу. Тут працюють досвідчені науковці і спеціалісти з великим стажем практичної роботи.

Колектив станції наполегливо трудиться над розробкою важливих питань сільськогосподарського виробництва: система сівозмін,

ремонту будівельних машин і устаткування, гідротехнічного будівництва.

Вечірній відділ без відриву від виробництва готує спеціалістів: санітарно-технічного обладнання будинків, електроапаратобудування, обробки металів різанням, електроустаткування промислових підприємств і установок.

Адреса: Правий берег, вул. Кияшка, 16-а.

Іхати тролейбусами № 2, 3.

Зупинка Механічний завод.

ЗАПОРІЗЬКИЙ БУДІВЕЛЬНИЙ ТЕХНІКУМ

Технікум існує з 1948 року на базі Запоріжбуду. Готує кадри за такими спеціальностями: промислове і цивільне будівництво, експлуатація і ремонт будівельних машин та устаткування, виробництво будівельних деталей і залізобетонних конструкцій, ремонт і експлуатація автомобільного транспорту.

У технікумі є вечірне відділення.

Адреса: вул. 40 років Радянської України, 43.

Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7 і автобусом,

зупинка проспект Жданова.

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ

Дослідна станція організована в 1956 році на базі приміського радгоспу. Тут працюють досвідчені науковці і спеціалісти з великим стажем практичної роботи.

Колектив станції наполегливо трудиться над розробкою важливих питань сільськогосподарського виробництва: система сівозмін,

---

УСТАНОВИ КУЛЬТУРИ І ВІДПОЧИНКУ

Комуністична партія і Радянський уряд постійно піклуються про добробут радянських людей. В нашій країні створені всі умови для їх відпочинку і культурного зростання. Про це переконливо свідчить широка сітка культурних закладів Запоріжжя. В розпорядженні трудящих міста музично-драматичний театр, концертний зал, 30 кінотеатрів, в тому числі 3 широкоекранні і 1 широкоформатний, 128 масових бібліотек, в яких нараховується майже 2 млн. книг, 29 культурно-освітніх закладів, в залах яких читаються лекції на різні теми, експонуються картини, виступають учасники гуртків художньої самодіяльності і майстри радянського мистецтва.

В місті працює телецентр, видається 18 газет, з них 3 обласні.

Чудові природні умови міста і його околиць сприяють створенню тут парків, пляжів, водних станцій, піонерських таборів, будинків відпочинку і профілакторіїв.

В цьому розділі подаються довідки про вогнища культури та відпочинку Запоріжжя.

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР імені М. О. ЩОРСА

У перші роки Радянської влади в Олександрівську з ініціативи любителів театрального мистецтва було організовано декілька драматичних гуртків, до складу яких входили і актори-професіонали. У 1921 році на базі цих гуртків виникли три театри, які незабаром припинили своє існування.

У 1926 році до Запоріжжя прибув театр імені М. Заньковецької. У 1932 році для нього було збудоване власне приміщення на центральній вулиці міста (тепер проспект Леніна), в якому театр працював до початку Великої Вітчизняної війни. Німецькі окупанти повністю зруйнували приміщення театру.

У 1943 році, незабаром після визволення міста від фашистських варварів, в Запоріжжя прибув на постійну роботу український театр імені М. О. Щорса. В перші роки щорсівці виступали в клубі імені Жданова, а в 1953 році вони одержали власне приміщення з залом для глядачів майже на 1000 місць.

Театр імені М. О. Щорса користується повагою трудящих області. В акторському колективі театру працює і талановита молодь і загальнонавчені майстри мистецтва — народні і заслужені артисти УРСР і СРСР.

Влітку акторський колектив виїздить на гастролі в різні міста країни. А в приміщенні театру імені Щорса виступають колективи театрів Москви, Києва, Харкова, Ярославля та інших міст СРСР.

Адреса: проспект Леніна, 41. Іхати трамваями

№ 1, 3, 6, 10, 11, 12, 13, 14, тролейбусами № 3, 5, 6, автобусом.

ЗАПОРІЗЬКА ДЕРЖАВНА ОБЛАСНА ФІЛАРМОНІЯ. КОНЦЕРТНИЙ ЗАЛ імені М. І. ГЛІНКИ

Обласна філармонія працює з 1939 року. До Великої Вітчизняної війни в її колективі було 17 акторів, зараз — близько 100.

Філармонія популяризує серед трудящих чудову радянську і до-революційну класичну музику і літературу. До складу філармонії входять: концертна група з квінтетом бандуристів, естрадна група, музично-літературний лекторій, театр ляльок і симфонічний оркестр.

Актори філармонії виступають в культурно-освітніх закладах, на заводах, в колгоспах області, виїжджають на гастролі і за межі Запорізької області.

У жовтні 1953 року філармонія одержала в своє розпорядження подарунок від запорізьких металургів — чудовий концертний зал імені М. І. Глінки на 860 місць.

За устаткуванням і акустикою він належить до числа кращих концертних залів нашої країни.

Адреса: проспект Леніна, 157. Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7, тролейбусами № 2, 3, зупинка вул. Трегубенка.

ЗАПОРІЗЬКИЙ ТЕЛЕЦЕНТР І СТУДІЯ ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Телецентр знаходиться на найвищому місці в Запоріжжі — понад 80 м над рівнем моря. Вишка телецентру збудована в 1957 році запорізькими верхолазами-монтажниками. Її висота 194,5 м.

В жовтні 1958 року телецентр розпочав передачі з Дніпропетровська, а влітку 1959 року почала працювати Запорізька студія телебачення. У своїх передачах студія популяризує кращі театральні постановки, концерти та кінофільми. Передаються виступи гуртків художньої самодіяльності.

Проводяться передачі Центральної студії телебачення.

Адреса: вул. Матросова, 24. Іхати тролейбусом № 4, автобусом до зупинки площа Профспілок.

ПАЛАЦ КУЛЬТУРИ імені С. М. КІРОВА

Палац культури працівників кольорової металургії збудовано в 1933 році.

Німецько-фашистські варвари повністю зруйнували його. У 1952 році палац відбудований на тому ж місці, але за новим проектом.

Палац культури проводить різноманітну культурно-масову роботу серед колективу Дніпровського алюмінієвого заводу.

При палаці працюють гуртки: хореографічний, драматичний (російський і український), хоровий, оркестри народних інструментів і духовий, капела бандуристів, агітбригада, народна філармонія.

Великий вибір книг та періодичних видань є в бібліотеці і читальному залі палацу. Тут завждилюдно.

Палац має зал на 710 місць, лекційний зал на 300 місць, кімнати для роботи гуртків самодіяльності і студій, просторі затишні фойе та кімнати відпочинку.

Перед палацом — майданчик, у центрі якого поставлено бронзовий монумент С. М. Кірову. Поруч — упорядкований парк.

Адреса: проспект Металургів, ріг Рекордної.

Іхати тролейбусом № 1 та автобусом.

ПАЛАЦ КУЛЬТУРИ ЕНЕРГЕТИКІВ

Палац культури енергетиків Дніпрогесу імені В. І. Леніна відкрито 5 листопада 1949 року. Він має театральний зал на 630 місць, лекційний зал на 250 місць, бібліотеку.

При палаці працюють самодіяльні гуртки: хор народної пісні, танцювальний, хор хлопчиків-школярів, дитячий балетний колектив, скульптурна студія. Сцена дозволяє виступати таким театральним колективам, як МХАТ, театр імені Волкова (Ярославль) та ін.

Адреса: Правий берег, бульвар Вінтера.

Іхати тролейбусами № 2, 3 та автобусом від Міськради.

ПАЛАЦ КУЛЬТУРИ БУДІВЕЛЬНИКІВ

Палац збудований в 1949 році.

В приміщенні палацу є зал для глядачів на 530 місць, лекційний зал, бібліотека, читальний зал, кімнати для роботи самодіяльних гуртків. Перед палацом великий майдан, у центрі якого поставлено монумент В. І. Леніну. Поряд з палацом добре упорядкований парк ім. Пушкіна.

При палаці працюють гуртки художньої самодіяльності: драматичний, хорівий, вокальний, художнього читання, ансамбль українського народного танцю, духовий і естрадний оркестри. Великим успіхом користуються університет культури, лекторій вихідного дня та кімната атеїста.

Палац широко пропагує передові методи роботи новаторів-будівельників, здійснює постійний зв'язок з виробництвом.

Адреса: вул. 40 років Радянської України, ріг Лермонтова. Їхати трамваями № 1, 2, 3, 4, 7, 9, 13, тролейбусами № 2, 3, 4, 5, 6 та автобусом. Зупинка універмаг «Україна».

ЗАПОРІЗЬКИЙ ПАЛАЦ ПІОНЕРІВ

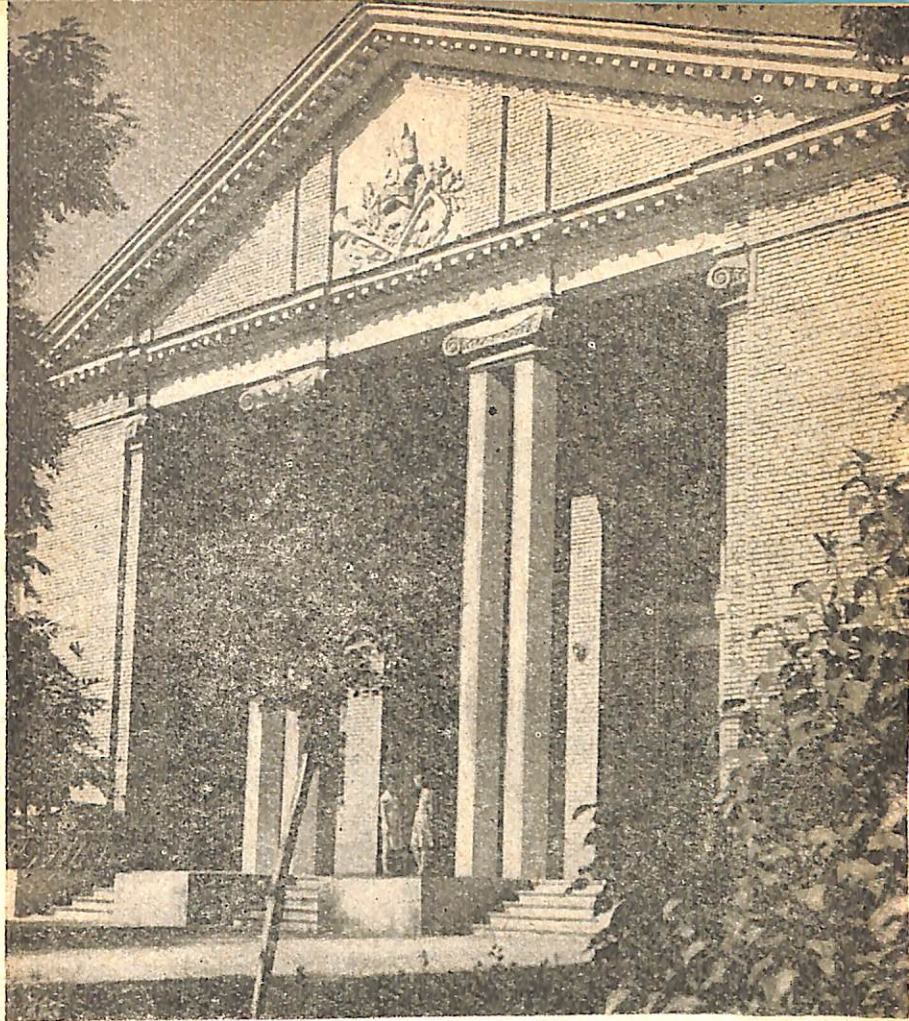
Палац відкрито до дня 42-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. Це чудовий подарунок трудящих Жовтневого району Запоріжжя піонерам і школярам.

Він розташований у затишному, добре впорядкованому парку імені Ів. Франка, де для дітей є літня естрада, майданчики для ігор.

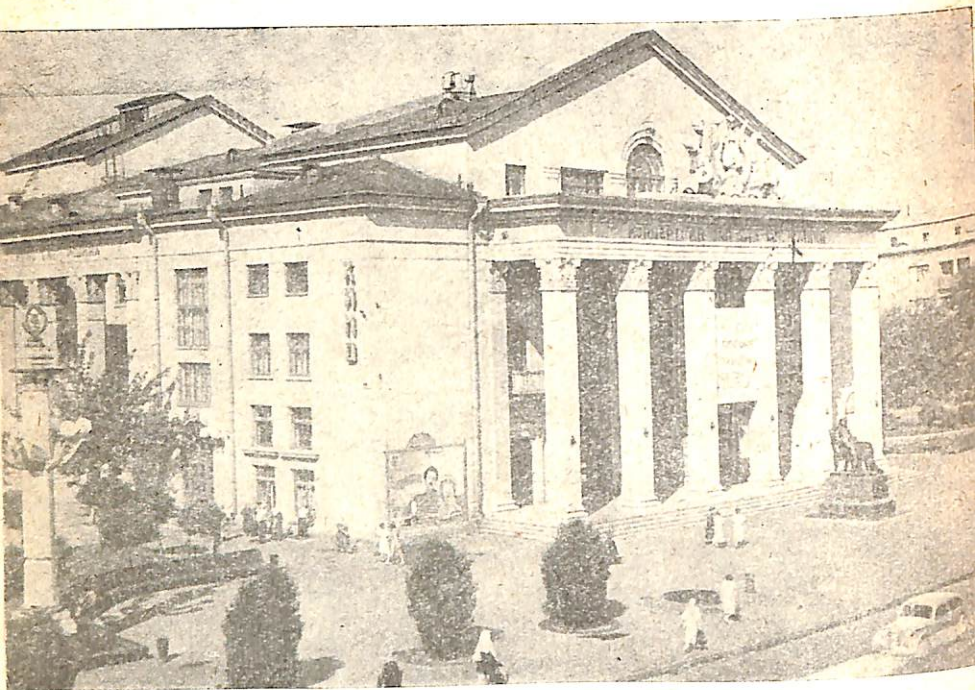
Палац піонерів має театральний зал, великий, добре обладнаний зал для спортивних занять та ігор, кімнати для роботи гуртків художньої самодіяльності та практичних занять, бібліотеку, кімнату відпочинку, читальний зал, просторі вестибюлі.

Адреса: вул. Гоголя, 60. Їхати трамваями № 6, 10, 12. Зупинка Інститут.

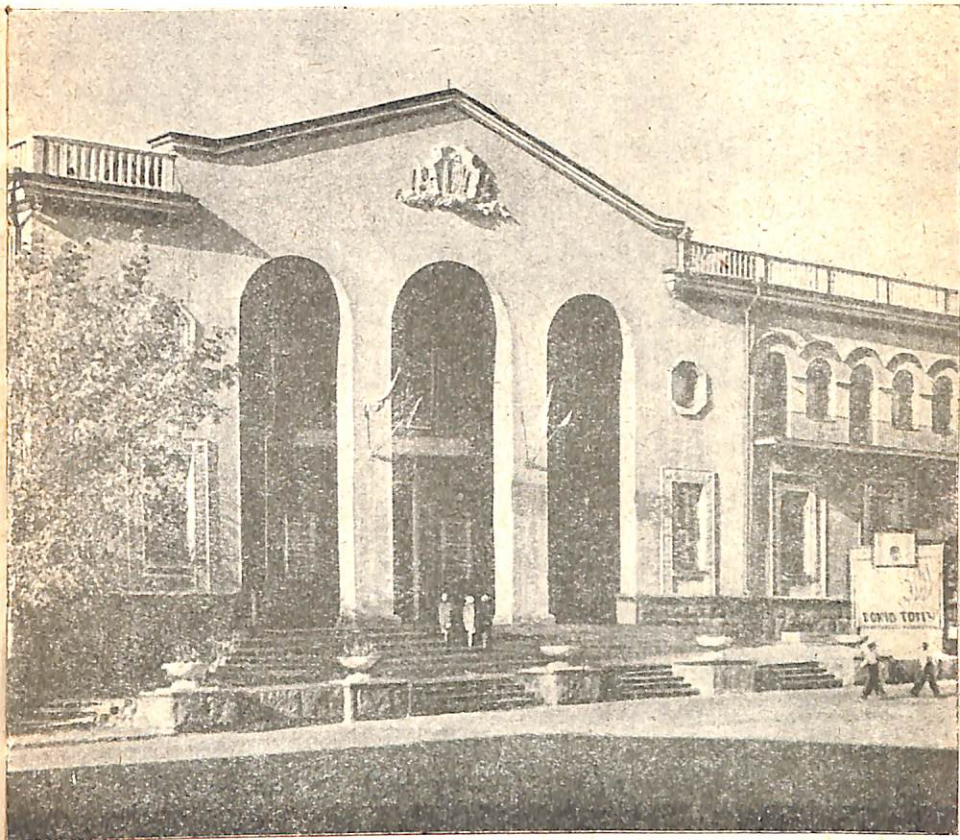
Палац піонерів.

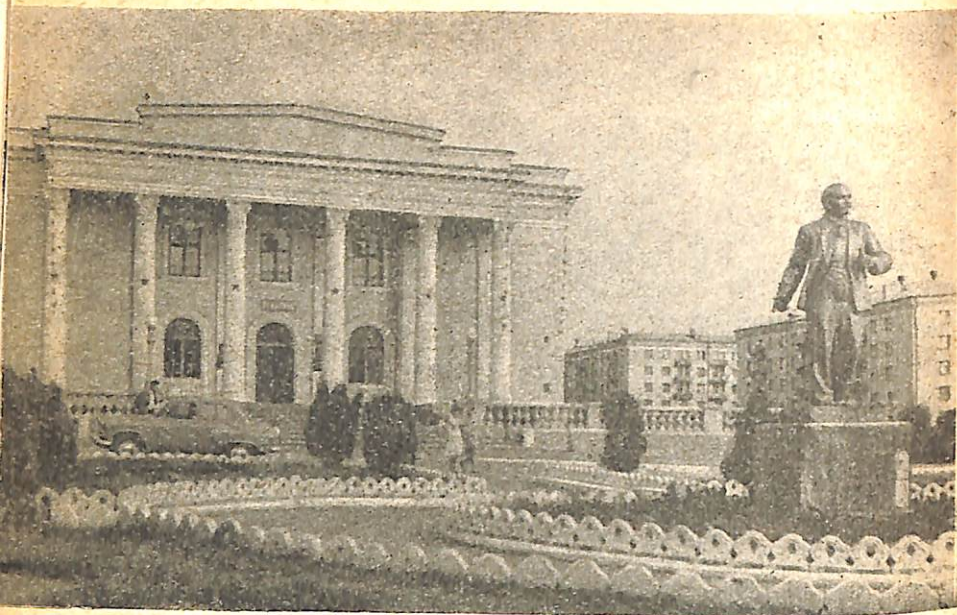
Концертний зал ім. М. І. Глінки.

Палац культури енергетики

Палац культури будівельників.

На Старому Дніпрі.

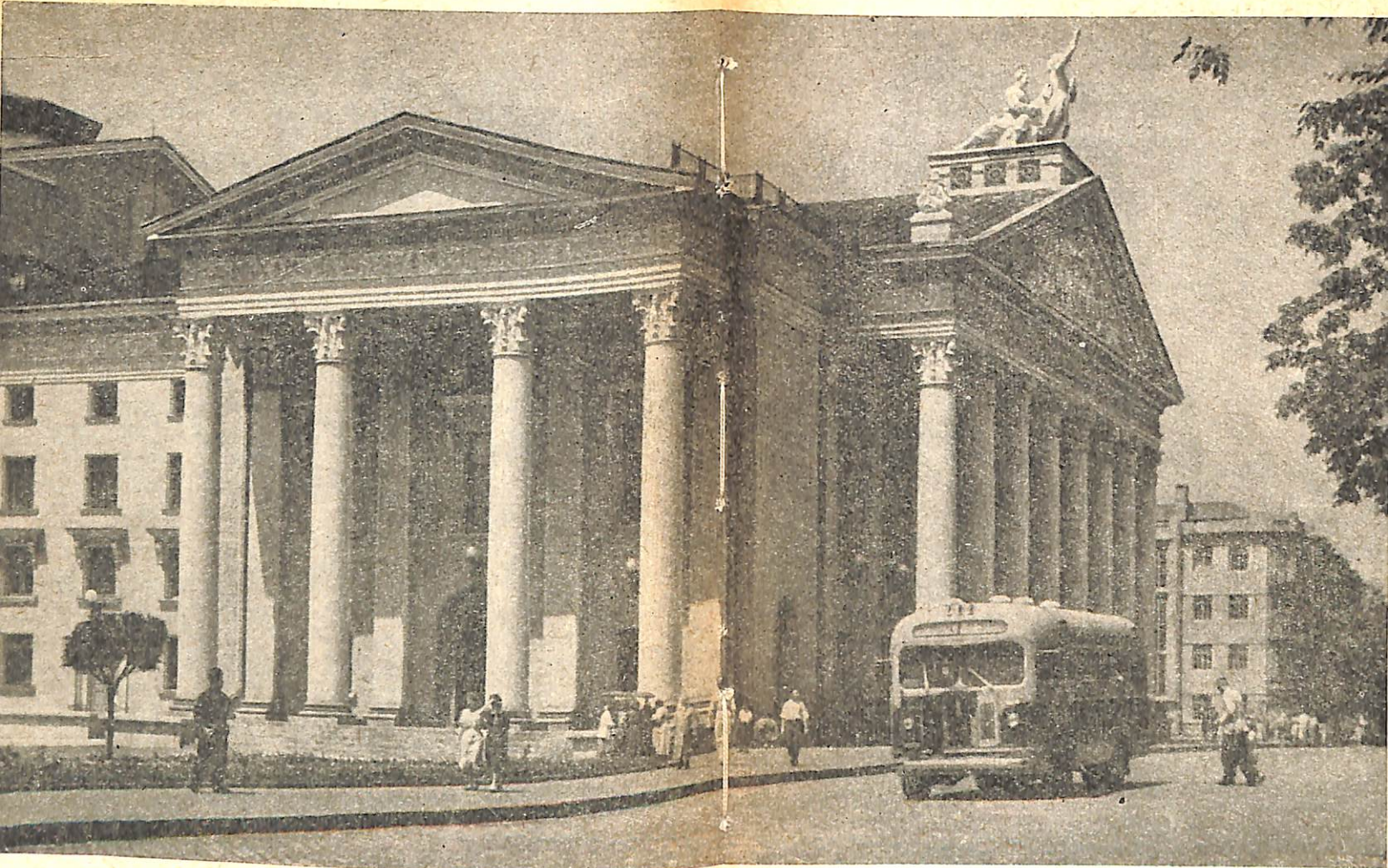
Парк «Дубовий гай».

Юні рибалки.

Державний український музично-драматичний театр ім. М. О. Щорса.

В «Дубовому гаю».

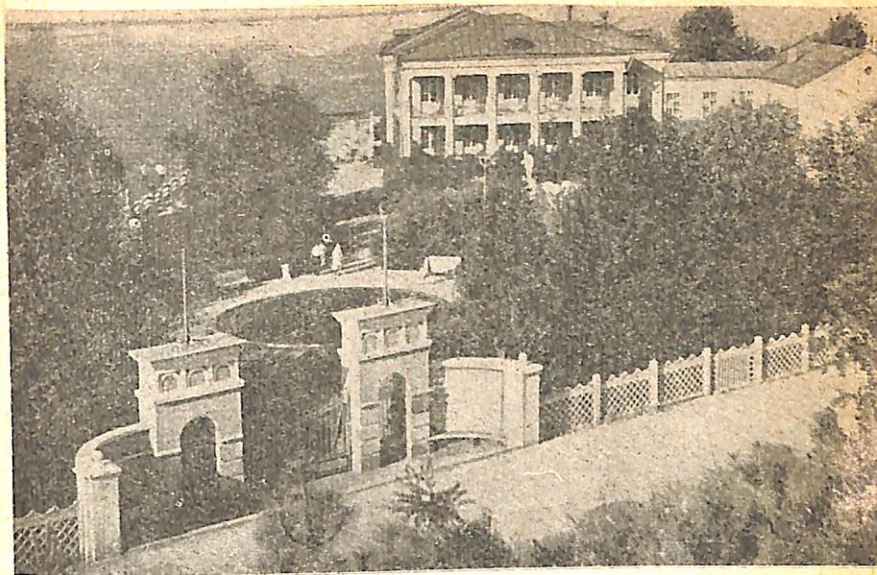
Парк «Дубовий гай» взимку.

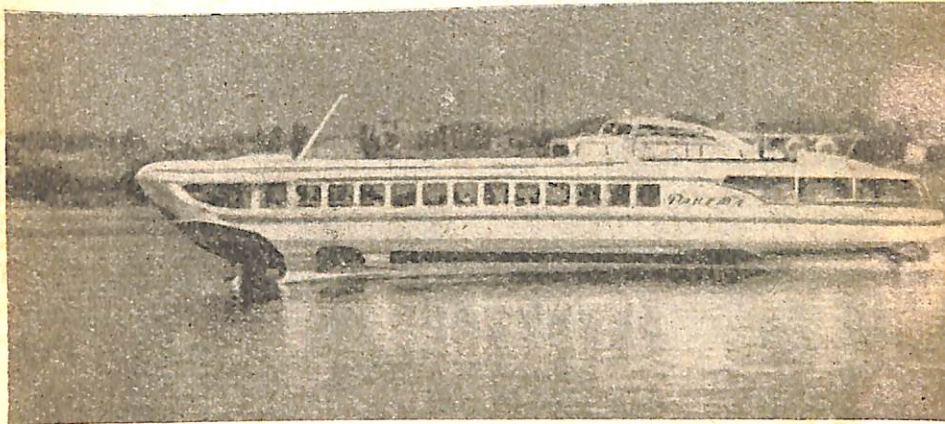
Після робочого дня.

«Ракета» на Дніпрі.

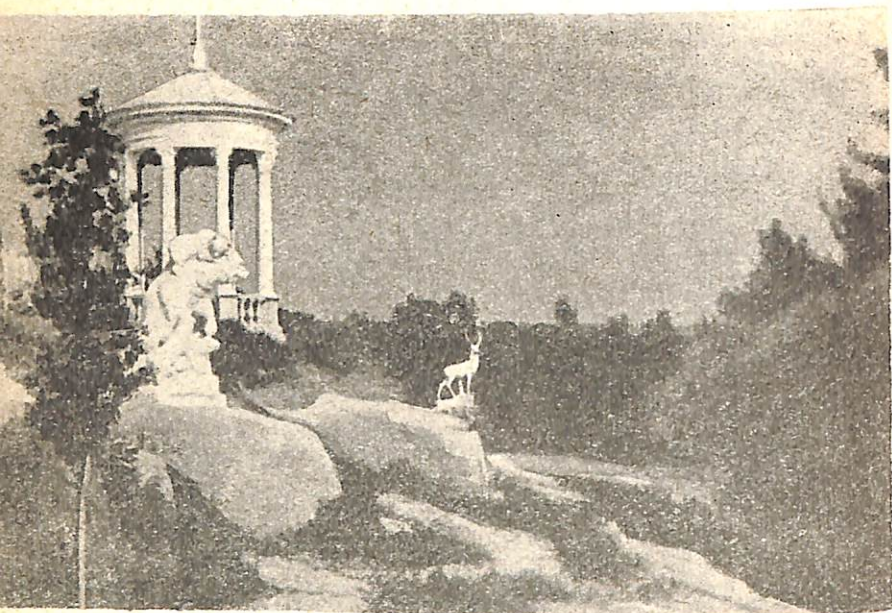

Острів Хортиця. Профілакторій заводу «Дніпроспецсталь».

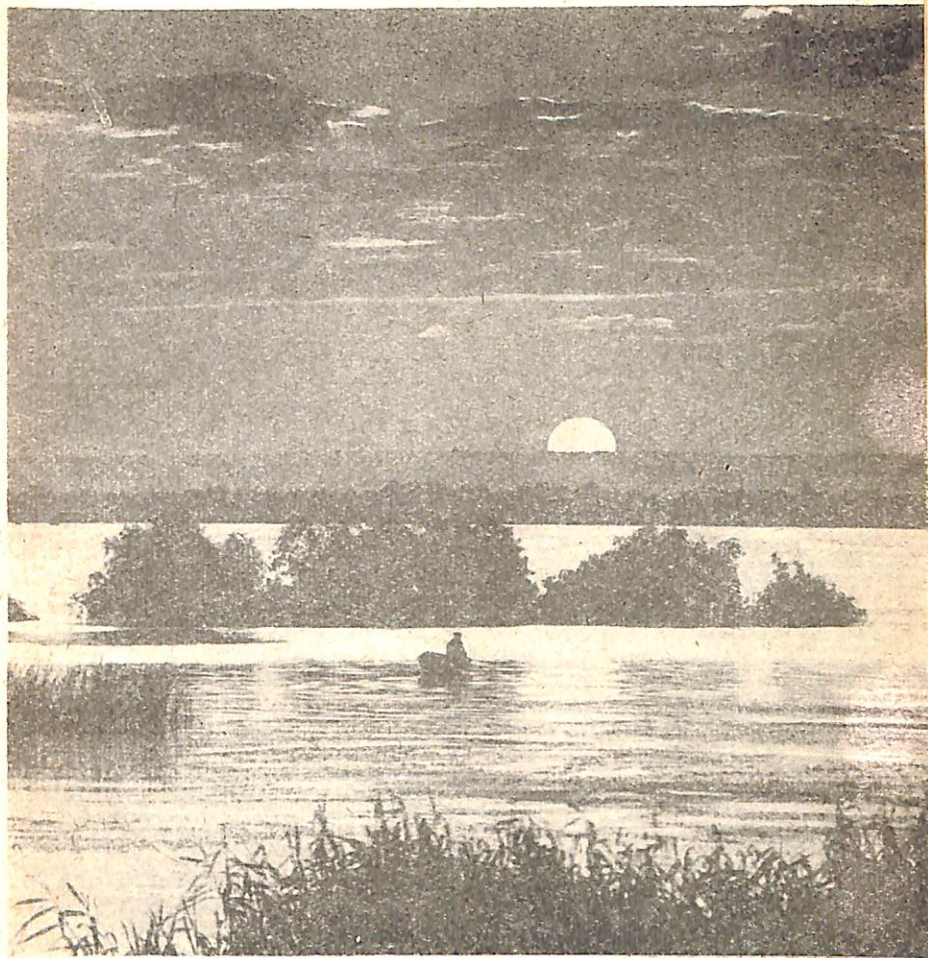

Острів Хортиця. Тут відпочивають металурги.

Вечір на Дніпрі.

Яхти на Дніпрі.

БУДИНОК КУЛЬТУРИ імені ЖДАНОВА АВТОЗАВОДУ «КОМУНАР»

В 1926 році було відкрито найбільше в Запоріжжі вогнище культури — клуб металістів (зараз Будинок культури імені А. О. Жданова).

Будинок культури має зал на 850 місць з механізованою сценою, зимовий і літній кінозали, лекційний зал, бібліотеку з читальним залом та кімнати для гурткової роботи.

Вже понад три з половиною десятиріччя Будинок культури відіграє велику роль в справі розвитку художньої самодіяльності в Запоріжжі. Повагою користуються у глядачів гуртки: хореографічний, бандуристів, драматичний та агіткультбригада.

Особливий успіх має драматичний гурток. Він існує з 1927 року.

Знаменною датою для Будинку культури імені А. О. Жданова було 10 квітня 1959 року. В цей день за творчі успіхи в роботі колегія Міністерства культури УРСР присвоїла колективу драматичного гуртка почесне звання самодіяльного народного драматичного театру. В самодіяльному народному драматичному театрі беруть участь більше 50 аматорів — робітники, службовці, інженери і техніки.

За змістом робота будинку культури багатогранна. Тут приділяють велику увагу роботі серед дітей і пенсіонерів.

При Будинку культури працює кіностудія.

*Адреса: проспект Леніна, 9. Іхати трамваями № 1, 3, 13,
тролейбусами № 3, 5, зупинка Космічне шосе.*

БУДИНОК КУЛЬТУРИ імені Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Будинок відкритий тридцять років тому. Німецько-фашистські окупанти повністю зруйнували його. Відбудований за новим проектом в 1949 році. Має зал для глядачів на 700 місць, зали: лекційний,

спортивний та для танців. При Будинку культури працюють бібліотека, в якій налічується близько 100 тисяч книг, читальня, гуртки художньої самодіяльності, серед них: хорова капела, ансамбль народного танцю, оркестр народних інструментів, малий симфонічний оркестр, духовий оркестр, капела бандуристів, молодіжний оркестр естради, драматичний і вокальний. Хорова капела одержала на республіканському конкурсі диплом II ступеня.

Адреса: вул. Червона, 23. Іхати трамваями № 6, 10, 12.

КЛУБ МЕТАЛУРГІВ

Це один з перших культурно-освітніх закладів, збудованих у 30-ті роки в новій частині міста. Під час тимчасової фашистської окупації він був спалений. Відбудову закінчено в 1947 році.

Зараз в ньому є театральний зал на 500 місць, лекційний зал на 250 місць, кімнати для гурткової роботи. При клубі є читальний зал з бібліотекою, книжковий фонд якої налічує 70 тисяч книг.

Влітку клуб переносить свою роботу в парк культури і відпочинку металургів, розташований на березі Дніпра.

При клубі працюють: студія образотворчого мистецтва, кіностудія, танцювальна група, робітничий театр металургів, оперна студія і студія народного цирку.

В приміщенні клубу працює університет комуністичної праці, культури і побуту з факультетами: науки і техніки, літератури, мистецтва і культури, комуністичної естетики і передового досвіду праці.

*Адреса: вул. 40 років Радянської України, 17.
Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7.*

БУДИНОК КУЛЬТУРИ імені 40-річчя ЖОВТНЯ ЗАВОДУ АБРАЗИВНИХ ВИРОБІВ

Відкрито Будинок культури в липні 1958 року. В ньому є зал для глядачів на 400 місць, лекційний, спортивний і читальний зали, бібліотека.

При Будинку культури створено технічний, навчальний і оборонний кабінети. Є кімнати для занять гуртків художньої самодіяльності. Працюють курси радіотелеграфістів, радіомеханіків, баяністів, крою та шиття та ін.

На сцені Будинку культури нерідко виступають артисти Москви, Ленінграда, Києва, Харкова та інших міст Радянського Союзу.

При Будинку культури є добре впорядкований сквер, літній кінотеатр на 400 місць, закладено парк і стадіон.

Адреса: селище ім. Димитрова. Іхати трамваєм № 10.

БУДИНОК КУЛЬТУРИ ТРЕСТУ ЗАПОРІЖАЛЮМІНБУД

Будинок відкрито в 1957 році. Він має зал для глядачів на 400 місць, лекційний зал на 150 місць, кімнати для гурткової роботи, читальний зал з бібліотекою.

При Будинку культури працюють гуртки художньої самодіяльності: драматичний, танцювальний, оркестр народних інструментів, духовий оркестр, жіночий український хор.

Адреса: вул. 40 років Радянської України, 39-а.

Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7.

БУДИНОК КУЛЬТУРИ ГЛУХОНІМИХ

Будинок культури відкритий в 1955 році. Є зал для глядачів, кімнати для гурткової роботи, відпочинку, бібліотека і читальня.

Будинок культури проводить велику роботу серед глухонімих.

Тут демонструються кінофільми, влаштовуються концерти, в яких беруть участь колективи драматичного і танцювального гуртків. Особливий успіх мають спортивні секції: футбольна, волейбольна, баскетбольна, шахово-шашкова, легкої атлетики. Серед учасників секції легкої атлетики є чемпіон світу Здот, який одержав дві золоті медалі на змаганнях в Італії.

Учасники гуртків художньої самодіяльності будинку виїжджають на гастролі і виступають на сценах будинків культури Москви, Києва, Казані, Сімферополя та інших міст Радянського Союзу.

Адреса: вул. Кірова, 55.

*Іхати трамваями № 1, 3, 6, 10, 12,
зупинка вул. Анголенка.*

БУДИНОК КУЛЬТУРИ ДНІПРОВСЬКОГО ЕЛЕКТРОДНОГО ЗАВОДУ

Будинок культури відкрито в 1953 році. В ньому є зали для глядачів на 300 місць та лекційний. Працює бібліотека і читальня.

Будинок культури проводить значну культурно-освітню роботу. Систематично читаються лекції за програмами народних університетів культури і здоров'я, влаштовуються читацькі конференції, зустрічі з письменниками і композиторами, літом проводяться екскурсії по Дніпру.

Працюють гуртки художньої самодіяльності: хоровий, народно-го танцю, вокальний, художнього слова та інші.

Симфонічний оркестр Будинку культури завоював визнання численних любителів музики.

Адреса: проспект Леніна, 159.

*Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7,
тролейбусом № 3, 5, зупинка вул. Миру.*

КЛУБ імені В. І. ДРОБ'ЯЗКА

Клуб працівників електровозоремонтного заводу має зал для глядачів на 400 місць, лекційний зал на 150 місць, просторі фойє, читальний зал, бібліотеку, кімнати для роботи гуртків художньої самодіяльності.

За бажанням робітників ЕВРЗ його названо ім'ям героя громадянської війни Василя Дроб'язка, який працював на цьому заводі.

Адреса: вул. Гоголя, 118.

Іхати трамваями № 1, 3, 11,

тролейбусами № 3, 5, зупинка Малий ринок.

КЛУБ імені О. С. ПУШКІНА ЗАВОДУ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ»

Клуб відкрито у 1949 році. В ньому є зал для глядачів на 300 місць і кімнати для занять гуртків художньої самодіяльності.

При клубі організовано лекторій культури, праці і побуту. Хороші успіхи в роботі дитячого сектора.

Адреса: 13 селище, вул. Плавильна. Іхати трамваями № 2, 3,

зупинка Райрада, трамваєм № 12, зупинка 13 селище,

тролейбусами № 1, 4.

КЛУБ ПРАЦІВНИКІВ ПОБУТОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Клуб має зал для глядачів на 300 місць, кімнати для роботи гуртків художньої самодіяльності, кабінет виробничо-технічної пропаганди і бібліотеку.

Адреса: ріг вулиць Дзержинського і Тургенєва.

Іхати трамваями № 1, 3, 6, 10, 12, зупинка площа Свободи,

тролейбусами № 3, 5.

ОБЛАСНИЙ БУДИНОК УЧИТЕЛЯ

Будинок має зал для глядачів на 200 місць, кімнати для роботи гуртків художньої самодіяльності, бібліотеку, читальню.

Успіхом користується хоровий гурток, в якому беруть участь понад 80 учителів. На обласних оглядах-конкурсах він не раз одержував дипломи I ступеня.

*Адреса: вул. Кірова, 51. Іхати трамваями
№ 1, 3, 6, 10, 11, 12, зупинка вул. Анголенка,
тролейбусами № 3, 5.*

ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

В краєзнавчому музеї відкрито три відділи: природа краю, історія дожовтневого періоду та історія радянського періоду.

У відділі природи дано характеристику природних умов краю. Тут є матеріали з геології, палеонтології, про корисні копалини Запорізької області. Широко показано птахів і звірів, що водяться на Запоріжжі, а також риби Дніпра і Азовського моря, які мають промислове значення.

В експозиції відділу дожовтневої історії краю показано матеріали, що характеризують умови життя древніх людей, які заселяли територію сучасної Запорізької області.

Історія запорізького козацтва висвітлена експонатами, знайденими на островах Дніпра, а також одержаними з інших музейних фондів нашої країни. Серед об'ємних речей привертають увагу зразки козацької зброї і окремі предмети побутового призначення.

У широкому плані представлена тема «Запоріжжя в роки першої російської революції». Тут експонуються документи, знаряддя праці селян і робітників. Є оригінальні документи (листівки, фотографії, листи тощо), зв'язані з підготовкою і проведенням 12—14 грудня 1905 р. збройного повстання в Олександрівську (Запоріжжі).

У відділі радянського періоду показано історію боротьби і встановлення Радянської влади на території області. Про це розповідають документи та інші матеріали, використані в експозиціях.

В різноманітних цікавих документах, фотографіях, а також об'ємних експонатах висвітлено історію будівництва Дніпровської ГЕС імені В. І. Леніна.

Велике виховне значення мають експонати про Велику Вітчизняну війну, зокрема, про боротьбу місцевих партизан проти фашистських окупантів.

В розгорнутому плані експозиція розповідає про розвиток промисловості, сільського господарства і культури Запорізької області.

В музеї є цікава виставка подарунків зарубіжних делегацій, які залишили їх на пам'ять про своє перебування в Запоріжжі.

Адреса: проспект Леніна, 59.

Іхати трамваями № 1, 3, 11, 13, тролейбусами № 3, 5, 6, автобусами.

ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА імені О. М. ГОРЬКОГО

Заснована у 1904 році з ініціативи міської громадськості, до Жовтневої революції була бідною і невпорядкованою.

Зараз у фонді бібліотеки налічується близько 620 тисяч книг, якими користуються понад 17 тис. трудящих.

Бібліотека має добре устаткований читальний зал, де можна користуватись не лише періодичною літературою СРСР, а й зарубіжною, що надходить до бібліотеки.

Бібліотека часто влаштовує літературні вечори, читацькі конференції, зустрічі з письменниками. Вона подає систематичну допомогу всім масовим бібліотекам області.

Адреса: Спортивна вул., 14.

Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7,

тролейбусами № 2, 3, зупинка Міськрада.

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА «ЮНИЙ ЧИТАЧ»

Бібліотека існує з 1944 року. Тоді в ній нараховувалось 590 книг і журналів, а зараз понад 100 тис. примірників книг. Бібліотека має читальні зали і абонементний відділ.

Тут організовуються диспути, читацькі конференції школярів, зустрічі з редакторами дитячих журналів, з місцевими авторами дитячих книг, з старими комуністами.

Адреса: проспект Леніна, 210.

Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7, зупинка проспект Жданова.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ПАРК КУЛЬТУРИ І ВІДПОЧИНКУ «ДУБОВИЙ ГАЙ»

Парк культури та відпочинку «Дубовий гай» розташований у південно-західній частині Запоріжжя, де річка Московка впадає в Дніпро.

В парку налічується 448 дубів різного віку, в тому числі — сто двадцять віком понад сто років. Тут ростуть також кулясті акації, ялини, липи, берези, ясен золотистий, берест пірамідальний, крушина. Особливо багато дерев (близько 15 тисяч) канадської тополі. Всього в «Дубовім гаю» на площі 155 гектарів росте понад 25 тисяч декоративних дерев.

У парку є літній кінотеатр на 700 місць, естрада на 1200 місць, музична раковина і різні атракціони: гойдалки, карусель, качалки, літаючі човни, колесо сміху, колесо аероогляду, силоміри, тир, кімната сміху та багато інших. В дитячому містечку є механічна і безмоторна каруселі.

На території парку є водоймище з причалом і човнами. До послуг любителів танців — просторий танцювальний майданчик.

«Дубовий гай» — улюблене місце відпочинку запоріжців.

*Іхати трамваями № 1, 3, 6, 10, 12 до площі Свободи,
тролейбусами № 2, 3, 5.*

ПАРК КУЛЬТУРИ І ВІДПОЧИНКУ МЕТАЛУРГІВ

Парк розташований на лівому березі Дніпра. Звідси відкривається чудова панорама Дніпрогесу імені Леніна, добре видно легендарний острів Хортицю. У парку є зелений театр на 1500 місць, кінотеатр, музична естрада, цирк, різні атракціони, дитячий майданчик для ігор, читальний зал.

Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7, зупинка Спортивна вулиця.

ПІОНЕРСЬКИЙ ТАБІР І ПРОФІЛАКТОРІЙ ЗТЗ

У північно-західній частині острова Хортиця, на високому скелястому березі Старого Дніпра, де недавно було заросле бур'яном місце, тепер розташувалася чудовий упорядкований сад — лісопарк, який займає близько 90 га, з них — 37 га фруктового саду і виноградників.

У лісопарку ростуть 216 різновидів дерев і чагарників, понад 1600 кущів культурних троянд. Тут добре почувують себе платан, пірамідальний дуб, плакуча верба, японська айва, китайська декоративна вишня, червона й срібляста горобина, ялина, липа, червоний дуб, береза та інші дерева.

Цей чудовий зелений масив створив колектив трудящих Запорізького трансформаторного заводу.

У 1957 році на мальовничому місці поблизу балки Музичної був відкритий піонерський табір на 600 чоловік. В літні канікули сюди прибувають діти.

Після закриття піонерського табору тут починає працювати нічний санаторій-профілакторій. Відпочиваючим надається потрібна медична допомога. Для цього є добре устатковані лікувальні кабінети.

На території заводської здравниці є також дитячий садок на 100 місць.

У вихідні дні лісопарк буває особливо багатолюдним. Сюди приїздить багато трансформаторобудівників на відпочинок. До їх послуг впорядкований пляж, водна станція, стадіон з футбольним полем і майданчики для спортивних ігор.

Відпочиваючі харчуються в першокласній їдальні.

Адреса здравниці: острів Хортиця. Іхати автобусом.

ВЕЛИКИЙ ЛУГ

Уздовж правого берега озера Леніна розкинулося селище Великий Луг.

Через центр зеленого масиву прямою лінією простяглася вулиця-алея Ленська.

Лише в одному місці її перетинає новий широкий бульвар. Тихо на цій красивій вулиці. Жилих будинків тут дуже мало. Зате багато корпусів і будівель дачного типу. Вони належать заводським профілакторіям та піонерським таборам. На Великому Лузі їх нараховується 14. Тут знаходиться також школа-інтернат № 1 і будинок відпочинку імені XVIII партз'їзду.

Іхати до Великого Лугу: автобусом від Миськради, річковим трамваем з порту Леніна до зупинки Великий Луг.

ПЛЯЖ НА ОСТРОВІ ХОРТИЦЯ

Пляж знаходиться на східному боці плавневої частини острова Хортиці.

На пляжі є гардеробна на 600 місць, грибки, гумові круги для плавання, гамаки, для ігор — шахи, доміно, волейбольні м'ячі і сітки. В різних місцях розташовані павільйони і кіоски торговельних організацій. Встановлено постійне чергування рятувальних моторних човнів.

Щорічно пляж відкривається з 20 травня. Від пристані Запоріжжя (стара частина міста) до нього регулярно курсують річкові катери.

Іхати трамваєм № 5 від площі Свободи до пристані Запоріжжя, звідти — катером через Дніпро.

ПЛЯЖ НА БЕРЕЗІ ОЗЕРА ЛЕНІНА

Пляж розташований на правому березі озера Леніна. Тут є гардеробна на 300 місць, грибки, гумові круги для плавання. Працюють павільйони і кіоски торговельних організацій. Є медичний пункт.

Іхати автобусом по маршруту Миськрада — Великий Луг до зупинки Пляж, тролейбусами № 2, 3.

ОСТРІВ імені В. І. ЛЕНІНА

Острів Леніна — це частина колишнього правого берега Дніпра, що залишилася незатопленою після підняття рівня води греблею Дніпрогесу імені Леніна; зараз це улюблене місце відпочинку трудящих Запоріжжя, місце тренування та змагань з водного спорту, база яхтсменів.

Іхати річковим трамваєм з порту ім. Леніна

ФІЗКУЛЬТУРА І СПОРТ

Розвиткові фізкультури і спорту в Запоріжжі приділяється велика увага. Про це переконливо свідчать такі факти. В місті 250 спортивних організацій, в яких займаються спортом понад 82 тисячі чоловік. В числі спортсменів міста 40 майстрів спорту СРСР, 13 000 розрядників.

В Запоріжжі є 9 стадіонів середніх розмірів, 13 великих спортзалів, 8 водних станцій.

Наявність достатньої матеріальної бази та великого колективу фізкультурників дозволяє проводити в Запоріжжі великі спортивні змагання. У 1960 році, наприклад, тут проходила фінальна частина спартакіади професійних спілок — колективів фізкультури Україн-

ської РСР. Змагання проходили з семи видів спорту. Колектив фізкультурників Запоріжжя у комплексному заліку зайняв друге місце.

В цьому розділі дано відомості про найбільші спортивні об'єкти міста.

СТАДІОН «МЕТАЛУРГ» ДСТ «АВАНГАРД» ЗАВОДУ «ЗАПОРІЖСТАЛЬ»

Стадіон відкрито у 1938 році. У 1960 році його реконструйовано. Трибуни стадіону розраховані на 24 000 місць.

Футбольна команда «Металург» — господар стадіону — брала участь в розіграші на першість СРСР серед команд класу «Б» з 1953 року. Вона — чемпіон України 1960 року. З 1963 року «Металург» виступає в другій підгрупі класу «А».

*Адреса: Спортивна вулиця. Іхати трамваями
№ 1, 2, 4, 7, тролейбусами № 2, 3.*

СТАДІОН «МАШИНОБУДІВНИК»

За величиною — це другий стадіон у місті. Будівництво його закінчилося після Великої Вітчизняної війни. Він має комплекс спортивних майданчиків, а саме: футбольне поле з трибунами на 15 тисяч місць, тенісний корт, баскетбольні і волейбольні майданчики, бігову доріжку.

Іхати трамваями № 6, 10, 12, зупинка 2-ї Жилмасив.

СТАДІОН «БУДІВЕЛЬНИК» ОРДЕНА ЛЕНІНА ТРЕСТУ ЗАПОРІЖБУД

Стадіон збудований після Великої Вітчизняної війни. Тут є комплекс спортивних майданчиків, бігова доріжка і футбольне поле з трибунами на 7 тисяч місць.

*Іхати трамваями № 2, 3, 4, 7,
зупинка Палац культури будівельників.*

СТАДІОН імені «КОМСОМОЛЬСЬКОЇ ПРАВДИ» ДСТ «ЛОКОМОТИВ»

Стадіон відкрито в 1936 році як загальноміський. Він має для тренування футбольне поле, бігову доріжку, два волейбольні майданчики, баскетбольний, для ручного м'яча і городковий майданчик. Є роздягальня і духова. Трибуни розраховані на 5 тисяч місць.

*Адреса: вул. Жуковського, 70. Іхати трамваями
№ 6, 10, 12 до зупинки Машинобудівний інститут,
№ 1, 3 до зупинки вул. Грязнова.*

СПОРТИВНИЙ ЗАЛ ДСТ «АВАНГАРД» ЗАВОДУ «ЗАПОРІЖСТАЛЬ»

Приміщення збудовано в 1954 році. Воно відзначається оригінальною архітектурою з чудово спланованим та устаткованим спортмайданчиком на 4 гектари. Тут тенісні корти, волейбольні і баскетбольні майданчики. В приміщенні — великий зал для важкоатлетичних вправ, для класичної боротьби, для занять велосипедистів. Тут проходять спортивні змагання — загальнозаводські, міські, обласні, республіканські і всесоюзні. Зал відвідують тисячі спортсменів. За останні роки підготовлено 175 першорозрядників. Керують секціями добре підготовлені спортсмени, серед яких є немало майстрів спорту.

*Адреса: вул. 12 квітня, 6.
Іхати трамваями № 1, 2, 4, 7, тролейбусами № 2, 3.*

СПОРТИВНИЙ КОМБІНАТ ДСТ «ТРУДОВІ РЕЗЕРВИ»

Один з найбільших в області. Має великий зал для спортивних ігор і гімнастики, кімнату для настільного тенісу, зал для класичної боротьби, душові, роздягальні. Це хороший подарунок молоді міста.

Адреса: вул. Дзержинського, 8. Іхати автобусом.

ВОДНІ СТАНЦІЇ

Водна станція заводу «Дніпроспецсталь» імені А. М. Кузьміна розташована на східному березі острова Хортиці, біля мосту. Тут хороший пляж, добре обладнана інвентарем станція. З містом — автобусне сполучення.

Водні станції заводів «Запоріжсталь», коксохімічного, електродного та інші знаходяться на лівому березі Дніпра, нижче мосту.

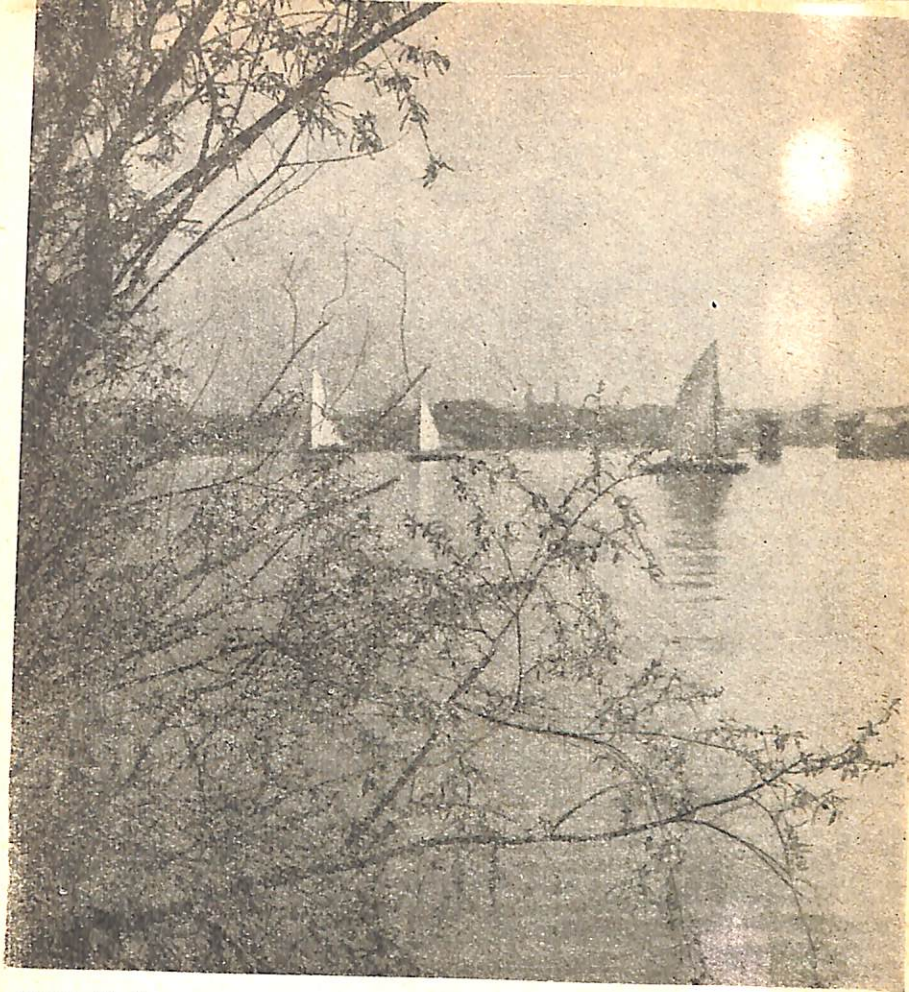

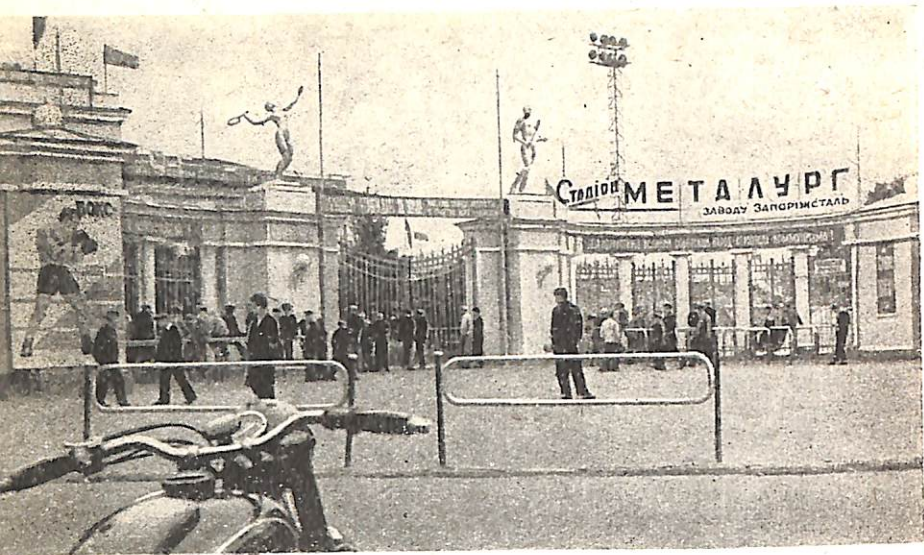
ПАМ'ЯТНИКИ

Запоріжжя — порівняно молоде місто. З часу заснування його не минуло ще й двох століть. Але в межах Запоріжжя збереглося чимало пам'ятних місць, зв'язаних з історичними подіями, що відбувалися в різні епохи. Більшість з цих місць відзначено пам'ятниками, меморіальними дошками тощо.

Короткий опис пам'ятників та найважливіших меморіальних місць Запоріжжя в цьому розділі путівника подається в хронологічній послідовності подій і, таким чином, цілком співпадає зі змістом історичного нариса, поданого на початку путівника.

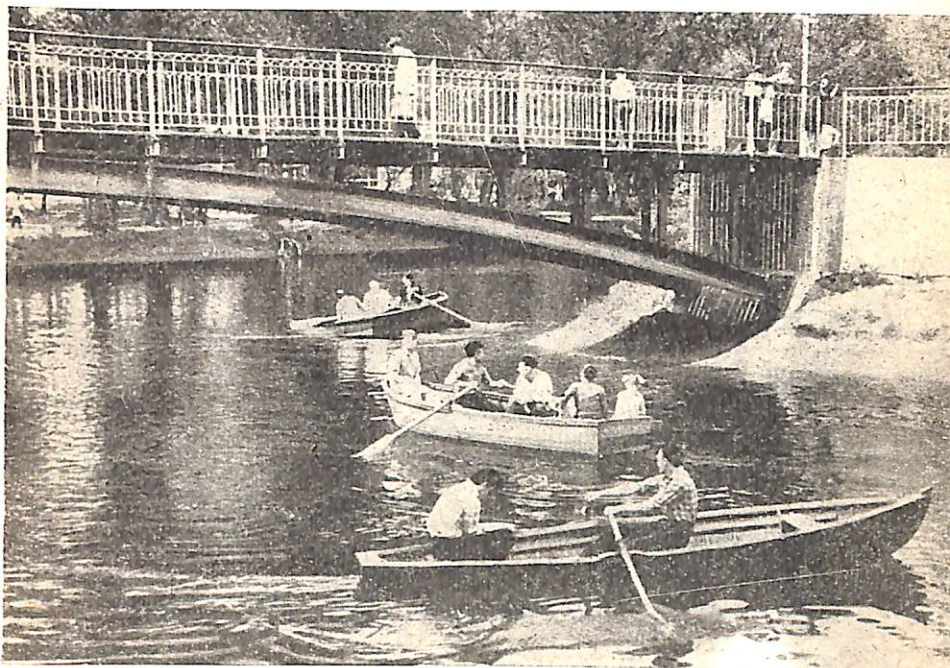
Озеро Леніна.

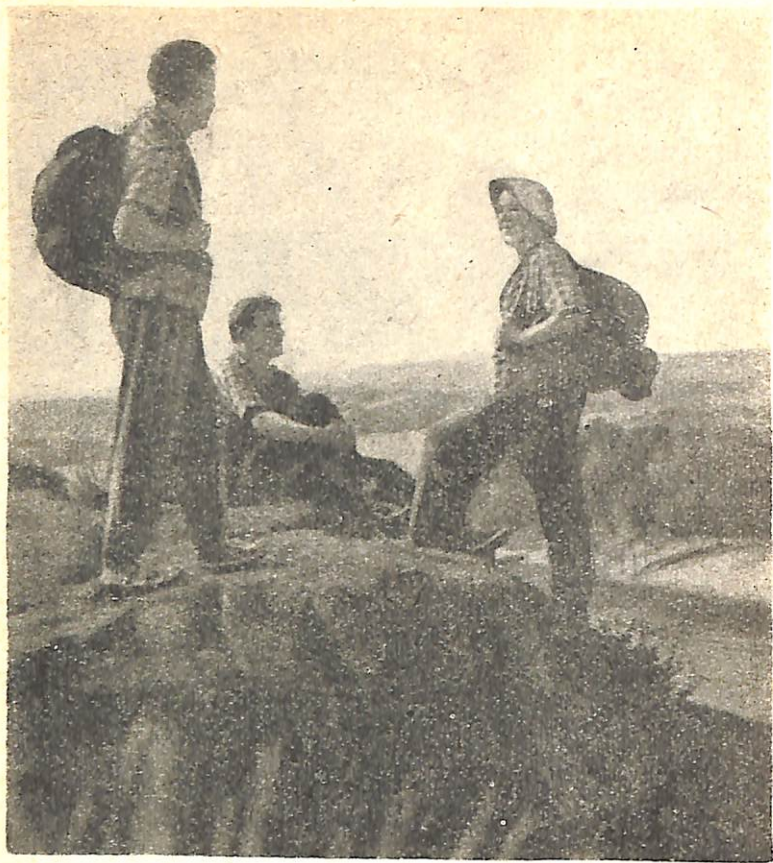

Вхід до стадіону «Металург».

На прогулянці.

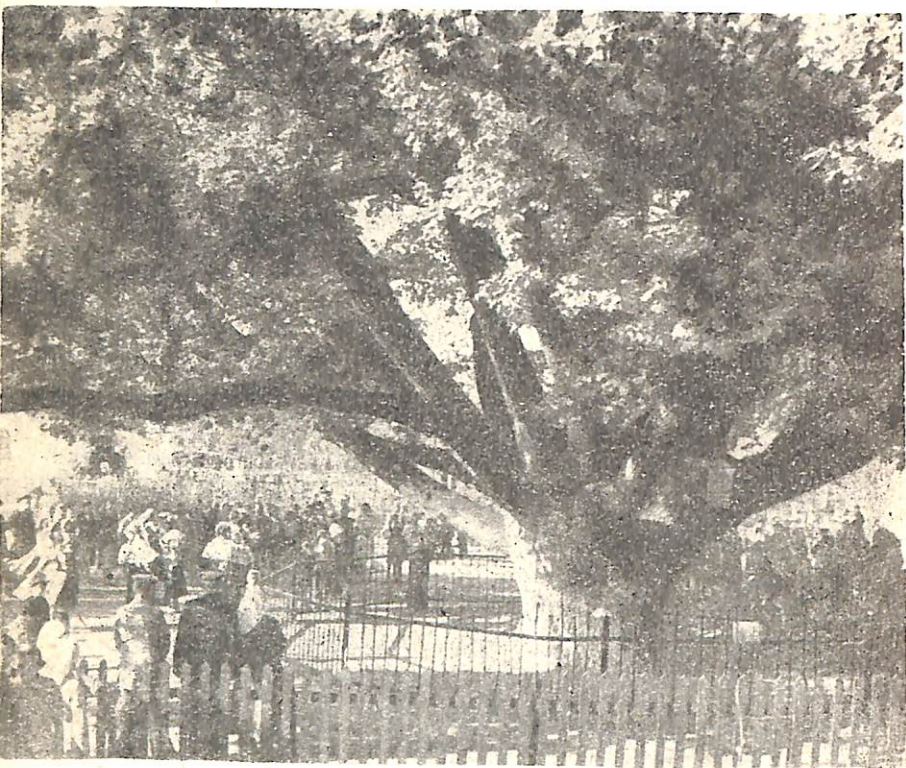

Туристи за містом.

Пам'ятник В. І. Леніну.

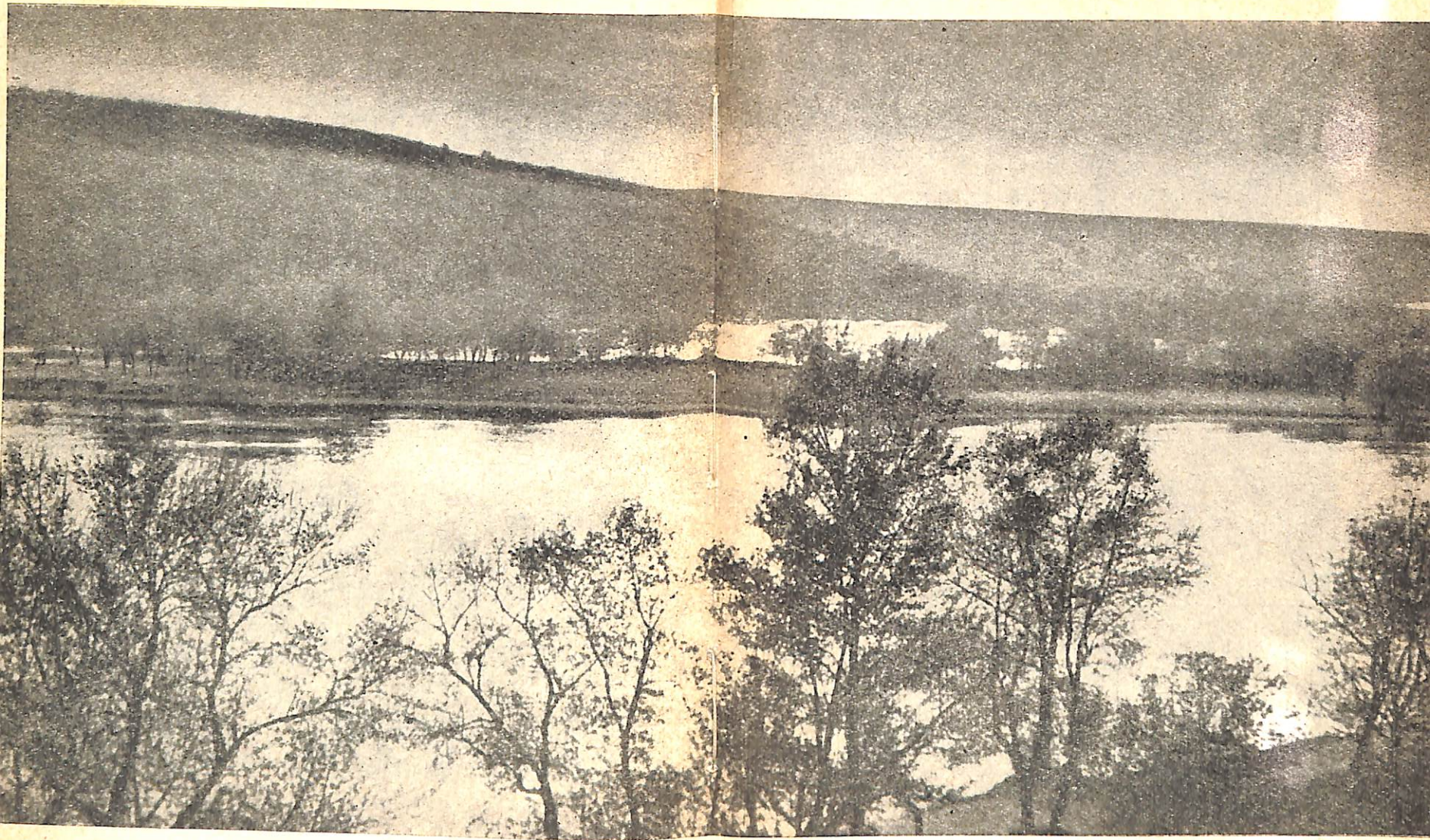

Запорізький дуб. Його вік близько 700 років.

Скелі на острові Хортиця.

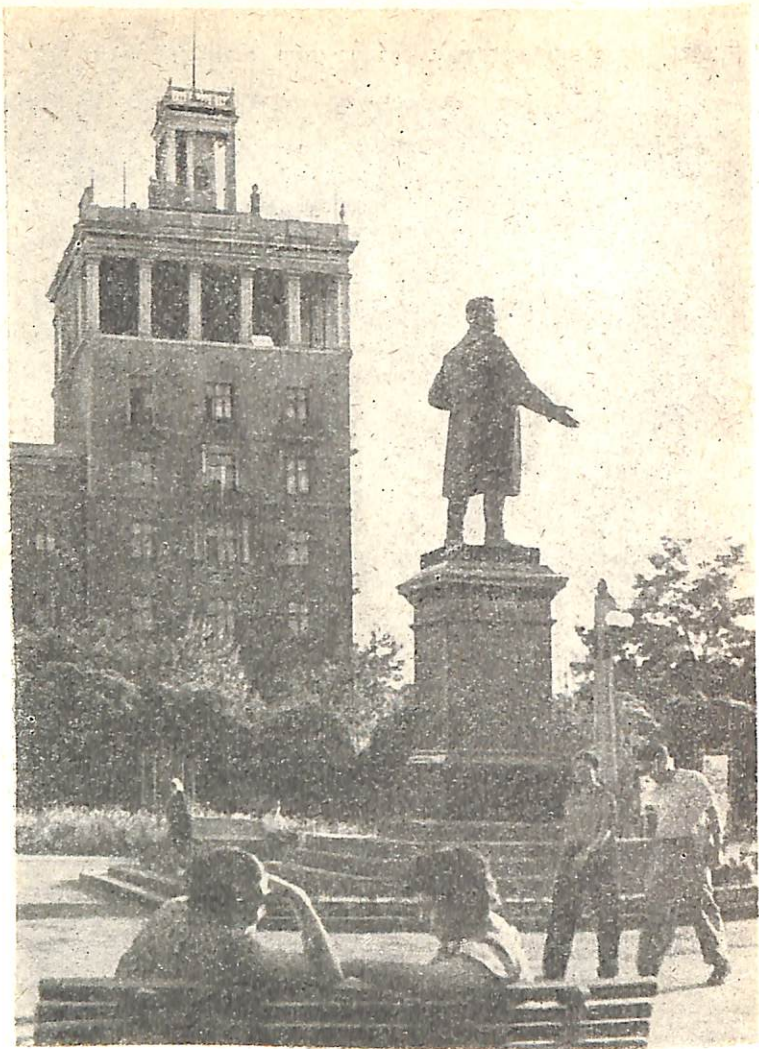

Тиша.

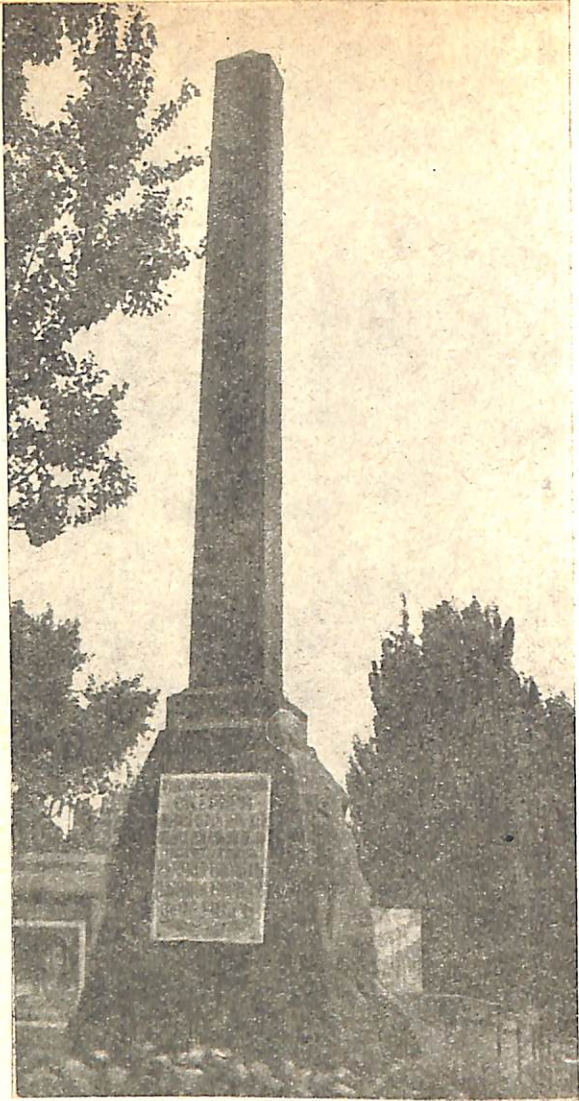

Пам'ятник С. М. Кірову.

Пам'ятник визволителям Запоріжжя на площі Радянській.

Пам'ятник борцям за перемогу Радянської влади.

Будингк облвиконкому.

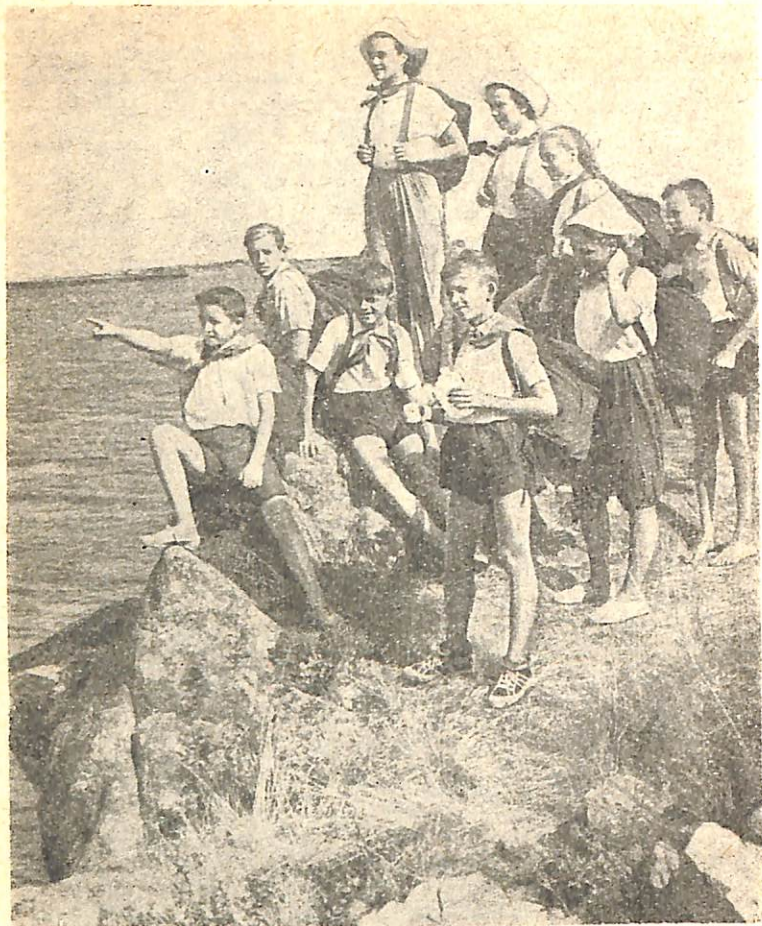
Пам'ятник Невідомому солдату, який в 1943 році ціною свого життя врятував греблю Дніпрогесу від остаточного знищення фашистськими варварами.

Вокзал Запоріжжя-І.

Запоріжжя близько.

ПАМ'ЯТНИК В. І. ЛЕНІНУ

Там, де кінчається проспект Леніна, в центрі площі перед греблею Дніпрогесу здіймається величний пам'ятник В. І. Леніну.

Бронзовий Ілліч стоїть на п'єдесталі з червоного граніту і піднятою рукою показує на Дніпрогес — дітище плану ГОЕЛРО, його дітище.

На п'єдесталі горельєфна група — сталевар, колгоспниця, інженер-будівельник і енергетик. Золотом накреслено слова: «Комунізм — це є Радянська влада плюс електрифікація всієї країни».

Постать і горельєф відлиті з бронзи. Загальна висота пам'ятника 21,5 м.

Автори: народний художник академік М. Г. Лисенко, скульптор Н. М. Суходолов, архітектори Б. Н. Примак та В. О. Ладний.

Пам'ятник відкрито у 1964 році.

МІСЦЕ СТОЯНОК СТАРОДАВНІХ ЛЮДЕЙ

З греблі Дніпрогесу імені В. І. Леніна видно декілька маленьких скелястих острівків біля Хортиці. Три з них, що знаходяться проти ГЕС, звуться Стогами.

Вони ще в сиву давнину були заселені. Про це на Середньому Стозі свідчать сліди поселень людей, які жили 5—7 тисяч років тому.

Під час археологічних досліджень на Стогах знайдено крем'яні та кістяні знаряддя праці, уламки ліпного посуду, кістки риб, диких кіз, кабанів, оленів, на яких стародавні люди полювали в районі порожистої частини Дніпра.

Поселень такого типу на території УРСР мало, і вивчені вони ще далеко недостатньо.

МІСЦЕ СТАРОДАВНЬОГО МОГИЛЬНИКА

Там, де зараз (недалеко від телевізійної вишки) створюється центр Запоріжжя — площа Жовтнева, до Великої Жовтневої соціа-

лістичної революції був вигін для худоби села Вознесенки. Тут стояли вітряки і декілька курганів. В курганах, що більш-менш збереглися, в 1957 році проведено археологічні розкопки. В них виявлено 13 стародавніх людських кістяків, які, судячи по обрядах та речах, знайдених у могильних ямах, поховані в різні періоди.

Найраніші з цих поховань залишені жителями південних степів у другій половині III тисячоліття до нашої ери, а одне — найпізніше — сарматами, які володіли цими просторами в кінці першого тисячоліття до нашої ери та на початку нашої ери.

ДУРНА СКЕЛЯ

В минулому — це скелястий острівець, зараз — початок правої стінки каналу, по якому річкові судна підходять до нижньої камери шлюзу Дніпрогесу.

На Дурній скелі у III—II тисячоліттях до н. е. було поселення стародавніх людей, які вже почали виробляти знаряддя праці з металу.

ОСТРІВ ХОРТИЦЯ

Хортиця — один з найбільших островів на Дніпрі. Площа його перевищує 3 тисячі гектарів. Перша згадка про нього зустрічається у X ст. в творах грецького імператора Костянтина Багрянородного. Острів у ті часи був місцем, де слов'яни, пропливаючи великим Дніпровим шляхом, зупинялись на відпочинок. В разі потреби тут вони ремонтували свої човни після переходу через Дніпровські пороги. На зворотному шляху із Царграда до Києва слов'яни-руси також робили відпочинок на Хортиці.

Можливо, що сама назва острова Хортиця походить від імені язичеського бога Хорса, якому слов'яни Київської Русі, подорожуючи, приносили жертви, щоб ублагати його, вимолити захист у дорозі.

В XV—XVI ст. острів Хортиця, як і інші острови за порогами Дніпра, став на деякий час місцем притулку селян, які втікали від

жорстокого гніту феодалів-кріпосників Волині, Галичини, Поділля, Смоленщини та інших районів Росії і України. Поступово це вільне населення перетворювалось на збройну силу і ввійшло в історію українського народу під назвою запорізького козацтва, центром якого був укріплений табір — Запорізька Січ. Козаки кілька разів міняли місцезнаходження Січі. В середині XVI ст. вона була на острові Томаківка (60 км на південь від Хортиці). Запорізька Січ відіграла велику роль в боротьбі українського народу проти панської Польщі, кримського ханства та султанської Туреччини — запеклих ворогів українського народу. Козаки Запорізької Січі багато зробили для визволення України та возз'єднання її з Росією в єдиній державі в середині XVII ст.

У минулому столітті на Хортиці побувало багато мандрівників і дослідників, яких цікавило історичне минуле козацтва. На початку серпня 1843 року, подорожуючи по Україні, на острові побував великий український поет-революціонер Т. Г. Шевченко. Тут він слухав спогади старих рибалок про запорізьких козаків, записав пісні, що збереглися в народі.

У листі до Я. Кухаренка від 26 листопада 1844 року Т. Г. Шевченко писав: «Був я торік на Україні... був у Межигірського Спаса і на Хортиці, скрізь був...»

Постановою Ради Міністрів УРСР острів Хортицю оголошено державним історико-культурним заповідником. Меморіальний комплекс буде розміщено в північній частині острова. Він складатиметься з музею-панорами, етнографічного музею під відкритим небом і садово-декоративного парку. Створення комплексу розпочнеться у 1968 році і буде завершено в 1970 році, коли відзначатиметься 200-річчя міста Запоріжжя.

СТАРИЙ ДНІПРО

Нижче греблі Дніпрогесу імені В. І. Леніна Дніпро розділяється островом Хортиця на два русла. З них праве, що обмиває острів Хортиця з заходу, зветься Старим Дніпром.

Старий Дніпро дуже красивий. Вздовж берегів його височать стрімкі гранітні скелі, які за своїм походженням належать до архейської ери. Вони мало змінилися з того часу, коли Дніпро був важливим шляхом «із варяг у греки», тобто з часів Київської Русі.

Ця частина Дніпра простяглася більш як на 12 кілометрів. Тут є невеличкі затоки, які могли бути місцями тимчасового причалу кораблів слов'ян, що плавали Дніпром з Києва в Царград.

МІСЦЕ ЗАСНУВАННЯ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОЇ ФОРТЕЦІ

Там, де зараз зеленіє сквер в районі Малого колгоспного ринку, в 1770 році за рішенням російського уряду було розпочато будівництво Олександрівської фортеці — найбільшої з семи фортець Дніпровської укріпленої лінії. Вона займала площу 105 десятин і мала форму многокутної зірки.

За валами Олександрівської фортеці були побудовані будинки для коменданта та офіцерів, вісім просторих казарм для солдатів, пороховий погріб та будівлі, в яких розташувались госпіталь, аптека, продовольчий магазин, цейхгауз, острог, церква та школа.

В Олександрівській фортеці знаходилась канцелярія обер-коменданта Дніпровської укріпленої лінії, а до 1783 року містилася прикордонна митна застава.

Високі вали Олександрівської фортеці добре збереглися до кінця XIX ст. Зараз від них залишились в районі Малого колгоспного ринку (на вулицях Комунарів, Фрунзе, Хортицькій та ін.) тільки окремі неглибокі канали та ледве помітні горби.

МІСЦЕ ЗАСНУВАННЯ ЗАПОРІЖЖЯ

Сквер юних піонерів — у старій частині Запоріжжя. Тут в центрі височить гранітна Дошка пошани виконкому Запорізької обласної Ради депутатів трудящих.

Місце скверу юних піонерів було центром того першого селища, яке пізніше виросло в Запоріжжя. Селище виникло в 1770 році під час побудови Олександрівської фортеці і називалось спочатку форштадтом, потім — посадом, з 1806 року — повітовим містом Олександрівськом. У 1921 році Олександрівськ перейменовано на Запоріжжя.

КРІСЛО КАТЕРИНИ

Скеля проти машинного залу Дніпровської ГЕС має таку назву тому, що нібито тут відпочивала російська цариця Катерина II під час подорожі до Криму в 1787 році. За своєю зовнішньою формою скеля дійсно нагадує величезне крісло, але перебування тут цариці не підтверджується ніякими джерелами. На ній цариця, безперечно, не була.

ПАРОПЛАВНА ПРИСТАНЬ ЗАПОРІЖЖЯ

Пристань Запоріжжя (в старій частині міста) існує з самого початку пароплавства в нижній частині Дніпра. В дореволюційні часи вона відіграла значну роль в експортуванні за кордон української пшениці.

У 1880 році на пристані побував видатний російський художник І. Ю. Рєпін зі своїм учнем А. Серовим. Він зробив тут зарисовки для своєї знаменитої картини «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Натурщиками були вантажники пристані.

ГРАНІТНИЙ ОБЕЛІСК НА ЧЕСТЬ ГРУДНЕВОГО ЗБРОЙНОГО ПОВСТАННЯ

Слідом за пролетаріатом Москви в грудні 1905 року на бій з царизмом піднявся робітничий клас Олександрівська.

10 грудня в Олександрівську розпочався політичний страйк. На третій день він переріс у збройне повстання. На території Південного вокзалу повсталі робітники почали споруджувати барикади.

14 грудня жандарми, козаки, солдати та чорносотенці оточили залізничну станцію. Робітники рішуче відбивали напад ворога. В хід пішли саморобні бомби, списи, мисливські рушниці, револьвери.

Проте сили були нерівні. Про це, зокрема, розповідає документ, що дійшов до нас. В ньому сказано: «14 грудня 1905 року зав'язався запеклий бій. На барикадах були робітники, селяни, службовці. Козаки і жандарми наступали. На допомогу їм прийшла піхота».

Героїчний опір повстанців було зламано. Більше 50 захисників барикад загинули в цей день у бою з царськими військами.

Після придушення збройного повстання в місті було заарештовано понад 800 чоловік. Військово-польовий суд за організацію збройного повстання в Олександрівську засудив до страти 8 чоловік і 61 — до каторги.

Відмічаючи 25-і роковини видатної революційної події, у 1930 році на честь грудневого збройного повстання на майдані вокзалу Запоріжжя-І трудящі міста спорудили гранітний обеліск.

В період тимчасової фашистської окупації міста його було розібрано і сховано. Вдруге пам'ятник встановлено на своє місце у 1953 році.

Майдан дуже змінився в порівнянні з тим, яким він був в роки першої російської революції. З того часу на ньому збереглися лише 2—3 будинки, з яких найближчим є будинок, де знаходиться магазин «Гастроном».

БАРИКАДНА ВУЛИЦЯ

Одна з вулиць Південного селища, що проходить вздовж території вокзалу Запоріжжя-І, зветься Барикадною.

До 1956 року на ній був одноповерховий будинок залізничного типу. 14 грудня 1905 року, коли олександрівські робітники під керівництвом більшовиків протягом кількох годин вперто вели боротьбу з царськими військами, жандармами та чорносотенцями, в цьому приміщенні знаходився штаб збройного повстання. Підступи до нього були забарикадовані.

Зараз на місці старого будинку споруджено новий, для їдальні № 2. Біля входу до нього прикріплено мармурову дошку. На ній висічено напис, що нагадує про грудневе збройне повстання робітників Олександрівська (Запоріжжя) в період першої російської революції.

ВОКЗАЛ ЗАПОРІЖЖЯ-І

Вокзал існує з 70-х років ХІХ ст., коли була збудована Московсько-Курсько-Севастопольська залізнична магістраль.

14 грудня 1905 року в привокзальному районі точилися жорстокі бої повсталих олександрівських робітників проти самодержавства.

Про грудневе повстання в Запоріжжі нагадує меморіальна дошка, встановлена при вході з перону в нове приміщення вокзалу, і обеліск, що стоїть на привокзальній площі.

ВОКЗАЛ ЗАПОРІЖЖЯ-ІІ

На рубежі ХІХ і ХХ ст. на півдні України була прокладена ще одна залізниця, що з'єднала вугільний Донбас з багатствами надр Кривого Рога та Нікополя. Олександрівськ (Запоріжжя) став вузловим пунктом. Напередодні першої російської революції в ньому було побудовано приміщення вокзалу — одного з найбіль-

ших на всій залізниці (збереглося в первісному вигляді до наших днів).

В 1905 році територія залізничного вокзалу стала опорним пунктом повстання народних мас міста. Залізничники разом з іншими робітниками 12 грудня розпочали збройне повстання проти самодержавства. 14 грудня вони брали активну участь в барикадному бою на території Південного вокзалу.

ПАМ'ЯТНИК НА МОГИЛІ РОБІТНИКІВ, ЩО ЗАГИНУЛИ НА БАРИКАДАХ У 1905 РОЦІ

Після кривавого придушення грудневого збройного повстання олександрівські робітники поховали своїх товаришів (50 чоловік), вбитих на барикадах у боротьбі з царськими військами та жандармами. В числі похованих були і селяни навколишніх сіл, які 14 грудня 1905 року разом з робітниками Олександрівська (Запоріжжя) взяли участь у збройному повстанні.

На цій братській могилі трудящі Запоріжжя в 25-і роковини грудневого збройного повстання — у грудні 1930 року — спорудили пам'ятник з гранітних монолітів.

Пам'ятник знаходиться в кінці вул. Барикадної, поблизу Запорізького механічного заводу (Південних залізничних майстерень), який в 1905 році був одним з революційних вогнищ в Олександрівську.

ВУЛИЦЯ ТОПОЛІНА

На цій вулиці в будинку № 36 разом з батьками жив токарь Степан Михайлович Тополін — герой грудневого збройного повстання в Олександрівську в 1905 році.

Більшовик С. М. Тополін — один з керівників грудневого збройного повстання. Після придушення повстання він був заарештований і засуджений військово-польовим судом до страти через повішення.

Царському урядові не вдалося виконати цей вирок. Запротестували революційні маси. За другим вироком С. М. Тополін був засланий до Сибіру на вічну каторгу.

Тоді, коли судили Тополина, йому було лише 22 роки. Царські кати вбили його у 1912 році в Олександрівському централі (під Іркутськом), де він відбував каторгу.

ВУЛИЦЯ ВАСИЛЬЄВА

На цій вулиці знаходиться будинок № 15, збудований Володимиром Львовичом Васильєвим — колишнім головою Бойового страйкового комітету (1905 рік), одним з організаторів грудневого збройного повстання в Олександрівську.

В. Л. Васильєв до свого арешту працював токарем-арматурником в Південних залізничних майстернях. За активну участь у підготовці до збройного повстання був засуджений військово-польовим судом до страти через повішення.

Цей вирок не був здійснений царським урядом через рішучий протест революційних мас. В. Л. Васильєва було заслано до Сибіру на вічну каторгу. Незламний революціонер не припиняв боротьби з царським урядом і за ґратами. Царські кати вбили його в Катмирській каторжній тюрмі в 1910 році.

ПЛОЩА СВОБОДИ, ПАМ'ЯТНИК БОРЦЯМ ЗА ПЕРЕМОГУ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

В роки першої російської революції (1905—1907 рр.) на цій площі відбувалися бурхливі мітинги трудящих Олександрівська (Запоріжжя). Тоді тут вперше в історії міста замайорів червоний прапор, вперше пролунали слова: «Геть царя!», «Хай живе свобода!»

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в Петрограді, в листопаді 1917 року, на площі проходили бої робітників та революційних матросів з гайдамаками.

12 грудня 1917 року в сквері на площі Свободи поховано 13 матросів-чорноморців із загону О. В. Мокроусова, які боролися разом з олександрівськими червоногвардійцями за встановлення Радянської влади в Олександрівську і загинули смертю хоробрих.

У лютому 1918 року трудящі міста поховали тут секретаря Олександрівської більшовицької організації тов. Кравцова і групу робітників, які загинули від підлих рук ворогів пролетарської революції — махновських бандитів.

У січні 1919 року на Катерининський вокзал (Запоріжжя-II) на бронепоезді прибули 22 більшовики для допомоги олександрівським робітникам. Після тривалого бою проти переважаючих сил білогвардійців вони всі загинули. Їх було поховано на Південному кладовищі, а потім за проханням трудящих і громадських організацій останки героїв в березні 1919 року були перенесені і поховані в братській могилі на площі Свободи.

У квітні 1919 року тут поховано 8 петроградських більшовиків-пропагандистів і їх керівника т. Осіта, які загинули на станції Апостолове в боротьбі проти куркульських бандитів.

Влітку 1921 року поховано невтомного борця за Радянську владу більшовика О. Є. Анголенка, який загинув у бою з бандою, що діяла в запорізьких плавнях. Запорізька міська Рада переіменувала вулицю Базарну, на якій жив Анголенко, на вулицю його імені.

В тому ж році в братській могилі поховано 12 червоноармійців, які загинули в боях з махновськими бандитами.

У 1935 році в братській могилі на площі був похований вірний син Комуністичної партії, стійкий більшовик, син естонського народу робітник Й. Т. Леппік, який віддав всю свою енергію, сили і здібності боротьбі за владу Рад на Україні.

За рішенням президії Запорізького окрвиконкому в 1927 році на братській могилі поставленоobelіск, на якому висічено напис: «В дни десятой годовщины Октября первая память о тех, кто отдал жизнь за дело рабочего класса. Вечная память павшим борцам за Октябрь». У 1965 році на честь 20-річчя перемоги над фашистською Німеччиною на могилі запалено вічний вогонь.

КІНОТЕАТР імені В. І. ЛЕНІНА

До Великої Жовтневої соціалістичної революції це був так званий Народний дім, збудований на початку ХХ ст.

В роки першої російської революції (1905—1907 рр.) тут проходили бурхливі мітинги трудящих Олександрівська, на яких більшовики вели вперту боротьбу проти меншовиків і есерів, за маси, за розгортання революції.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції в Народному домі проходили засідання Олександрівської Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів.

28 січня 1928 року в залі Народного дому відбулася зустріч поета В. В. Маяковського з трудящими міста Запоріжжя. Про це свідчить меморіальна дошка, прикріплена на фасаді будинку біля входу до кінотеатру.

БУДИНОК ОБЛВИКОНКОМУ

До Великої Жовтневої соціалістичної революції в цьому будинку знаходилась Олександрівська повітова управа. Він був побудований перед початком першої імперіалістичної війни.

Фасад будинку архітектурно оформлений у стилі італійського Ренесансу. Адміністративний характер його підкреслено великим куполом над залом засідань.

Цей будинок був найбільш видатним і парадним з усіх будівель дореволюційного Олександрівська.

28 лютого 1917 року біля нього відбувся перший міський мітинг в зв'язку з поваленням царя Миколи II.

В період вирішального наступу Червоної Армії проти Врангеля в цьому будинку якийсь час знаходився штаб М. В. Фрунзе.

БУДИНОК ПО ПРОСПЕКТУ ЛЕНІНА — РІГ ВУЛИЦІ ЧЕРВОНОГВАРДІЙСЬКОЇ

Цей двоповерховий будинок до Жовтневої соціалістичної революції належав заводчику-іноземцю. Він побудований російськими майстрами у другій половині XIX ст.

В 1918 році в цьому будинку містився штаб Червоної гвардії і ревком. На фасаді його є меморіальна дошка, яка нагадує про це. Зараз тут обласний краєзнавчий музей.

ОБЕЛІСК НА МОГИЛІ ГЕРОЇВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

На південь від Запоріжжя в бою з врангелівцями радянський бронепоезд № 4 втратив убитими з своєї команди 12 чоловік. Вони були поховані на кладовищі Південного селища. Потім їх останки перенесено на загальне братське кладовище, яке знаходиться в Капустяній балці.

Над могилою героїв громадянської війни поставлено пам'ятник — гранітний обеліск. На ньому напис: «Братская могила. Команде бронепоезда № 4, убитой бандитами барона Врангеля в защите г. Александровска 19 июля 1920 г.».

ВУЛИЦЯ ЛЕППІКА

Вулиця з'єднує площу Свободи зі станцією Запоріжжя-ІІ. Названа на честь видатного більшовика-ленінця, одного з керівників олександрівського пролетаріату під час боротьби за встановлення Радянської влади в Олександрівську (Запоріжжя) та в період громадянської війни — Йоганнеса Теновича Леппіка.

Й. Т. Леппік — син естонського народу, кадровий робітник одного з заводів Ревеля. Уникаючи переслідування царських жандармів, він покинув свій рідний край і переїхав у Донбас, де прийняв активну участь в революції 1905—1907 років.

У 1909 році Й. Т. Леппік вступив до лав більшовицької партії і цілком віддався справі революційної боротьби. В 1916 році вже досвідченим революціонером прибув до Олександрівська.

Працював ливарником на заводі «Дека» і тут організував більшовицьку групу, яка незабаром стала основою олександрівської партійної організації.

Робітники заводу «Дека» першими в Олександрівську підняли прапор соціалістичної революції. Як тільки стало відомо про повалення царизму, більшовики заводу на чолі з Й. Т. Леппіком повідомили про це робітників усіх підприємств міста і розгорнули підготовчу роботу до рішучих боїв проти ворогів революції.

Й. Т. Леппік — один з організаторів і керівників Олександрівської Ради робітничих і солдатських депутатів, створеної 21 березня 1917 року, а також міської більшовицької організації.

Помер Й. Т. Леппік у 1935 році і похований у братській могилі на площі Свободи.

МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА НА ЧЕСТЬ ПЕРЕБУВАННЯ М. І. КАЛІНІНА В ЗАПОРІЖЖІ

На фасаді Будинку культури імені А. О. Жданова прикріплено меморіальну дошку з написом:

«11 жовтня 1932 року в цьому театрі М. І. Калінін вручив ордени і медалі робітникам заводу «Комунар» і будівникам Дніпробуду».

ПАМ'ЯТНИК ТАНКІСТАМ

Перед приміщенням Запорізького філіалу Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту на кам'яному постаменті встановлено башту від танка Т-28 № 2544.

На постаменті — чавунна дошка, на ній напис: «На этом поле 14 октября 1943 года в бою за освобождение города Запорожья

от гитлеровских захватчиков отдали свою жизнь три юных танкиста. Башня их танка помещена на этом пьедестале».

Пам'ятник споруджено колективом Запорізького металургійного технікуму в 1944 році.

ПАМ'ЯТНИК ВОЇНАМ РАДЯНСЬКОЇ АРМІЇ

На правому березі Дніпра, в сквері енергетиків є братська могила воїнів Радянської Армії, які загинули в боях за визволення Запоріжжя від німецько-фашистських загарбників.

На могилі поставлено пам'ятник у вигляді міцної гранітної стіни. Навколо нього багато квітів та зелені.

БУДИНОК ПАРТИЗАНСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ

В період тимчасової німецько-фашистської окупації України в Запоріжжі діяла підпільна партизанська організація «Ревком». Про це нагадує урочисто відкрита 15 червня 1960 року меморіальна дошка на будинку № 36 по вул. Курортній (Зелений Яр). На ній висічено напис: «Тут в 1942—1943 рр. засідав підпільний «Ревком» партизан Запоріжжя».

ПАМ'ЯТНИК ВИЗВОЛИТЕЛЯМ ЗАПОРІЖЖЯ НА ПЛОЩІ РАДЯНСЬКІЙ

У боротьбі за визволення Запоріжжя від фашистських окупантів велику роль відіграло танкове з'єднання, яким командував Герой Радянського Союзу генерал-лейтенант Пушкін. У складі з'єднання воював і танковий екіпаж лейтенанта М. Яценка.

Танк Яценка першим увірвався в центр старої частини Запоріжжя. В жорстокому бою радянський танк загорівся, його екіпаж — загинув.

За проявлену виняткову хоробрість командирю посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Ім'я М. Яценка назавжди записане у список танкової частини, в якій він служив.

В 15-і роковини перемоги над гітлерівською Німеччиною в Запоріжжі на площі Радянській відбулося урочисте відкриття монументального пам'ятника радянським воїнам, які визволили наше місто. На високому гранітному постаменті застиг прославлений у боях танк Т-34. На ньому — металева дошка, на якій написано: «14 жовтня 1943 року танковий екіпаж командира взводу Героя Радянського Союзу Яценка, сержантів Варакуна, Лебедева і Шепелева першим прорвався в Запоріжжя і загинув смертю хоробрих, визволяючи місто. Вічна слава відважним».

МОГИЛА ЖЕРТВ ФАШИЗМУ

На південній околиці м. Запоріжжя в районі дослідної станції знаходиться могила довжиною 70 м і шириною — 10. В ній поховано 36 тисяч мирних громадян м. Запоріжжя, розстріляних фашистами в період тимчасової окупації міста (1941—1943 рр.). Біля підніжжя могили встановлено гранітну плиту з написом.

*Іхати автобусом до зупинки Дослідна
сільськогосподарська станція.*

ОБЕЛИСК НА ЧЕШТЬ ЖЕРТВ ФАШИЗМУ

Напроти клубу ім. Т. Г. Шевченка в невеличкому затишному сквері встановлено гранітний обеліск з написом. На цьому місці у 1941—1943 роках німецькі фашисти розстріляли 6600 радянських громадян.

Іхати трамваями № 6, 10, 12, 14, зупинка клуб Шевченка.

ПАМ'ЯТНИК І МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА А. М. КУЗЬМІНУ

Протягом десяти років (1937—1948 рр.) директором заводу «Запоріжсталь» працював А. М. Кузьмін. Останні роки свого життя він був Міністром чорної металургії СРСР.

В 1959 році було відкрито пам'ятник А. М. Кузьміну перед будинком центральної лабораторії заводу «Дніпроспецсталь».

МЕМОРІАЛЬНІ ДОШКИ НА БУДИНКУ ЗАВОДОУПРАВЛІННЯ «ЗАПОРІЖСТАЛІ»

При вході в будинок заводу управління «Запоріжсталь» знаходяться дві меморіальні дошки. На одній з них написано: «Будівництво і завод «Запоріжсталь» на протязі 10 років (з 1927 по 1937 рр.) щорічно відвідував нарком важкої промисловості Г. К. Орджонікідзе».

На другій дошці:

«Тут працював директором заводу «Запоріжсталь» з 1937 по 1948 рік Міністр чорної металургії СРСР Кузьмін Анатолій Миколайович».

ПАМ'ЯТНИК Ф. Е. ДЗЕРЖИНСЬКОМУ

Там, де вулиця Дзержинського упирається у вулицю Анголенка, зелене невеличкий затишний сквер, у центрі якого стоїть пам'ятник незламному лєнінцю Ф. Е. Дзержинському (1877—1926 рр.).

П'єдестал пам'ятника виготовлений запорізькими каменярами з янцевського граніту.

ДОВІДНИК

УСТАНОВИ ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Аеропорт — селище Леваневського. Довідкове бюро, тел. 49-90, д. 3-09. Автобуси № 3, 4, 8.

Вокзал Запоріжжя-I — довідкове бюро, тел. 4-25-09. Трамваї № 1, 3, 11, 13. Тролейбуси № 3, 5.

Вокзал Запоріжжя-II — довідкове бюро, тел. 4-21-67. Трамваї № 6, 10, 12, 14.

Порт імені В. І. Леніна — в новій частині міста, тел. 2-63-70. Трамваї № 1, 2, 4, 7. Тролейбуси № 2, 3.

Пристань Запоріжжя — в старій частині міста, тел. 44-89, д. 69. Трамвай № 5.

- Автостанція — пр. Леніна, 193, тел. 2-53-15.
- Автовокзал — пр. Леніна, 4, тел. 4-26-57. Трамваї № 1, 3, 11, 13, тролейбуси № 3, 5, 6.
- Міське агентство аерофлоту — пр. Леніна, ріг пр. Маяковського, тел. 3-10-44. Трамваї № 1, 2, 4, 7, тролейбуси № 2, 3, 4, 5, 6.
- Каси попереднього продажу залізничних квитків — пр. Леніна, 151, тел. 3-11-12. Трамваї № 1, 2, 4, 7, тролейбуси № 2, 3, 4, 5, 6.
- Каси попереднього продажу квитків на автобуси — пр. Леніна, 151, тел. 3-12-66. Трамваї № 1, 2, 4, 7, тролейбуси № 2, 3, 4, 5, 6.
- Центральна міжміська телефонна станція — вул. Кам'яногорська, 10, тел. 07, 44-88. Тролейбус № 4, автобуси № 15, 16. зупинка площа Профспілок.

ГОТЕЛІ

1. «Театральний» — вул. Чекістів, ріг пр. Леніна, тел. 4-36-52; 4-24-38; 4-24-48.
2. «Золотий колос» — ринок Ленінського району, тел. 2-66-68.
3. «Південний» — вул. «Правды», 53, тел. 3-23-82.
4. «Дніпро» — пр. Леніна, 202, тел. 3-04-45.

РЕСТОРАНИ

1. «Театральний» — просп. Леніна, 41, тел. 4-24-98.
2. «Таврія» — просп. Леніна, 208, тел. 2-52-92, 2-59-01.
3. «Січ» — площа ім. Леніна, тел. 2-59-33.
4. «Південний» — вул. Горького, Малий ринок, тел. 4-22-53.
5. «Колгоспний» — вул. Гоголя, 32, тел. 4-44-91, Центральний колгоспний ринок.
6. «Золотий колос» — колгоспний ринок Ленінського району, тел. 2-65-66.
7. «Дніпро» — просп. Леніна, 202, тел. 3-00-52.
8. «Чайка» — парк «Дубовий гай», тел. 4-24-68.

НАЙБІЛЬШІ ТОРГОВЕЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА

1. Центральний універмаг «Україна» — просп. Леніна, 147, тел. 3-25-91.
2. Магазин ювелірного «Жемчуг» — просп. Леніна, тел. 3-22-46.
3. Магазин «Молодіжний» — вул. 40 років Радянської України.
4. Магазин № 6 фотоспортторгу — просп. Леніна, 10.

КНИЖКОВІ КРАМНИЦІ

1. Магазин № 6 облкниготоргу — просп. Леніна, 232, тел. 2-55-95.
2. Магазин № 26 — просп. Леніна, 178, тел. 3-22-35.
3. Магазин № 20 передплатних видань — просп. Леніна, 50, тел. 4-18-30.

ТРОЛЕЙБУСНІ МАРШРУТИ

- № 1 — Бульвар Гвардійський — Завод «Запоріжсталь».
- № 2 — Трансформаторний завод — Майдан Радянський.
- № 3 — Трансформаторний завод — Вокзал Запоріжжя-І.
- № 4 — Набережна — Завод «Запоріжсталь».
- № 5 — Набережна — Вокзал Запоріжжя-І.
- № 6 — Набережна — Космічне шосе.
- № 7 — Сімферопольське шосе — Автовокзал.

ТРАМВАЙНІ МАРШРУТИ

- № 1 — Міськрада — Південний вокзал.
- № 2 — Міськрада — Ремонтно-механічний завод.
- № 3 — Вокзал Запоріжжя-І — РМЗ.
- № 4 — Міськрада — Павло-Кічкас.
- № 5 — Площа Свободи — Пристань Запоріжжя.
- № 6 — Площа Свободи — Зелений Яр.

- № 7 — Міськрада — ДТМЗ.
- № 8 — Павло-Кічкас — ДТМЗ.
- № 9 — Палац культури будівельників — ДТМЗ.
- № 10 — Площа Свободи — Абразивний завод.
- № 11 — Трампарк — Вокзал Запоріжжя-І.
- № 12 — Площа Свободи — РМЗ.
- № 13 — Палац культури будівельників — Вокзал Запоріжжя-І.
- № 14 — Площа Свободи — сел. Леваневського.

СТОЯНКИ ТАКСІ

- Площа Свободи.
- Проспект В. Маяковського.
- Площа ім. Леніна.
- Пр. Жданова.

КУЛЬТУРНІ ЗАКЛАДИ (Будинки культури, клуби)

1. Будинок культури Запоріжчоліумінбуду — вул. 40 років Радянської України, 39-а.
2. Будинок культури абразивного заводу — селище ім. Дмитрова.
3. Будинок культури ім. Жданова — пр. Леніна, 9.
4. Будинок культури глухонімих — вул. Кірова, 73.
5. Будинок культури ім. Шевченка — вул. Красна, 23.
6. Будинок учителя — вул. Кірова, 51.
7. Будинок саносвіти — пр. Леніна, 72.
8. Клуб ім. Дроб'язка — вул. Гоголя, 78.
9. Клуб металургів — вул. 40 років Радянської України, 17.
10. Будинок культури електродного заводу — пр. Леніна, 159.
11. Будинок культури ім. Горького — 11 селище, вул. Орджонікідзе, 28.

12. Клуб ім. Пушкіна — 13 селище, вул. Плавильна, 8.
13. Аероклуб ДТСААФ — пр. Металургів, 25.
14. Радіоклуб ДТСААФ — пр. Металургів, 25.
15. Клуб ім. Чапаєва — вул. Перемоги, 24.
16. Палац культури енергетиків — Правий берег, бульвар Вінтера.
17. Палац культури будівельників — вул. 40 років Радянської України, ріг вул. Лермонтова.
18. Палац культури ім. Кірова — пр. Металургів, ріг вул. Рекордної.
19. Шахсвий клуб — пр. Леніна, 151.
20. Клуб важкоатлетів — вул. Лермонтова, 21.

КІНОТЕАТРИ

1. Кінотеатр ім. Леніна — вул. Горького, 71.
2. Кінотеатр «Комсомолец» — вул. Анголенка, 14.
3. Кінотеатр «Україна» — вул. Добролюбова, 13.
4. Кінотеатр «Родина» — пр. Леніна, 183.
5. Кінотеатр ім. Маяковського — пр. Леніна, 167.
6. Кінотеатр ім. Гоголя — пр. Леніна, 212.
7. Кінотеатр ім. Шевченка — вул. 8-го Березня, 50.
8. Кінотеатр ім. Чкалова — вул. Далекосхідна, 34.
9. Кінотеатр «Зоря» — Правий берег, вул. Братська, 10.
10. Кінотеатр «Південний» — вул. Культурна.
11. Кінотеатр ім. Кірова — селище Кірова, вул. Мостова, 6.
12. Кінотеатр «Прогрес» — селище Леваневського.
13. Кінотеатр «Першотравневий» — вул. Самарська.
14. Кінотеатр «Авангард» — Павло Кічкас, вул. Л. Чайкіної.
15. Кінотеатр «Іскра» — Запоріжжя Ліве.
16. Кінотеатр «Малятко» — пр. Леніна, 145.
17. Літній к/т «Мир» — пр. Леніна, ріг вул. Жданова.
18. Літній к/т «Дубовий гай» — парк культури і відпочинку.
19. Літній к/т «Зелений Яр» — сел. Зелений Яр, вул. Тімірязєва.
20. Літній к/т ім. Леніна — вул. Горького, 71.
21. Широкоформатний к/т ім. Довженка — пр. Леніна, 145.

З М І С Т

	Стор-
Історичний нарис	8
Промислові підприємства	24
Інститути і технікуми	34
Установи культури і відпочинку	44
Фізкультура і спорт	60
Пам'ятники	64
Довідник	81

Алексей Кузьмич Жигалов,
Виктор Федорович Пешанов

ЗАПОРОЖЬЕ

Путеводитель
(На украинском языке)

Редактор Ф. Н. Козловський
Художній редактор Г. І. Глушко
Технічний редактор Л. М. Канілова
Коректор К. М. Меженна

Здано на виробництво 30/V-1966 р.
Підписано до друку 19/I 1967 р.
Формат 70 x 108¹/₃₂. Папір № 1. Друк.
арк. 2,625 + 32 вкл. Умовн. арк. 6,5075.
Обл-вид. арк. 6,438. БТ 08526. Тираж 40 000.
Ціна 60 коп.

Видавництво «Промінь»,
м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 60.
Зам. № 3456. Обласна книжкова друкарня
Дніпропетровського обласного управління
по пресі, м. Дніпропетровськ,
вул. Серова, 7.

Ціна 60 коп.
К

